

**ESKİŞEHİR, KÜTAHYA VE AFYON MÜZELERİNDE KORUNAN HERAKLES
HEYKELLERİ IŞIĞINDA PHRYGİA'DA HERAKLES TİPOLOJİSİ**

Rıza Burak AKKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı
Danışman: Yard. Doç. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ağustos 2005

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

ESKİŞEHİR, KÜTAHYA VE AFYON MÜZELERİNDE KORUNAN HERAKLES HEYKELLERİ IŞIĞINDA PHRYGİA'DA HERAKLES TİPOLOJİSİ

Rıza Burak AKKAN

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2005

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI

Kültür mirasımızda önemli bir yere sahip olan Phrygia Antik Çağda, günümüz Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Orta Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmını kaplayan bölgenin adıdır. Anadolu'da Phryg Kökenli ve Phrygçe konuşan yoğun nüfusun yaşadığı bu bölgeye Phrygia denmiş ve bu ad “coğrafi bir deyim olarak” en azından M.Ö. 6. yüzyıldan Bizans döneminin sonuna dek kullanılmıştır.

Phrygler Anadolu'ya Troia VIIa'nın yıkılışından sonra, M.Ö. 1190'da Balkanlardan gelmişlerdir. Fakat siyasal bir topluluk olmaları M.Ö. 750'den sonraya rastlar. Büyük kralları Midas döneminde (M.Ö. 735 – 695/675) bütün Orta ve Güneydoğu Anadolu'ya hakim olmuşlardır. Bir Trak kavimi olan Bryg'lerin bir kolu olan Phrygialılar, Anadolu halklarıyla kaynaşarak büyük bir devlet kurmuşlardır. Geç Hitit gibi önemli bir kültürünün etkisi altında kalmalarına rağmen kendilerine özgü ve Anadolu'lu bir kültür oluşturmuşlar, Hellen gibi önemli bir kültürde etkilemişlerdir. Phryg halkının verdiği eserlerde oluşan bu kültürün izlerini rahatlıkla görebiliriz. Örneğin bir Helen Kahramanı ve Tanrısı olan Herakles at üstünde betimlenmiştir. Bunun sebebi Traklarda atın önemli bir yere sahip olmasıdır. Ayrıca yine Phrygia kültürüne özgü olarak bir tanrı başka bir tanrı için adak olarak sunulmuştur.

Anadolu halkında var olan yöneticilerini tanrılaştırma yada tanrılarla bir tutma geleneği Phryg kültüründe de etkisini göstermiştir. Bu kültürün ip uçlarını, bir Hellenistik

hükümdar olan Kommageneli I. Antiochos Ehiphanes'in yaptırdığı anıtlarda görmekteyiz. Bu anıtları, kendisine ve ailesinin farklı üyelerine, tanrılaşmış ataları ve Birleşik Pantheon'nunun tanrularına tapınılması için kurmuştur. I. Antiochos Ehiphanes'in yaptırdığı anıtların en ünlüsü Nemrut Dağında yer alır. Bu anıtın yazıtında Antiochos; ailesi ve ülkenin tüm tanruları için ortak bir ev kurduğundan bahseder. Herakles'de bu tanrılardan biridir. Kommagene ve Phrygia kültürleri arasında kesin kanıtlara dayanarak bir etkileşimden söz edilemez. Fakat Anadolu'da yaşayan halkları etkileyen doğu kültürü aynıdır. Kommagene sanatının yerel özelliklerini taşıyan Herakles heykelleri aynı zamanda, tanrı Herakles'in alınıp yerel külte dahil edildiği Yunan kültürünün sanatsal etkilerini de taşımaktadırlar. Diğer kültürlerden ve kendi öz kültüründen elde ettiği sentezi sanatına yansıtan Phrygia halkı için de aynı durum söz konusudur.

Phrygia bölgesinde bulunan Herakles heykelleri, bölgenin yerel heykeltıraşlık ve kült özellikleri dışında döneminin biçim unsurlarını da yansıtır. Herakles Farnese, gibi yaygın Herakles tasvirleri ufak farklılıklarla aynen yapılmışlardır.

Yaptığımız bu çalışmada; Phrygia kültürü, bu kültürün Anadolu'ya kattıkları ve Phrygia bölgesinde ele geçen Herakles heykellerinin incelenmesiyle Herakles'in bölgedeki tipolojisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

ABSTRACT**THE TYPE OF HERAKLES IN PHRYGIA BY THE HELP OF HERAKLES
STATUES WHICH ARE PROTECTED IN ESKİŞEHİR, KÜTAHYA AND AFYON****Rıza Burak AKKAN****Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı****Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, June 2005****Supervisor: Asistant Prof Dr. H. Sabri ALANYALI**

During Ancient age Phrygian, which has an important place in our cultural heritage is the name of an area that covers huge part of central Anatolia Region in Turkish Republic border today. In this area, which was called Phrygian that Phrygian people lived and spoke their languages “Phrygian” also this name used from 6. century B.C. to end of Byzantine period.

Phrygians came to Anatolia in B.C. 1190 from the Balkans, after being demolished of Troia VII. But they became a political community after B.C. 750. They dominated whole Middle and South-east Anatolia during the period of their great king Midas (B.C. 735-695/676). Phrygians, who were a branch of Trak tribe Brygs joined with Anatolian people and founded a big state.

Although Phrygians were under attack of an important culture which was Late Hittite, They constituted their own particular and Anatolian culture. In addition, they had effected an important culture like Hellen. Evidence of this culture can easily be recognised from works of arts of Phrygian people. For example, Herakles, who was a Hero and God, was described on a horse. Because the horses were an important situation in Trak culture. In addition, specific to the Phrygian culture, a god was offered as a vow for another god.

The tradition of Anatolian people, to deify or consider their masters equal to god, showed its effectness also in Phrygian culture. We can see the evidence of this culture at the monuments which were built by I. Antiochos Epiphanes of Commagene who was a Greek-Pers emperor. This monuments was built by for I. Antiochos Epiphanes the

members at his family, deified ancestors, gods of united Pantheon and himself could be adored. The most important monument which was built by I. Antiochos Epiphanes, is in the Nemrut Mountain. This monument tells about a shared house that built for his family and whole gods of the country. And Herakles was the one of the god of the country. We can't talk about an effectness by the help of certain evidence between Commagene and Phrygian cultures. But, east culture effectness was the same like the Anatolian people.

Herakles' statues bear the local characteristic of Commagene arts, at the same time they also bear the arts effectness of Greek culture. Because Herakles the god is taken from the Greek culture to include their local cult. It is the same for Phrygians who reflected a synthesis of their cultures and the other cultures to their arts.

Herakles statues located in Phrygian region, reflects its period's formal components cult characteristic and region's sculpture, Herakles descriptions, like Herakles Farnese, were formed with very small differences.

In this study aims exposing Phrygian culture, contributions of this culture to Anatolia and the type of Herakles in the region by studying Herakles statues found in Phrygia.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Rıza Burak Akkan'ın Eskişehir Kütahya ve Afyon Müzelerinde Bulunan Herakles Heykelleri Işığında Phrygia'da Herakles Tipolojisi başlıklı tezi tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Klasik Arkeoloji Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı Soyadı**İmza**

Üye (Tez Danışmanı): Yard. Doç. Dr. Hüseyin Sabri Alanyalı
Üye: : Yard. Doç. Dr. Ahmet Tolga Tek
Üye: : Yard. Doç. Dr. Hakan Sivas

Prof. Dr. Nurhan Aydın
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Öncelikle çok severek okuduğum Arkeoloji bölümünde yüksek lisans eğitimini bitirme aşamasına geldiğim için çok mutlu olduğumu belirtmek isterim. Trakya Üniversitesi'nde başlayan Arkeoloji lisans eğitimi ve sonrasında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam eden Arkeoloji yüksek lisans eğitimi artık bitmek üzere. Oldukça zor ama bir o kadar zevkli geçen yıllar boyunca Arkeoloji bilimiyle uğraşmaktan her zaman mutluluk duydum. Sizden yüzyıllar önce yaşamış medeniyetlerin yaşantılarını anlamak, bıraktıkları eserleri yeniden gün ışığına çıkarmak ve bulunanları koruyup nasıl ve niçin yapıldıklarını açıklamaya çalışmak sonsuz bir yapboz gibi. Ben eğitimim sırasında bu yapbozun heykellerle ilgili kısmına diğer konularından biraz daha fazla ilgi duydum. Bunda Trakya Üniversitesi'ndeki hocam sayın Yard. Doç. Dr. İsmail FAZLIOĞLU'nun katkısı çok büyüktür. Heykeller konusunda branşlaşma düşüncem sayın Fazlıoğlu'nun Heykel derslerini almaya başladıktan sonra pekişti. Bu sebeple kendisine teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans tez aşamasında araştırmalarımnda, yaptığım müze çalışmalarında her zaman yanımda olan bana destek veren, heykel konusundaki teşviklerini boşa çıkarmamayı umduğum ilk tez danışmanım sayın Doç. Dr. Ayşe Çalık ROSS'a her zaman yanımda olduğu için teşekkür ederim.

Tezimin son aşamasında karşılaştığım güçlükleri aşmamda yardımcı olan, beni geri çevirmeyip yoğun olduğu bir dönemde danışmanlığımı kabul eden, yakın ilgi ve alakasıyla çalışmalarımı destekleyip yönlendiren, danışman hocam sayın Yard. Doç. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI'ya çok teşekkür ederim.

Anadolu Üniversitesi Yüksek Lisans programına birlikte başladığım ve burada tanıştığım sevgili arkadaşlarım Erkan Recep SAĞNAK ve Melike KAVLAKOĞLU'na, dersler ve tez çalışmalarım boyunca gösterdikleri ilgiden, arkadaşlıktan ve kütüphane çalışmalarımındaki yardımlarından ötürü teşekkür eder başarılar dilerim.

Çok sevgili babam Mustafa AKKAN'a annem H. Gülümser AKKAN'a ve kardeşim A. Ceren AKKAN'a şimdiye kadarki tüm yaşantım boyunca bana verdikleri maddi ve manevi destekleri, her zaman yanımda olduklarını hissettirdikleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Rıza Burak AKKAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZGEÇMİŞ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PHRYGİA BÖLGESİ

1. PHRYGİA TARİHİ COĞRAFYASI	5
2. PHRYGİA HALKININ KÖKENİ	7
3. KISA TARİHÇE	12
4. PHRYGİA BÖLGESİ ARAŞTIRMA TARİHÇESİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

HERAKLES

1. KAHRAMAN HERAKLES	30
1. 1. Herakles Mitolojisi	30
1. 2. Herakles'in Adı ve Doğuşu	31
1. 3. Herakles'in Kişiliği	32
1. 4. Herakles'in On İki İşi	34
1. 4- 1. Herakles ve Nemea Aslanı	35
1. 4. 2. Lerna Bataklığı Canavarı (Ejderi)	35
1. 4. 3. Erymanthos Yaban Domuzu ve Kantauroslarla Mücadelesi	36
1. 4. 4. Stymphalos Gölü Kuşları	37

1. 4. 5. Kyreneia Geyiği	37
1. 4. 6. Augias'ın Ahırlarının Temizlenmesi	38
1. 4. 7. Girit Boğası	38
1. 4. 8. Diomedes'in Atları	39
1. 4. 9. Geryoneus'un Sürülerini Getirmek İçin Yaptığı Mücadeleler	39
1. 4. 10. Batı kızları Hesperitlerin Elmaları	41
1. 4. 11. Amazonlar Kraliçesi Hippolyte'nin Kemerini	42
1. 4. 12. Kerberos'un Ölüler Ülkesinden (Tartaros) Getirilmesi	43
1. 5- Herakles'in On İki İşten Sonraki Mücadeleleri	44
2. TANRI HERAKLES	48
2. 1.- Herakles Kültü	48
2. 2.- Herakles'in Phrygia'daki Konumu ve Yerel Tanrılarla İlişkisi ..	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HERAKLES İKONOĞRAFYASI

1. YUNANLI HERAKLES	58
2. ROMALI HERAKLES-HERKULES	63
3. PHRYGİALİ HERAKLES	68
4. PHRYGİA BÖLGESİ'NDE GÖRÜLEN HERAKLES TASVİRLERİ .	71
4. 1. Ayakta Dinlenen Herakles Figürleri	71
4. 1. 1. Herakles Farnese	71
4. 1. 2. Lenbach Herakles'i ve Pitti Tipi	73
4. 2. Herakles Baş Figürleri	76
4. 3. Herakles Telephos Grubu	78
4. 4. Aslan Postunu Üzerine Giymiş Herakles Tasvirleri	81
4. 5. Sikkelerde Görülen Mitolojik Sahneli Diğer Figürler	82
5. KATALOG	83
5. 1. Torso Herakles	84

5. 2. Torso Herakles Farnese	84
5. 3. Kovalık Höyük’de Bulunan Herakles Farnese Tipli Heykel	86
5. 4. Kovalık Höyük’ten Stel	88
5. 5. Torso Herakles	89
5. 6. Kolosal Herakles Farnese	90
5. 7. Çocuk Herakles	91
5. 8. Torso Herakles ? (Atlı ?)	92
5. 9. Herakles Telephos	93
SONUÇ	95
EKLER	98
KAYNAKÇA	140

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** Phrygia'nın da içinde bulunduğu Küçük Asya (Vermeule 1968, **a.g.e.** Harita 2)
- Şekil 2:** Phrygia bölgesi haritası (Sevin 2001, **a.g.e.**, Res. 29 veya Barclay 1906, **a.g.e.** Harita 1)
- Şekil 3: a:** Troia Kenti Kuzey bastiyonunun kesiti (Korfman 2000, **a.g.e.**, Çiz. 3)
b: Herakles'in soy kütüğü
- Şekil 4:** Herakles'in on iki işinin Olympia Zeus metoplarındaki kabartmalarının rekonstrüksiyonu (Pouilloux J. 1990, **a.g.e.**, s. 8)
- Şekil 5:** Herakles'in on iki işinin antik yazarlarca sıralanması

KISALTMALAR

AST:	Araştırma Sonuçları Toplantısı.
AJA:	American Journal of Archaeology.
AnatSt:	Anatolian Studies.
Ath.Mitt.:	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung.
BCH:	Bulletin de Correspondance Hellenique.
CAH:	The Cambridge Ancient History.
IstMitt:	Istanbuler Mitteilungen.
JHS:	Journal of Hellenic Studies.
JNES:	Journal of Near Eastern Studies.
KST:	Kazı Sonuçları Toplantısı.
LIMC:	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae.
MK:	Milli Kütüphane
TürkAD:	Türk Arkeoloji Dergisi.
TBBM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK:	Türk Tarih Kurumu.

GİRİŞ

Anadolu yarımadası insanlık tarihi boyunca coğrafyası ve jeopolitik konumu nedeniyle her zaman ilgi odağı olmuş, toplu göç hareketlerine, savaşlara ve uygarlıkların buluşmasına ev sahipliği yapmıştır. Bu sayede Anadolu'da kökleri çok derinlere inen gelenekçi bir kültürün oluşmasına kaynak sağlamıştır. Anadolu'ya gelen topluluklar yerel halkla kaynaşarak Anadolululaşmış ve bu kültür içinde gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Yüzyıllar boyu süren bu etkileşim ve gelişim, birçok devletin aralarında kurduğu güç dengeleri, Ege göçleriyle bozulmuştur.

M.Ö. İkinci bin yılın ikinci yarısında başlayan büyük göç hareketi Anadolu topraklarında kurulmuş olan siyasi dengeleri bütünüyle bozmuş ve yeni bir dönemi başlatmıştır¹. Zengin Anadolu toprakları batıdan gelen Thrak kavimleri tarafından yıkıma uğramış kurulu devletler yerlerinden edilmiş ve daha doğuya çekilmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu çalkantılı dönem içinde köklü bir kültüre sahip olan Anadolu, yeni gelen göçmen halkları ve yerli halkı bir potada eritmeyi başarmış, yeni uygarlıkların yeni devletlerin oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu uzun süreçte kendisine önemli bir yer edinen halklardan biri de Phryglerdir².

M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren bir devlet olarak ortaya çıkan ve güçlü bir siyasi birliktelik ile dönemin önemli devletleri arasına girmeyi başaran Phrygler meydana getirdikleri kültürle Anadolu uygarlıkları arasındaki yerini almışlardır. Anadolu'ya M.Ö. 10. yüzyılda Makedonya'dan gelip Orta Anadolu'nun ortasına yerleşen, bir siyasi birlik olarak ortaya çıkana kadar dönemin hakim devletleri Hitit ve Urartu kültürlerinden etkilenen Phrygler, Küçük Asyadaki siyasi boşluktan faydalanarak ilk kralları Gordios ve oğlu büyük kral Midas ile M.Ö. 8. yüzyıl içinde güçlü bir devlet kurmayı başarmışlardır³. Buldukları konum itibariyle Phrygler hem doğu kültüründen, hem batı kültüründen, hem de Anadolu'nun köklü kültüründen etkilenmişler ve yaptıkları eserlere kendi üsluplarını katarak yerel özellikleri de göstermeyi bilmişlerdir.

¹ W.M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**. Çeviren: Mihri Pektaş (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960), s. 163.

² Ramsay 1960, **a.g.e.** s. 164.

³ **Aynı**, s. 164.

M.Ö. 7. yüzyılın ilk yıllarında Anadolu Kimmerlerin istilasına uğradığında bütün Anadolu halkları gibi Phrygler de bu durumdan etkilenmişlerdir⁴. Bu döneme kadar Phrygler yaptıkları eserlerde daha çok yerel sitillerde, kaba ve ilkel özelliklere sahip kabartma ve heykeller yaparken ve Phryg sanatı daha çok diğer kültürleri etkilerken, ülkenin Kimmer istilasından sonra Lydia hakimiyetine girişiyle etkileşim yavaş yavaş aksi yönde bir gelişim gösterir⁵. M.Ö. 6. yüzyılda Yunan düşünce ve sanatı Phryg ülkesini güçlü bir biçimde etkilemeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde yapılan eserlerde süsleme olarak geometrik motifler kullanılırken artık Doğu Yunan sanatından alınan bitkisel motifler kullanılmaya başlanmıştır⁶. Phrygia'da görülen bu güçlü Yunan etkileri, Lydia krallarının Arkaik Yunan sanatı ve sanatçılarına gösterdikleri yakın ilginin bir sonucu olmalıdır. Yunan etkileri dinsel öğelerle de Phryg dünyasına girmiş, Yunan tanrıları Anadolu tanrılarıyla bütünleşmiştir. Anadolu'lulaşmış Phryg halkının tanrılarıyla Yunan tanrıları birlikte tapım görmeye başlamış, Phrygler kendi dinsel ve kültürel düşüncelerini yeni Yunan tanrılarının özellikleriyle birlikte kullanmışlardır.

Anadolu halkının kültüründe varolan, yöneticileri tanrılaştırma geleneği doğal olarak Phryglerde de görülmektedir. Yöneticilerinin tanrıların soyundan geldiklerini kabul eden bu kültür, yönetici ataları olarak gösterilen Yunan tanrılarının ve kahramanlarının çabucak benimsenmesini sağlamıştır. Çok tanrılı din anlayışını benimseyen topluluklardan olan Phrygler'in pantheonun da en önemli kült ana tanrıça Kybele'ye aittir. Diğer tanrı ve tanrıçalar Kybele'den sonra gelir. Fakat bu önem sıralaması, dönemin egemen kültürlerine göre, yöneticiler tarafından farklı tanrılara inanış olarak topluma kabul ettirilmişlerdir. Tezimizin içinde yer alan heykellerin yapıldığı dönemler dikkate alındığında güçlü toplumların yayılma politikalarını gerçekleştirdiği M.Ö. 2. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıl aralığı ortaya çıkmaktadır. Bu dönemlerde zaferle ve kahramanlıkla ilgili tanrılar ön plana çıkmış, daha fazla saygı görmüşlerdir. Phrygia toplumu da bu kahramanlık akımından etkilenmiş, özellikle Romalı yöneticilerin ön plana çıkardığı tanrı Herakles'e pantheonlarında önemli bir yer vermişlerdir.

⁴ V.Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001), s. 195

⁵ Sevin 2001, **a.g.e.** s. 196

⁶ Andreas Rumpf, **Yunan ve Roma Sanatı**. Çev. Jale İnan, (İstanbul: Pulhan Matbaası, 1949), s. 14.

Yaptığımız bu çalışmada, Yunan kültüründe önce bir kahraman olarak saygı duyulan, sonrasında bir tanrı olarak tapım gören Herakles'in genel olarak incelenmesi, Phrygia bölgesinde ki duruşu, halkın tanrı ve kahraman olarak Herakles'e bakışı, bölge içinde yapılan Herakles heykellerinin heykeltıraşlık açısından aynı ve farklı yönlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Yunan pantheonunda Herakles olarak tapınan tanrının, Roma da Hercules olarak yer alması sebebiyle bir isim karmaşası yaşamamak ve çalışmamızın bütünlüğünü bozmamak için tanrının adı, tezimizde her zaman Herakles olarak yazılmıştır.

Bütün Yunan mitolojisinde en karmaşık hikaye Herakles'e aittir. İsmi bile gizemlidir. Adı "Hera'nın şanı" anlamına mı yoksa "kahraman" anlamına mı geldiği hep gizemli kalmıştır. İşte bu yüzden de Herakles bir yarı tanrıdır. Efsaneleri; yaptığı hatalar ve bu hataların sonucu aldığı ceza ve suçluluk duygusuyla verdiği mücadelelerle dolu olan Herakles, özünde yüksek derecede ahlaki ve fiziksel nitelikleri bünyesinde toplayan yakışıklı ve iyi Yunan ideali bir insandır. Herakles'in mücadeleleri yada zaferleri herhangi bir zamana yerleştirilebilir. Çünkü hiçbir zafer bir sonrakinin sebebi değildir.

Bu sebeple yaptığı on iki işin sırası karıştırılmış olmaz yani bir kronolojiyi takip etmez. Herakles mitolojisinin gelişmesinde, Yunanlı ve daha sonra Romalı halkların, hakimiyeti altına aldıkları yabancı topraklarda, yerli tanrıların asimilasyonu ile gerçekleşmiştir⁷. Ayrıca bu kadar fazla mitolojik olaya karışması, çok sayıda efsanesinin olması, şairlerin, vazo ressamlarının ve heykeltıraşların yaratıcı özgürlüğünden de kaynaklanır.

Farklı kültürlerde Herakles heykellerinin genel konusu başardığı bu on iki işle ilgilidir. Ya yaptığı işten yorgun düşmüş dinlenirken, yada işi yaparken tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerde belirli tiplerin kullanılması heykeltıraşlık da yadsınacak bir durum değildir. Zaten bu tipler arasındaki farklılıklar sayesinde bir eseri tarihlememiz mümkün olmaktadır. Phrygia bölgesi heykeltıraşlığının da kendine özgü bir takım farklılıkları, yerel özellikleri bulunmaktadır. Eserin yapıldığı malzemedan, tipine, işçiliğine kadar her unsur bu farklılaşmada etkilidir. Yapılan çalışma, Phrygia bölgesi içinde bulunan Herakles heykellerinin tipolojisini oluşturmada, bu heykellerin ne kadar Phrygialı

⁷ P. Grimal, *La Mythologie Grecque*. (Paris: P.U.F., 1953), s. 17.

olduklarını belirlemede bir yol kat etmeyi hedeflemektedir. Tabi bu kadar az heykelle bu tür bir tipoloji oluşturmanın zor olması sebebiyle bölge içinde ele geçen Herakles tasvirli sikkelerden de yararlanmaya çalıştık. Herakles'in, Phrygia bölgesinde oluşan kültü ve halkın tanrıya bakışı araştırmamızda ele aldığımız bir başka önemli nokta oldu.

Tezimizin kapsamı içine aldığımız aslan postu giymiş bir torso heykel ise tereddütlere rağmen Herakles olarak kabul edilmiştir. Fakat bu torso heykelin; tunik giymesi, olasılıkla at üzerinde tasvir edilmesi ve aslan postu dışında herhangi bir atribüsünün olmayışı, bizde bu torso heykelin Herakles ya da Herakles şeklinde tasvir edilmiş bir imparator heykeli olabileceği konusunda soru işaretleri bırakmıştır. Başka hiçbir Herakles tasvirinde bu şekilde bir betime rastlanmaması da, Afyon Müzesi'nde korunan bu heykele daha dikkatli bakmamıza neden olmuştur. Ayrıca müzelerde yaptığımız araştırmalar sırasında çıplak torso heykellerin genelde Herakles olarak anımlandığını, sadece çıplaklık ve atletik vücut hatlarına sahip olduğu için yeterli inceleme yapmadan Herakles olarak kabul edilen bu eserlerin, Dionysos, Apollon yada Satyr olduklarını gördük. Bunlara örnek olması açısından Kütahya Müzesi'nde sergilenen bir torso heykelciği (Levha 1) incelediğimizde onun aslında Dionysos olduğunu anladık. Tasvirin üzerindeki keçi postu, Herakles'in aslan postuyla karıştırıldığından yanlış isimlendirilmiştir. Bu sebeple bu ve benzeri eserler yaptığımız çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PHRYGIA BÖLGESİ

1. PHRYGIA TARİHİ COĞRAFYASI

Phrygia bölgesinin kapladığı alan günümüzde, Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir illerinin tümü, Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzeyi ile Kütahya ilinin batı bölümüdür(Şekil 1). Bu geniş alanda yerleşen halk Küçük Asya’da, bize kalan mirasta önemli bir yer tutmuştur. Anadolu’da Phryg Kökenli ve Phrygçe konuşan yoğun nüfusun yaşadığı bu bölgeye Phrygia denmiş ve bu ad “coğrafi bir deyim olarak en azından M.Ö. 6. yüzyıldan Bizans döneminin sonuna dek kullanılmıştır”⁸. Bölgenin genel sınırlarını saptamak kolay değildir. Fakat genel olarak kabul gören sınırlar yani klasik Phrygia sınırları antikçağda; doğuda Kappadokia, sonraları Galatia; güneyde Lykaonia, Pisidia bölgeleri, Kabalis, Milyas ve Kibyrtis yöreleri; batıda Mysia, Lydia, Karia; kuzeyde de Bithynia ve Paphlagonia bölgeleriyle çevrilidir⁹ (Şekil 2). Bölgenin Galatia kısmı Phrygia’dan ayrılarak Galatia bölgesini oluşturmuş, sonra ise kalan topraklar Hellespontos Phrygia’sı, Phrygia Epiktetos (Küçük Phrygia), Phrygia Pakatiana, Phrygia Salutaris ve Phrygia Paroreos olarak bölümlere ayrılmıştır¹⁰.

Hellespontos Phrygia’sı, Mysia ve Troia bölgelerinin bir kısmını içine alarak 34 şehirden oluşuyordu¹¹. Phrygia Epiktetos ise; Aizanoi (Çavdarhisar), Nakoleia (Seyitgazi), Kotiaieion (Kütahya), Dorylaion(Eskişehir), Midaion (Eskişehir Karahöyük

⁸ V. Sevin, **Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar), Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 238.

⁹ Sevin 2001, **a.g.e.** s. 195

¹⁰ Ch. Texier, **Küçük Asya coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 2**. Çeviren: Ali Suat. (Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), s.273

¹¹ Texier 2002, **a.g.e.** s. 273; Strabon **Antik Anadolu Coğrafyası**, Çeviren: Prf. Dr. Adnan Pekman, (3.Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993), XII, 4, 1.

Köyü), Kadoi (Kütahya Gediz ilçesi) şehirlerinden ibarettir¹². Midaion, Midas'ın; Dorylaion, Dorylas'ın olduğu gibi Kotiaecion da Kotys'in şehridir¹³. Phrygia Pacatiana; Konstantin zamanında doğuda valilik yapmış olan Pacatianus'un adıyla anılmıştır¹⁴. Oldukça verimli topraklara sahip olan bu saha, birçok nehir ve kolları tarafından sulanırdı fakat arazi deprem nedeniyle sık sık tahribata uğramıştır¹⁵. Bu bölge Herakles'in; Maiandros (Menderes) suyuna atarak işlediği cinayetlerin cezasının verildiği topraklardır¹⁶ ve bu cezayı veren, Midas'ın oğlu Lyterses tarafından uzun süre yönetilmiştir¹⁷. Bu bölgenin güney kısmı Phrygia Salutaris olarak adlandırılmış ve Synnada (bu günkü Şuhut) baş şehri sayılmıştır¹⁸. Phrygia Paroreos adı verilen kısım ise Pisidia'nın dağları boyunca, Sultan dağı ile Emirdağ arasında uzanırdı¹⁹.

Herodotos, Xanthos, Xenophon, Aristotelis, Livius, Strabon gibi antik yazarların eserlerinden edinilen bilgilere göre 200'ün üzerinde antik şehir adı toplanmış fakat şimdiye kadar bunların oldukça küçük bir kısmının yerleri belirlenebilmiştir²⁰. Bu konuda önemli çalışmalar yapan P. Frei, çeşitli yazıtlarda adı geçen bazı şehir isimlerinin bilinen dil gruplarına ait olmadıklarını söylemektedir²¹. Bu sebeple çevrede bulunan bazı şehirlerin yerleşim yerleri hakkında yeterli veriye şimdilik ulaşamamıştır. Küçük Asya'nın diğer bölgeleri gibi Phrygia'nın da sınırları tam bir kesinlik göstermez yani değişkendir²². Fakat buna rağmen Phrygia bölgesi, kendi içinde kapalı bir alan sayılırdı.

¹² S. Şahin, "Phrygia Epiktetos". VI. **Araştırma Sonuçları Toplantısı**. Cilt no 1, Sayı no 6. 264-280, (Ankara: TTK Basımevi, 1986), s. 266; Texier 2002, **a.g.e.**, s. 273, Ramsay 1960, **a.g.e.**, s. 158.

¹³ Ramsay 1960, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁴ Texier 2002, **a.g.e.**, s. 275.

¹⁵ Aynı, s. 275; Ramsay 1960, s. 173 vd

¹⁶ E. Peterich, **Küçük Yunan Mitolojyası**, Çeviren:Dr. Suat Yakup Badur, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946), s. 86.

¹⁷ Texier 2002, **a.g.e.** s. 275; Ayrıca Bakz. Texier 2002 **a.g.e.** s. 275 dipnot 516 Athenee, X. Kitap, Bölüm 1; Bu konuya Herakles'in mitolojisini işlediğimiz bölümde ayrıntısıyla değineceğiz.

¹⁸ Ramsay 1960, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁹ Texier 2002, **a.g.e.** s. 275.

²⁰ A. Fragmenta, **Respublica**, Çev.: C. Müller, II, 163, 191, (Paris: F.G.H., 1853), s. 275.

²¹ P. Frei, "Phrygische Toponyme", **Epicrastica Anatolica**, 34-277, (Bonn: Rudolf Habelt verlag 1988), s. 34.

²² Frei 1988, **a.g.e.** s. 275.

2. PHRYGIA HALKININ KÖKENİ

Bölge adını, Küçük Asya'ya Thrakia ve Boğazlar üzerinden girmiş bir Thrak boyu olan Phrygler'den almıştır²³. Anadolu'ya Makedonia ve Thrakia'dan gelen Phrygler, Avrupa'da oturlarken Byrig adını taşıyorlardı²⁴. Herodotos; “Makedonialılar'a göre Phrygialılar'ın, Avrupa'da oturdukları zaman Byrig adını taşıdıklarını ve onların komşuları olduklarını bildirdiklerini; Asya'ya geçtikten sonra yurtlarıyla birlikte adlarının da değiştiğini” kaydeder²⁵. Phrygler Anadolu'ya Troia VIIa'nın yıkılışından sonra, M.Ö. 1190'da Balkanlardan gelmişlerdir²⁶. Fakat siyasal bir topluluk olmaları M.Ö. 750'den sonraya rastlar. Strabon ve başka antik yazarlar Güney Marmara Bölgesi'nde Phryglerin yaşadığını belirtmişlerdir, hatta Phrygia Hellespontos, Phrygia Epiktetos gibi adlardan bahsetmişlerdir²⁷. Büyük kralları Midas döneminde ise (M.Ö. 735 – 695/675) bütün Orta ve Güneydoğu Anadolu'ya hakim olmuşlardır. Lydia'lı Xanthos Phrygia'luların Troia savaşından sonra Avrupa'dan, Pontos'un sol kıyısından geldiklerini ve Skamandrios'un onları Berekyntes ve Askania'dan getirdiğini anlatır²⁸. Strabon; “Phrygia'luların bir Thrak kavmi olan Bryg'lerden olduklarını, hatta Mygdonia'lular, Bebryk'ler, Medobythynia'lular, Bithynia'lular, Thynia'lular ve Mariandynia'lularla akraba olduklarını” söyler²⁹. Ayrıca bütün bu halkların Avrupa'yı terk ettiğini de belirtir³⁰. Plinius da, “Mysialılar, Phrygialılar ve Bithynialılar adlarını, Avrupadan Moesi, Brygi ve Thyni adlarıyla gelen üç göçmen topluluğundan almıştır”³¹ diyerek, kendisinden önceki tarihçilerin Phryglerin kökeni konusunda verdikleri bilgileri doğrular.

²³ Frei 1988, **a.g.e.** s. 193 ; Sevin V. 2003, **a.g.e.**, s. 238.

²⁴ Sevin V. 2001, **a.g.e.**, s. 195.

²⁵ Frei 1988, **a.g.e.** s. 193.

²⁶ Herodot, **Herodot Tarihi**. Çeviren: Müntekin Ökmen, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1991), VII-73.

²⁷ E. Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, (Ankara: Tübitak Yayınları, 1997), s. 265

²⁸ Strabon 1993, **a.g.e.**, XII, 4-1; Şahin 1986, **a.g.e.**, s. 265

²⁹ B. Akşit, **Phryg'ler ve Phrygia ile İlgili Antik Kaynaklar** (İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993), s. 45

³⁰ Strabon, 1993, **a.g.e.**, VII, 3, 2.

³¹ **Aynı**, VII, 3, 2 .

³¹ Plinius, **Naturalis Historia**, Çeviren: H. R. Rackham, (London: William Heinemann, 1947), 41, 145.

Thrak kabilelerinin Küçük Asya'daki varlıklarını aydınlatıcı kanıtlar ilk olarak Troia kazılarında sağlanmıştır. Troia'da K. Blegen başkanlığında yapılan Amerikan kazıları, Priamos Troia'sının yıkılışından bir süre (Troia VIIa tabakasını izleyen VIIb1 ve VIIb2 tabakalarında yaklaşık olarak M.Ö. 1200 – 1050) sonra buraya, kaba çanak çömlek kullanan, Orta ve Güneydoğu Avrupa kökenli yeni bir ulusun geldiğini göstermiştir³². İlk kez Troia VIIb1 katında birden bire ortaya çıkan, tümüyle el yapımı, kaba, düzensiz biçimlere sahip bu çanak çömlek türü oldukça ilkel görünümlüdür³³. Üzerinde boynuz benzer çıkıntılarla baskı yada kazınarak yapılmış spiral ve halka motifleri bulunan bu tür seramiğin akrabalarına Balkanlarda Son Tunç Çağı Macaristan'ında (özellikle Lausitz Kültürü'nde) ve Kuzey batı Pontus Bölgesi'nde rastlanır³⁴.

Troia VIIb1 yerleşmesinin üzerine kurulan VIIb2 katında bir önceki katta görülen kaba ve ilkel kaplarda bu kez boynuz benzeyen çıkıntılar, baskı yada kazıma tekniğiyle yapılmış spiraller ve halka motifleri ve ip baskılarıyla bezenmişlerdir³⁵. 1998 yılı Troia kazılarında Kuzeydoğu Bastiyonunda bulunan çukurda (Şekil 3 a) yapılan çalışmalarda ele geçen çanak çömlek Buckelkeramik ile daha kesin bir biçimde Troia VIIb2 evresine tarihlendirilmiştir³⁶. Elde edilen bilgilerle bu çukurun en geç Troia VIIb2 evresinde terk edilmiş olabileceği görülmüştür. Troia kazılarında VI ve VII evrelerinde rastlanan Buckelkeramik buluntular, bölgede Balkan kökenli bu kültürün yoğun olarak yayılım gösterdiğini ve tarihlendirmeye yarayacak kadar fazla olduğunu kanıtlamaktadır.

Son yıllarda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye Trakya'sında yapılan Arkeolojik çalışmalar ışığında, M.Ö. 1200 – 700 yılları arasında çömlekçilikte oldukça geniş alana yayılmış bir kültürün varlığı ortaya konmuştur³⁷. Bunlardan anlaşıldığına göre, M.Ö. 1200 yıllarından sonra Anadolu'ya Boğazlar yoluyla ayak basan Phrygler, kalabalık

³² T.T. Sivas, **Eskişehir – Afyon karahisar – Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları**, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999), s. 25 vd.

³³ E. Akurgal, **Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), s 7; Sevin 2003, **a.g.e.**, s. 234 vdd.

³⁴ P. Hnila , M. P. Sikora, “Erken Demir Çağı'nda Troia (Troia VIIb 1-3)”, **Troya Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk**, Der.: Ekrem Işın, 83-107, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2002), s. 97; Akurgal E. 1997, **a.g.e.**, s. 191; Ayrıca; Jeremy B Rutter ve Elisabeth French'in yaptığı araştırmalar bu seramik türünün bir Güneydoğu Avrupa kavmine ait olduğunu göstermiştir. Aynı keramik türü, W. Alzinger'in Aigeira kazılarında da gün ışığına çıkmış ve Sigrig Deger Jalkotzy tarafından incelenerek Hellas'ta ve Troia VIIb1'de bulunan benzerleri ile aynı olduğu saptanmıştır.

³⁵ Sevin 2003, **a.g.e.**, s. 234.

³⁶ Manfred Korfmann. “1998 Yılı Kazı Sonuçları”, **21. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Cilt no 1, Sayı no 21, 287-298 (Ankara: MK Basımevi, 24-28 Mayıs 2000), s. 289.

³⁷ Sevin 2003, **a.g.e.** s. 235.

halde hareket eden Thrak boylarından biridir³⁸. Bu boylardan adları en çok duyulmuş olanları: Brygler, Phrygler, Bebykler, Mygdonlar, Dolionlar, Thyner, Bithynler, Mysler, Mariandynler ve Maionlar'dır. Bunlardan Mygdonlar, Bebykler ve Dolionlar'ın Phrygler ile aynı yada yakın akraba olduğu söylenebilir³⁹.

Bazı arkeologlar Phryg krallığının M.Ö. 8. yüzyılda aniden ortaya çıkışını Balkanlardan gelen ikinci bir göçle ilişkilendirmişler ve Phryg kültürünün doğuşunun, Anadolu'nun kuzeybatısı olmalıdır şeklinde bir düşünce ortaya koymuşlardır⁴⁰. Fakat bu durumda sözü edilen diğer bölgelerde, Mysia'da, Propontis'de, Hellespontos'da Phrygialıların yaşadığını kanıtlayacak veriler daha çok orta Anadolu'daki höyüklerden çıkmıştır⁴¹. M.Ö. 3. bin yılda Mysia bölgesine hakim olan Yortan Kültürü'nün⁴² seramiklerine, Daskylaion'da rastlanmamıştır. Bu durum, Daskylaion'un o zamandan beri, güneye değil de, kuzeye ve batıya açıldığını, bu nedenle de kentin Trakya-Balkanlar ilişkisini kuvvetlendirdiğini göstermektedir⁴³. 1990 yılından başlayarak Daskylaion'da ele geçirilen, Phrygler'e ait epigrafik ve arkeolojik buluntular, bu bölgenin neden "Hellespontos Phrygia" diye anıldığının ve kuzeye kaydıgının anlaşılmasının bilimsel kanıtları olmuştur⁴⁴.

2001 yılında Daskylaion yakınında Göktepe mevkiinde, Tunç çağına tarihlenen Balkan kökenli seramiklerle birlikte "Buckel Keramik" ve "Barbar Seramiği" türlerine ait seramiğin bulunması, bölgeye 2. bin yılın sonunda Avrupa'dan ilk göçlerin yapıldığını kanıtlaması bakımından önemlidir. Troia'da, Tunç çağlarda ele geçen seramik türlerinden bazıları az sayıda da olsa Hisartepede bulunmuştur⁴⁵. Fakat bu eldeki verilerden hareketle, Anadolu'da Phryg Devleti'nin ortaya çıkmasıyla sonuçlanacak olaylara, sadece varlığı kaba çanak çömlekle kanıtlanan halkların büyük kütleli göçünün sebep olduğu

³⁸ Sevin 2001, **a.g.e.**, s. 193.

³⁹ Strabon 1993, **a.g.e.**, 678.

⁴⁰ T. Bakır, "Daskylaion'da Phrygler", **Anadolu'da Doğdu, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan** Der.:Taner Korkut ve diğerleri, (İstanbul: Ege Yayınları, 2002) , s. 55.

⁴¹ Bakır 2002, **a.g.e.** s. 55

⁴² Paleolitik kültürler hakkında daha geniş bilgi için bkz. L.S.B. Leakey, **İnsan Ataları**. Çev. Güven Arsebük, (Ankara: TTK Basımevi, 1988) s. 54 vdd.

⁴³ Leakey 1988, **a.g.e.** s. 56.

⁴⁴ T. Bakır, A. Erdoğan, H Bulut, H. Yıldızhan, "Daskylaion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları", **25. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, sayı, 25, sayfa. 311-318, (Ankara: Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi, 2004), s. 313.

⁴⁵ Leakey 1988, **a.g.e.** s. 56.

söylenemez⁴⁶. Çünkü M.Ö. 2. bin yılın sonlarında Anadolu’da oldukça yaygın bir biçimde kullanılan, gri renkte ve kaba işlenmiş el yapımı bu çanak çömleğin etnik bir göçten değil, sosyo-ekonomik değişikliklerden kaynaklanabileceğini göz ardı edemeyiz⁴⁷. Kesin olan; Balkanlar’dan Anadolu’ya yapılmış göç hareketinin varlığıdır. E. Akurgal’a göre, bu kitlesel göç hareketi sırasında “Orta ve Batı Anadolu’daki birçok yerleşme yeri terk edilmiş, kurulu düzen bozulmuş, Anadolu 400 yıl gibi bir süre karanlık bir çağa sürüklenmiştir”⁴⁸.

Troia kentindeki kazılarda Anadolu’nun Karanlık çağına ışık tutmak amacıyla, 1989 –1993 yılı arasında Troia VI-VII evrelerinde yapılan kazı çalışmalarına 1998 yılında tekrar başlanmıştır. 1999 yılı kazılarıyla, bir felaketle yok olan VIIb evreleri açığa çıkarılmıştır. Tunç çağından sonraki, bulunan en eski yapı, M.Ö. 700 yıllarına, “Geometrik-Arkaik döneme tarihlenen” yuvarlak planlı, oldukça yıkık bir halde bulunan yapıdır⁴⁹. Buranın hemen yakınında da bazı ocak kalıntılarının bulunması da, Prehistorik Troia’nın bitmesinde sonra, Troia’da bazı etkinlikler olduğu tezini doğrular niteliktedir⁵⁰. Bu da Anadolu’da yerleşim devamlılığı veya kesintisi açısından önemli bir bulgudur. Akurgal’ın o günkü bulgularla ortaya koyduğu 400 yıllık karanlık çağ tezi, yeni elde edilen verilerle daha kısa bir zaman sürdüğü yönünde gelişmektedir. Troia VI ve Troia VIIa’nın sonuyla ilgili bulunan veriler ilk felaketin bir deprem ikincisinin ise kaybedilen bir savaşla ilgili olduğunu gösterir⁵¹. “1999 ve 2000 yılları kazı çalışmalarında, Troia VI sur duvarının yanında aynı döneme tarihlenen evlerden elde edilen bulgularla, bu tabakanın karanlık çağına ilişkin birçok soru ileriki zamanlarda açığa çıkarılacaktır”⁵². M. Korfman’a göre; “kale duvarının dışındaki bu alanda M.Ö. 1000 ile Homeros’un yaşadığı dönem (yaklaşık M.Ö. 700’ler) ve sonrası ile ilgili detaylı bilgiler elde edilecektir”⁵³. Troia’da yapılan bütün bu çalışmalar, Anadolu’nun Karanlık Çağını aydınlatma açısından son derece önemli sonuçlar ortaya koyacaktır.

⁴⁶ Sevin 2003, **a.g.e.**, s. 235.

⁴⁷ Aynı, s. 235.

⁴⁸ Akurgal 1993, **a.g.e.**, s. 7 vd. ; Sivas 1999, **a.g.e.**, s. 31.

⁴⁹ Manfred Korfmann. “Troia 1999 Kazıları”, **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Cilt no 2, Sayı no 22, 279-288, (Ankara: 2001) s. 281

⁵⁰ Korfmann 2001, **a.g.e.**, s. 281.

⁵¹ M. Korfmann “2000 Yılı Troia Kazı Sonuçları”, **23. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Cilt no 1, Sayı No 23, 1-10 (Ankara: TTK Basımevi, 2002) s. 3.

⁵² Korfmann 2002, **a.g.e.**, s. 3.

⁵³ Aynı, s. 3.

Son yıllarda yapılan Yassıhöyük (Gordion) kazılarında ilk Phryg göçmenlerinin Sakarya ırmağı boylarına M.Ö. 1000, hatta 1100 yıllarına doğru ulaşabildiklerini ortaya koymuş, bu da karanlık çağın sanıldığı gibi 400 yıl değil daha kısa sürdüğünü göstermesi açısından önemli olmuştur⁵⁴. Aynı şekilde, eski Hitit başkenti Boğazköy'ün Büyükkaya kesiminde yapılan yeni Alman Kazılarında “Karanlık Çağ”ın sanılandan daha kısa sürdüğüne tanıklık edecek buluntulara rastlanmıştır⁵⁵.

⁵⁴ Sivas 1999, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁵ Sevin 2003, **a.g.e.**, s. 236.

3. KISA TARİHÇE

Hitit İmparatorluğunun çökmeye başladığı yıllarda, Anadolu yarımadası kuzeydoğu ve batı dan gelen çeşitli kavimlerin göçlerine sahne olmuştur. Doğudan gelenler yani Muşkiler kendilerine Elazığ yöresini yurt edinmiş oraya yerleşmişlerdi⁵⁶. Batıdan Makedonya'dan gelenler ise farklı Thrak boylarıydı ve en batı ucundan başlayarak Anadolu'nun çeşitli yerlerini yurt edinerek buralara yerleştiler. Farklı Thrak boylarından oluşan bu topluluklar kendi beylerinin etrafında birleşmişler ve bu şekilde hareket ediyorlardı. Bu Thrak boylarından olan Phrygler'de önceleri Çanakkale Boğazı'nı aşip Propontis'in (Marmara Denizi'nin) güney kıyılarına yerleşmişlerdi⁵⁷. Daha sonra Sangarios (Sakarya) ırmağı yöresinde daha verimli olan topraklara hareket ettiler ve bir süre burada yaşadılar. Yavaş yavaş Orta Anadolu'ya doğru hareket eden Thrak boylarından Phrygler M.Ö. X. yüzyılın başlarına doğru, Polatlı yöresine, yani sonradan başkent yaptıkları Gordion'a vardılar⁵⁸. M.Ö. IX. Yüzyılda Gordion'u güçlü bir kale durumuna getiren Phrygler M.Ö. VIII. yüzyılın ortalarında bir devlet kurma başarısını gösterdiler. Phrygler; Hint – Avrupa kökenli oldukları halde oldukça kısa bir sürede Anadolulaşmışlardır⁵⁹. Biri Hellen diğeri Geç Hitit olmak üzere iki önemli kültür ile etkileşim halinde olmalarına rağmen kendilerine özgü ve Anadolu'lu bir kültür oluşturmuşlardır⁶⁰.

Phrygia devletinin ilk kralı, Gordion'a adını vermiş olan Gordios'tur. Gordios hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır, bilinen sadece Phryg Devleti'nin temelini atan ve Gordion'a adını veren, Phryglerin siyasal bir birlik kurmalarını sağlayan kral oluşudur⁶¹. Ondan sonra tahtına oğlu Midas geçti. Bu dönemden itibaren Asurlularla, yada komşusu diğer devletlerle, iyi yada kötü ilişki içinde olan Phryg Devleti ve yöneticileri hakkında daha fazla bilgiye ulaşılması olanaklı hale gelmiştir. Asurlular'ın "Muşkulu Mita" adını verdikleri bu kral, Asur Kralı II. Sargon'un (M.Ö. 721-705)

⁵⁶ H.T. Uçankuş, **Phrygia**, (1. baskı. Ankara: TTK Basımevi, 2002), s. 16.

⁵⁷ Uçankuş 2002, **a.g.e.**, s.16.

⁵⁸ **Aynı**, s. 16.

⁵⁹ Akurgal 1997, **a.g.e.**, s. 265; Akurgal E. 1995 E. Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, (İstanbul: Net Turistik Yayınları, 1995), s. 191.

⁶⁰ Akurgal 1997, **a.g.e.**, s. 265 ; Akurgal 1995, **a.g.e.** s 191.

⁶¹ Uçankuş 2002, **a.g.e.**, s.16.

çağdaşydı⁶². Önceleri Urartu ve Tabal ile birleşip, Asur'a karşı bir koalisyon kuran Midas, M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında, doğudan gelen göçebe Kimmerlerin tehdidinden kurtulabilmek için bu devletin yardımını istemiştir⁶³. Doğuda Urartular, güneyde ise Asurlular ile ilişkiler kurdu. M.Ö. VIII. yüzyılın sonlarında, etki alanını batıda Ege denizi kıyılarından, doğuda Halys'ın (Kızılırmak) diğer yakasına yayan bir krallığa sahip oldu. Yunanistan'daki Delphoi bilicilik merkezine değin yolladığı armağanlarla Batı dünyasını etkilemeyi başardı⁶⁴. Ancak Kimmer baskısı giderek tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Asur Kralı II. Sargon'un Kimmerlerle yaptığı bir savaşta ölmesiyle (M.Ö. 705), Midas'ın görkemli devleti M.Ö. VII. yüzyılın başlarında göçebe Kimmer boylarının saldırısına sahne oldu ve bunun sonunda başkent Gordion yıkıldı⁶⁵; efsaneleşmiş olan kral Midas üzüntüden kaynaklanan acılara dayanamayarak yaşamına son verdi.

Midas'ın ölümünden sonra Phryg krallığı çökmüş olmakla birlikte, tarih sahnesinden tümüyle silinmedi. Uzun bir zaman geçmeden ve eski geleneklerde bir kesinti olmaksızın Gordion yeniden yerleşmelere sahne oldu, ancak artık başkent değildi⁶⁶. Buna karşılık, Kimmerler'den canını kurtaran kral ailesinin önde gelen üyeleri Yukarı Sakarya vadisine, kimileriye Kızılırmak'ın doğusundaki Hattuşaş (Boğazköy) ve Pazarlı gibi merkezlere çekilerek, buralarda M.Ö. 547 yıllarına değin bağımsız yaşamlarını sürdürdüler⁶⁷. Nitekim Xenophon bu tarihte Lydia ile İranlılar arasında yapılan savaşta Büyük Phrygia Kralı Artakamas'ın Kroisos'un yanında yer aldığından söz eder⁶⁸. Bu savaş Lydia Krallığının sonu olur ve savaşçılığı ile ünlü Lydia halkı da Phryg halkı gibi köleleşerek bu özelliğini yitirir⁶⁹.

Pers Kralı Kyros'un M.Ö. 547 yılında Lydia başkenti Sardis'i ele geçirmesinden sonra, Phrygia Akhaimenid İmparatorluğu'nun Satraplık sistemi içine alındı; Kappadokia, Paphlagonia ve Hellespontos ile birlikte Büyük Phrygia Satraplığı'na bağlandı⁷⁰. Satrap Paharnuchos yönetiminde Phrygia Hellespontos Satraplığı

⁶² Uçankuş 2002, **a.g.e.**, s. 16.

⁶³ Aynı, s. 16.

⁶⁴ G. E. Bean, **Eski Çağda Ege Bölgesi**, (2. Baskı. İstanbul: Arion Yayınevi, 1997), s. 105.

⁶⁵ Uçankuş 2002, **a.g.e.**, s.16.

⁶⁶ V. Sevin, **Anadolu Arkeolojisinin Abc'si**, (İstanbul: Simavi Yayınları, 1991), s.75.

⁶⁷ Uçankuş 2002, **a.g.e.**, s. 17.

⁶⁸ Xenophon, **Anabasis** Çev.: O.J. Todd, VI , 2 , 10. (New York: William Heineman, 1922).

⁶⁹ Bean 1997, **a.g.e.**, s. 243.

⁷⁰ Xenophon **a.g.e.** VIII , 6 , 7; A. Akarca, **Şehir ve Savunması**, (3.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), s.12; Ayrıca Anadolu'daki Pers egemenliği için bkz. V. Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, Cilt 2, 310-332, (İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), s. 312 vdd.

Daskylaion'da kurulmuştur⁷¹. Kurulan satraplık ve Perslerin hakimiyeti sırasında Phryg halkı yerlerinden göç etmeleri gibi bir zorlamayla yada kötü muameleyle karşılaşmamıştır⁷². Lydia ve Pers hakimiyetleri süresince Phrygialılar kendi yaşamlarını sürdürmüş, bağlı oldukları Hellespontos Satraplığı yöneticileri ile uyumlu ilişkiler kurmuşlardır. Phrygialılar satraplık içinde hiçbir zaman söz sahibi olmamışlar fakat bu sisteme ve Perslere karşı da herhangi bir isyanda bulunmamışlardır. Daskylaion satrapı II. Pharnabazos döneminde bölge Atina ile yakın ve dostane ilişkiler kurmuştur. II. Pharnabazos Atinalı elçileri üç yıl (407-405) ağırlayarak bu ilişkiyi güçlendirmiştir⁷³. M.Ö. 396-390 yılları arasında Atina ile Bölgenin ilişkileri bozulur gibi olsa da Pers satraplarının bölgede ki egemenliği Yunanlıların bölgeyi ele geçirmesine kadar devam etmiştir.

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in emriyle Parmenion Granikos savaşıyla Daskylaion'u ele geçirmiştir⁷⁴. Antik dönem yazarları, İskender'in komutanı Parmenion'un terk edilmiş bir Daskylaion'u ele geçirdiğini söyler⁷⁵. Fakat Daskylaion kazılarında elde edilen bulgular bunu tam tersini söylemekte önemli bir kale savaşı sonrasında bölgenin ele geçirildiği görülmektedir⁷⁶. Bu zafer sonunda Anadolu'da Pers egemenliği sona ermiş, doğu Akdeniz, Mısır ve İran Yunan dünyasına katılmıştır⁷⁷. Korinth Birliği'nin komutanı olarak Anadolu'ya geçmiş olan İskender bir kral gibi davranarak birtakım inisiyatifler kullanmaya başladı⁷⁸. Emrindeki Makedonialı subaylara, "satrap" unvanıyla ele geçirdiği şehirlerin yönetimini verdi, Pers hazinelerine el koydu ve Perslerin zamanında halktan alınan vergileri aynen toplamaya devam etti⁷⁹. İskender daha o zaman ele geçirdiği yerleri Korinth Birliği'ne sokmayıp Asya Krallığı niteliği kazanan Makedonia devletine bırakmıştır⁸⁰. M.Ö. 2 yüzyıl Hellenistik kültürün İç Anadolu'da ilk

⁷¹ Bakır 2002, **a.g.e.**, s. 56.

⁷² Uçankuş 2002, **a.g.e.** s. 299.

⁷³ **Aynı**, s. 300.

⁷⁴ Bakır 2004, **a.g.e.** s.312.

⁷⁵ Arrianos, **Anabasis I**, Çeviren: William Heineman (New York: 1921), 17,1 ; Strabon 1993, **a.g.e.**, XVI 776 ; Pausanias, **Descriptio Graeciae**, çev. W.H.S. Jones, (London: William Heinemann, 1964), 1 29, 10.

⁷⁶ Bakır 2004, **a.g.e.**, s. 312. Yapılan savaşın ayrıntıları ve kalenin sur kalıntılarında oluşan kanıtları bu makalede bulabilirsiniz.

⁷⁷ S. D. Vries, T. Luykx, W. O. Henderson, **An Atlas of World History**, (London: Nelson, 1965), Harita 12

⁷⁸ A. M. Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi** (6. Baskı. Ankara: TTK Basımevi, 1995),s. 439.

⁷⁹ Mansel 1995, **a.g.e.**, s. 439.

⁸⁰ **Aynı**, s. 439; C. H. E. Haspels, **The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments**, I: The Text; II: The Plates, (New Jersey: Princeton, 1971), s. 280 vdd.

olarak görüldüğü evredir⁸¹. Büyük İskender, Gordion'u ele geçirdikten sonra, kentteki efsaneleşen düğümü bir kılıç darbesiyle çözerek, inanıldığı gibi tüm dünyanın egemeni olduğu söylenir⁸². Büyük İskender'in ölümünden sonra bölge sürekli el değiştirmiş, generalleri arasında çekişme konusu haline gelmiştir⁸³. Bölge önce Antigonos'un, M.Ö. 301 yılındaki İpsos savaşıdan sonrada Lysimakhos'un eline geçmiştir.

Antigonos ile Lysimakhos arasındaki çatışmalar sırasında Dorylaion'un da sözü edilmektedir⁸⁴. Bu savaşta Dorylaion oldukça stratejik bir öneme sahiptir⁸⁵. M.Ö. 302 yılında Mısır kralı Ptolemaios ve Suriye kralı Selevkos'la anlaşmış olan Lysimakhos Phrygia'ya yürümüştür⁸⁶. Antik çağ yazarlarından Diodorus iki ordunun karşılaşmalarını şu şekilde anlatmıştır; "ordularının aç kalmasından korkan Lysimakhos geceleyin yola çıktı ve dört yüz stad'lık bir yürüyüşten sonra Dorylaion yakınında karargah kurdu (kaynaklara göre burası Pessinus'un kuzey batısında Kaymaz ile Sivrihisar arasındadır), bu yerin buğdayı ve her çeşit ürünü çok boldu. Etrafında bir nehir akıyordu. Bu da korunmasını kolaylaştırıyordu. Ayrıca Lysimakhos, karargahını derin bir hendekle çevirmişti"⁸⁷. M.Ö. 281'deki Kurupedion Savaşı'nı izleyen yıllarda da Phrygia Seleukosların eline geçti. Bölge Seleukosların egemenliğinde olmasına rağmen yinede yerel prenslikler bölge yönetiminde daha çok söz sahibiydiler⁸⁸. Bu dönem, yani Büyük İskender'in Yunanistan'ı ele geçirmesinden sonra çıktığı fetih hareketinden, Roma imparatoru Augustus'un M.Ö. 30 yılında Mısır'ı ele geçirmesine ve eyalet yapmasına kadar olan geçen süreye Hellenizm çağı adı verilir. Hellenizm döneminde Anadolu'ya ve Ortadoğu'ya Grek kültürü yayılmış, yerli kültür yerini bu akıma bırakmış kısmen de olsa sentez bir kültür oluşmuştur⁸⁹.

⁸¹ K. Rheidt, "Aizanoi 2000 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları", **22. Kazı Sonuçları Toplantısı 2001**, Cilt 2, Sayı 21, sayfa 200-205 (Ankara: TTK Basımevi, 2001), s. 200.

⁸² M. A. Kaya, **Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi**, (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000), s. 154

⁸³ Haspels 1971, **a.g.e.**, s. 281.

⁸⁴ S. Albek, **Dorylaion'dan Eskişehir'e**, (Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Yayınları, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1991), s. 37.

⁸⁵ A. Erzen, **İlkçağda Ankara**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946), s. 29 vdd; S. Buluç, H. Kuruyazıcı, "Ankara", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, Der.: Ali Gevgilili ve diğerleri, 103-106, (Cilt 1, İstanbul: Yem Yayınları 1997), s. 103 vdd

⁸⁶ Albek 1991, **a.g.e.**, s. 37.

⁸⁷ Diodorus, **Bibliotheces Historices**, Çeviren: C. H. Oldfather, (20, London: William Heinemann 1952 – 57) s. 108.

⁸⁸ Erzen 1946, **a.g.e.**, s. 29; Buluç-Kuruyazıcı 1997, **a.g.e.**, s. 104.

⁸⁹ Sivas 1999, **a.g.e.**, s. 39; Büyük İskender'in Phrygia bölgesini ele geçirmesinden Roma İmparatorluğunun eline geçene kadarki tarihi sürecin antik yazarlar tarafından anlatılan tüm olayları için bkz.; Akşit 1993, **a.g.e.**, s. 164 vdd.

Hellenizm çağında Anadolu için çok önemli bir olayda Kuzeyden gelen Kelt akınlarıdır. Anadolu'nun İskender'den sonra içinde bulunduğu siyasi karışıklıktan faydalanan Kelt boyu Galatlar önceleri İonia'ya kadar inmişlerdir⁹⁰. Daha sonra yerel krallıkların baskılarıyla M.Ö. 277 yıllarında Orta Anadolu'ya çekilerek, özellikle Yukarı Phrygia bölgesine yerleştiler⁹¹. Kuzeydoğudaki ağaçsız, kışları soğuk, yazları ise sıcak ve kurak geçen Yukarı Sakarya ve Orta Kızılırmak bölümü zamanla Galatia adıyla anılmaya başlandı⁹². Böylece Phrygia bölgesi topraklarının bir kısmı Galatia adıyla başka bir bölge olarak ayrıldı. Ankyra, Tavion ve Pessinus Galatlar'ın Anadolu'daki yurtları Galatya'nın üç önemli yerleşim birimidir. Ankyra'ya Tektosaglar, Tavion'a Trokmeler, Pessinus'a ise Tolistoboglar yerleşmiştir⁹³. Bu bilgiyi hem eski çağ yazarlarından hem de Roma dönemi yazıtları ve sikkelerinden ediniyoruz (Levha 2, a-b). Bu kentlerden en önemlisi olan Ankyra şehir olarak Phryg çağında kurulmuştur⁹⁴. Ankyra Galatların başkentliğini yapmıştır fakat Galatia'nın Anadolu'daki ufak devletlerden bir oluşu ve sırası ile Bithynia'nın, Pergamon'un, Pontus'un ve Roma'nın saldırılarına maruz kalışı, bu dönemdeki başkentlik fonksiyonunun önemli olmadığını gösterir⁹⁵.

M.Ö. 3. yüzyılın sonu, 2. yüzyılın başına gelen dönemde Roma, batıda gücünü iyiden iyiye arttırmış ve gözünü doğuya çevirmişti. Kartacalı komutan Hannibal Pun savaşları sonunda Roma'ya yenilmiş ve Küçük Asya'ya kaçmış, Seloukoslardan Antiokhos III'e sığınmıştır⁹⁶. Bu durumu bahane olarak gören Roma Küçük Asya'da bağdaştığı olan Pergamon Krallığı ile birlikte Antiokhos III'e karşı savaş başlatmıştır. Roma, karşısında Küçük Asya'da gittikçe güçlenen bir krallık istemiyordu. Antiokhos Çanakkale boğazını karadan ve denizden savunmaya almış, ayrıca Pön savaşlarında yenilip Anadolu'ya kaçan Hannibal'da Fenike'den bir donanma ile savunmaya destek

⁹⁰ Albek 1991, **a.g.e.**, s. 38; Kaya 2000, **a.g.e.**, s. 23.

⁹¹ Albek 1991, **a.g.e.** s. 38; M. Arslan, **Antik Çağda Anadolu'nun Savaşçı Kavmi Galatlar**, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000), s.38 vdd.

⁹² Erzen 1946, **a.g.e.**, s. 40 vdd

⁹³ Kaya 2000, **a.g.e.**, s. 153

⁹⁴ S. Aktüre, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara", **1981 Seminer Bildirileri, Tarih İçinde Ankara**, Der: Ayşil Tükel, 1-16, (Ankara: TBMM Basımevi, 1984),s. 4; H.C. Gülekli, **Ankara Tarih – Arkeoloji**, (Ankara: Doğu Matbaası, 1948), s. 29

⁹⁵ Texier 2002, **a.g.e.**, s. 411; C. E. Bosch, **Quellen Zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum**, (Ankara: TTK Basımevi, 1967), s.23.

⁹⁶ Albek 1991, **a.g.e.**, s. 38.

için gelmekteydi⁹⁷. Fakat Roma'nın müttefiki Rodos donanması Hannibal'ın donanmasını Side yakınlarındaki deniz savaşında yenerek bu takviyeyi önledi⁹⁸. Denizlerde Anadolu yarımadasının savunmasını kaybeden Antiokhos, geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Roma ordusu için Küçük Asya yolu açılmış oldu ve komutanları Scipio önderliğinde karşı kıyıya geçerek Anadolu'ya ayak basmış oldu⁹⁹. Boğazlardaki savunma hattının çökmesi Antiokhos'u zor durumda bıraktı ve Roma'ya barış teklifinde bulundu. Roma ise Anadolu'ya hakim olmaya bu kadar yaklaşmışken Antiokhos'un teklifini kabul etmedi. Scipio Antiokhos'tan bütün savaş masraflarını karşılamasını ve Lykia'nın gerisine kadar çakılmasını istedi¹⁰⁰. Küçük Asya'daki topraklarının elden gitmesi ve Roma'yı Küçük Asya'nın hakimi olarak görmek istemeyen Antiokhos Roma komutanının bu ağır şartlarını kabul etmeyerek savaş ilan etti. İki ordu M.Ö. 190 yılında Magnesia (Manisa) ile Thyateira (Akhisar) şehirleri arasında ve, Hyllos nehri (Kum Çayı) kenarında karşılaştılar¹⁰¹.Yapılan savaşta yenilgiye uğratılan Antiokhos Anadolu'dan çekilmek zorunda kalmıştır¹⁰². Apemea-Kibotos'da yapılan barış anlaşmasıyla (M.Ö. 188) Anadolu'da Roma'nın ve onun yanında yer alan Pergamon krallığının parlak çağı başlamış oluyordu. Bu krallık Attalit sülalesi tarafından yönetilmiştir. Kral ailesi soyunu Herakles'in oğlu olan Telephos'a dayandırmıştır¹⁰³. Böylece Attalitler lokal olarak Herakles'i dolaylıda olsa bölgeye sokarlar ve Heraklit soyundan olarak diğer Hellenistik krallıklarla yakınlaşırlar.

Politik propaganda sebebiyle birçok yönetici kendi soyunu Herakles'e dayandırmıştır. Bu sayede efsanevi bir Herakles soyu oluşmuştur. Güçlü kahraman sayısız kadını sayısız çocuk dünyaya getirmiştir. Antik yazar Apollodor 60 kadından 66 çocuk sayar¹⁰⁴. Daha sonra yani modern zaman da mitoloji yazarlarının yaptığı incelemeler bu sayıyı 150 oğula çıkarmıştır. Herakles'in sadece üç kızı vardır. Herakles'in soyundan gelen herkese Heraklit denir. Efsanevi anlatımlarda onlar hükümdar olarak geçerler.

⁹⁷ H. Demircioğlu, **Roma Tarihi**, (2. baskı, Ankara: TTK Basımevi, 1987), s. 336.

⁹⁸ Demircioğlu 1987, **a.g.e.** s. 336.

⁹⁹ **Aynı**, s. 336.

¹⁰⁰ **Aynı**, s. 337.

¹⁰¹ **Aynı**, s. 337.

¹⁰² Albek 1991, **a.g.e.** s. 38.

¹⁰³ R. Wunsche, **Herakles-Hercules**. (München: Ernst von Siemens Kunstfonds, 2003), s. 353.

¹⁰⁴ Wunsche 2003, **a.g.e.** s. 344.

Yunan düşüncelerine göre Herakles, soyu ile efsanevi krallığını farklı barbar ülkelerinde başlatmıştır. Komşu kültürleri kendi efsanevi aktarımlarına bağlama ihtiyacı gösterir¹⁰⁵. Yunan hükümdarlarında kişisel benzeşmenin yanında Herakles varlığının içindeki siyasî unsurlar daha güçlü rol oynar, Küçük Asya da ise halk zaten yöneticisini tanrıyla eş tutmaktadır¹⁰⁶. Bu aile soyunun anıtı Pergamon'da ki büyük sunağın Telephos frizidir (Levha 3), Telephos'un kaderini ve Pergamon için önemini –Herakles'in rolü ile gösterir¹⁰⁷.

Pergamon'dan yine bir mermer figür grubu gelir, oda Kaukasus'a bağlanmış Prometheus'un Herakles tarafından kurtarılışını tasvir eder. Figürler Pergamon'un Athena kutsal alanının kuzey galerisindedir. Herakles yayını germiş ve bir kartala nişan alır, kartal Prometheus'un üst kalçasında durur. Herakles'in yüz hatları, öne çıkan alın, burun, küçük ağız portre şeklindedir ve Attalit kral ailesini anımsatır¹⁰⁸. Herakles figürüyle aslında Pergamon hükümdarının gösterildiği, diadem ve Hellenistik hükümdarların kullandığı kral bağından anlaşılır. Kesin bir tanım mümkün değildir çünkü geç Attalitlerden hiçbir sikke portresi yoktur. Grubun M.Ö. 2. yüzyılın ortasından sonra görülen stilistik düzenlemeleri II. yada III. Attalos dönemine denk gelir¹⁰⁹.

Magnesia savaşından sonra ele geçen toprakların egemenliği, savaşın galibi Romalılar tarafından Pergamon Krallığı'na bırakılmıştır. M.Ö. 188 yılından itibaren Pergamon topraklarına katılan Phrygia'nın kuzey bölümü "Phrygia Epiktetos" adıyla anılmaya başlanmıştır¹¹⁰. Pergamon krallığına katılmış olan bu topraklar içinde Nakoleia (Seyitgazi), Kotiaieion (Kütahya) ve Dorylaion (Eskişehir) kentleri bulunmaktaydı. İşte bu dönemde Pergamon heykel ekolü ve Herakles kültü, Pergamon hakimiyeti altına giren Phrygia bölgesi kentlerini etkisi altına almıştır. Nakoleia kentinde Herakles Telephos kültü gelişmiş, Telephos Kentin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Aizanoi kentinde bulunan Pergamon Krallığına ait sikkeler de bu duruma kanıttır¹¹¹. Pergamon kralı III. Attalos'un M.Ö. 133 yılında veraset yoluyla krallığını Roma'ya bırakmasıyla

¹⁰⁵ Wunsche 2003, **a.g.e.**, s. 346.

¹⁰⁶ **Aynı**, s. 348.

¹⁰⁷ **Aynı**, s. 354.

¹⁰⁸ **Aynı**, s. 354.

¹⁰⁹ **Aynı**, s. 354.

¹¹⁰ Albek 1991, **a.g.e.** s. 39; Roma imparatorluk tarihi için Bkz. O. Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi** (M.Ö.27-M.S.192), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985), s. 56 vdd.

¹¹¹ Rheidt 2001, **a.g.e.** s. 202.

Phrygia'nın batısında Roma'nın Asya eyaletinin temelleri oluşmuştur. Fakat Phrygia bölgesi M.Ö. 120 yılına kadar Asya eyaletinin bir parçası olarak kabul edilmemiştir. Bu dönemde Pontos Kralı V. Mithridates ile Bithynia kralı II. Nikomedes arasında paylaşılan topraklar. M.Ö. 116 yılında Roma'nın Asya eyaleti sınırları içine alınmıştır¹¹².

M.Ö. I. yüzyılda Küçük Asya'da Roma egemenliğinin karşısında en büyük güç Pontos kralı Mithridates VI'dır. M.Ö. 88'de başlayan Mithridates savaşları (1. savaş: M.Ö., 88-85, 2. savaş: M.Ö. 83-82, 3. savaş: M.Ö. 74-64) sırasında, zaman zaman Phrygia toprakları üstünde de savaşlar olmuştur¹¹³. Bu dönemde Roma ordusu Anadolu'da güçlü değildi. Dönemin Asi Prokonsülü Cassius Phrygia ve Galatia köylerinden bir ordu kurmaya çalışmıştır¹¹⁴. Fakat bu ordu da yeterli olmamış, bundan yararlanan Mithridates, Pergamon'u alarak burayı kendine başkent yapmıştır¹¹⁵.

Bu çağ, Phrygia ve Galatia'nın yakılıp yıkıldığı, zulme uğradığı çağ olmuştur. Fakat Mithridates'le savaş, en sonunda Roma'nın zaferiyle sonuçlanmış ve Asya Eyaleti, Roma eyalet kurallarına göre yönetilmeye başlanmıştır. Fakat Dönemin Roma lideri Caesar'ın M.Ö. 44 yılında ölümünden sonra Doğu eyaletlerinin yönetimi konusunda Antoninus ile Oktavianus arasında iç çekişmeler yaşanmaya başlamıştır. Antoninus Anadolu'da bulunduğu sırada Galat kralı Amyntas'a Galatia'nın krallığını vererek, Octavianus'a karşı kendisinin yanında yer almasını sağladı. Birlikte Octavianus'un ordularıyla karşılaşmak için Yunanistan'a geçtiler. Fakat ileri görüşlü bir lider olan Amyntas, Antoninus'un bu savaşta galibiyet şansı bulunmadığını görerek, Actium savaşında önce Otavianus'un tarafına geçmiştir¹¹⁶. M. S. 31 yılında yapılan Actium savaşında yenilgiye uğrayan Antoninus Mısır'a kaçmış ve orada intihar ederek hayatına son vermiştir¹¹⁷. Böylece Roma'da artık tek bir hükümdar vardır oda M.Ö: 27 yılında Augustus unvanını alan Octavianus'tur. Küçük Asya'nın önemli bir bölümünü oluşturan Galatia bölgesinde de Romalılar hemen ve doğrudan yönetimi ellerine almayıp bir süre daha bölgeyi yandaşları olan Galat prenslerine yönettirmişlerdir¹¹⁸.

¹¹² Albek 1991, **a.g.e.**, s. 39.

¹¹³ Kaya 2000, **a.g.e.**, s. 77; Arslan 2000, **a.g.e.**, s. 129 vdd; Erzen 1946, **a.g.e.**, s. 49

¹¹⁴ Albek 1991, **a.g.e.** s. 39.

¹¹⁵ **Aynı**, s. 40.

¹¹⁶ M.Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, C.2, 380-416, (, İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), s. 381.

¹¹⁷ Albek 1991, **a.g.e.**, s. 41.

¹¹⁸ Aktüre 1984, **a.g.e.**, s. 5.

M.Ö. 25 yılında Homonadlarla yaptığı mücadele sırasında ölen Galat Kralı Amyntas'ın geride bıraktığı geniş toprakları, kralın o dönemlerde yerini alamayacak kadar küçük olan oğlu ve varisi Pylaimenes'e¹¹⁹ bırakmak yerine, Augustus bu toprakları Roma İmparatorluğuna katmıştır. Daha sonra Galatia'nın Kilikia ve Pamphylia dışında kalan kısımlarını birleştirerek doğrudan doğruya kendisine bağlı olan Galatia eyaletini (Provincia Galatia) kurmuştur¹²⁰. Eyaletin valisine “Legatus Augusti pro praetore provincia Galatae Phrygiae...” denilmekteydi¹²¹. Galatia eyaletinin bu yeni legatlık unvanı, o dönemde Phrygia'nın büyük bir bölümünün Galatia eyaleti içinde olduğunu göstermektedir. Böylece Küçük Asya'nın merkezi bölgesi Galatia' da da Roma yönetimi başlamış oluyordu¹²².

Galatlar Anadolu'nun siyasi yaşamında birçok olaya karışmış, etkin veya pasif birçok olayda kendilerini göstermişler, dönemin ordularında paralı asker olarak farklı devletler adına birçok savaşa katılmışlardır¹²³. Phrygialılarla ve koloni halinde yaşayan Yunanlılarla karışarak Gallo-Greek bir toplum oluşturmuşlardır¹²⁴. Öyle ki zamanla Roma yönetim kadrolarına dahi girmişlerdir. Anadolu halkının başardığı ve dolayısıyla yönetim kadrolarında elde ettikleri başarıları, anlayabilmemiz için ve bu halkın Roma yönetiminde kazandıkları nüfusu görebilmemiz için, Gaius Iulius Severus adındaki Ankaralı şerefine hemşehrileri tarafından dikilmiş olan kitabelerde yazılanlara bakmamız yeterli olur kanısındayım¹²⁵. Bu kitabelerde Gaius Iulius Severus 'un mensup olduğu ailenin kökeni, akrabaları ve kendisinden bahsedilmekte daha sonrada vatani Ankara da bulunduğu makamlar anlatılmakta , görevleri sırasında yaptığı yardımlar sıralanmaktadır. İsmi Latince'dir fakat doğuştan Roma vatandaşlık hakkına sahip değildir. İsminde Iulius adını taşıması ailesine Augustus tarafından Roma vatandaşlık hakkının verilmiş olduğunu düşündürmektedir. Augustus zamanında kibar, asil ve oldukça fazla hizmetlerde bulunmuş olanlara bu hak tanınırdı¹²⁶.

¹¹⁹ Arslan 2000, **a.g.e.**, dipnot 715

¹²⁰ M. Özsaıt, **Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), s. 134

¹²¹ Albek 1991, **a.g.e.** s. 41.

¹²² Arslan 2000, **a.g.e.**, dipnot 716.

¹²³ Albek 1991, **a.g.e.**, s. 38.

¹²⁴ Texier 2002, **a.g.e.**, s. 410.

¹²⁵ A. Erzen, “Ankaralı Gaius Iulius Severus'un Kitabeleri ve Anadolu'luların Roma İmparatorluğu Üzerindeki Nüfuzları”, **III. Türk Tarih Kongresi**, 625-634, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945), s. 625

¹²⁶ Erzen 1945, s. 625.

Augustus yönetimi ele alınca akıllıca davranarak doğrudan veya dolaylı olarak, egemenliği altındaki yerlerde Roma geleneğinin üstün gelmesi için çalıştı. Özellikle eyaletlerde devam eden Hellen etkisinin akışını tıkadı ve Roma etkisini içeri alacak bütün kapıları açtı. Yeni bir iş bölümü ve göreve bağlılık gibi olguları güçlendirerek ıslah çalışmalarını hızlandırdı. İdarenin bütün kollarında, bütün birimlerinde varlığını hissettirerek haksızlığa ve düzensizliğe son verdi. Bu da Roma ülkülerinin eyaletlerde daha hızlı yayılmasını sağladı. Oluşturduğu düşünce batı düşüncesi olup, temeli bireye saygı ve özgürlük kavramlarına dayanıyordu¹²⁷. Oluşturduğu iktidarın temelini “Proconsul Imperium” ve eylemsiz "tribün iktidarı" ile halkın oyuyla kendisine verilen bazı ayrıcalıklar üstüne kurdu¹²⁸.

İmparatorluk döneminde her şey görünüşte Cumhuriyet dönemindeki gibiydi fakat önemli bir farklılık vardı o da atanan valilerin bizzat Augustus'a karşı sorumlu oluşlarıdır¹²⁹. Roma imparatorluğunun dolayısıyla Augustus'un politikası, finans konuları dışında, eyalet içindeki kentleri, kendi iç işlerini düzenlemekte ve ekonomilerini geliştirmekte serbest bırakmaktı¹³⁰. Roma Cumhuriyet döneminde belli bir özgürlük tanınan kentler aynı durumlarını korumuşlardır. Bu kentler validen emir almazlar, vergi ödemezlerdi¹³¹. Phrygia bölgesinde Pessinus, Dorylaion, Nakoleia gibi kentler bu ayrıcalığa sahip kentlerdendi.

Galatia eyaleti içinde yer alan Pisidia bölgesinin kolonizasyonunun ana amacı, öldürülen Galatia kralı Amyntas'tan sonra bölgede oluşan kargaşa ve huzursuzluk ortamını gidermekti¹³². Oluşturulan askeri lejyonlarla sağlanmaya çalışılan huzur ortamı, askeri tedbirlerin yanı sıra, bu lejyonların oluşturduğu askeri kolonilerle, şiddet kullanmadan barışsever biçimde inşa edilmiştir¹³³. Ayrıca bu koloniler, sınır kesiminde Roma'nın birer ileri karakolu olacaklardı. Hellenizasyonun bile giremediği, Torosların bu kesiminde yaşayan halkı tehditle değil Roma'nın uygarlığıyla biçimlendirerek, burayı Romanize etmek ve Augustus'un barış sisteminin içine sokmak en önemli uğraştı¹³⁴.

¹²⁷ R. H. Barrow, **Romalılar**, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1965), s. 71.

¹²⁸ Barrow 1965, **a.g.e.** s. 71.

¹²⁹ G.E. Bean, **Eski Çağda Güney Kıyıları**. (2. Baskı, İstanbul: Arion Yayınevi, 1999), s. 15 vd.

¹³⁰ Bean 1999, **a.g.e.** s. 15.

¹³¹ **Aynı**, s. 15.

¹³² Özsait 1985, **a.g.e.**, s. 88.

¹³³ **Aynı**, s. 89.

¹³⁴ **Aynı**, s. 89.

İmparator Augustus'la birlikte Roma ve eyaletlerinde kurulan düzen "Pax Romana" (Roma Barışı) adıyla yaklaşık iki yüzyıl sürmüştür¹³⁵. Bu süre içinde eyaletlerde Roma tarzı yapılar, hamamlar, köprüler yapılmış heykeller dikilmiştir. Küçük Asya'nın önemli kentlerinden Ankyra ve Dorylaion'da bu yapılaşmadan nasibini almıştır. Kentlerde yoğun bir toplumsal etkinlik oluşmuştur ve bu toplumsal yaşamın merkezleri kuşkusuz Gymnasion'lardır. Ankyra'nın askeri ve ticari yönden stratejik önemini kavrayan İmparator Augustus, kenti imparatorluk yandaşı unvanı ile onurlandırmış, bundan sonra kent hızla, askeri, dini, sivil mimari yapıları ile donatılmaya başlanmıştır¹³⁶. Dorylaion'da kadınlar için de Gymnasion'lar açılmıştır. Eyaletlerde, kavimlerin, halkın eski töre, gelenek ve dinlerine bağlı kalmalarına her zaman izin verilmiştir. Buna karşılık koloniler sayesinde eyaletlerde Romalılaştırma hareketi sürekli devam etmiştir¹³⁷.

Phrygia bölgesi Augustus'un oluşturduğu eyalet sistemiyle beraber önemini yitirmiş, bu dönemde eyalet olan Galatia öne çıkmıştır. Phrygia kentleri kendi içlerin de gelişmelerini sürdürse de, Roma dönemi boyunca Galatia eyaleti içinde kalan Phrygia kentleri kadar gelişip statü kazanamamışlardır. Ancak zamanla eyaletler politik gücün geleneksel merkezlerine nüfuz etmeye başlamışlar, örneğin sosyal anlamda devrimsel bir din olan Hıristiyanlık adım adım eski devlet kültürlerine zarar vermeye başlamıştır¹³⁸.

Antik kaynaklarda da, Phrygia bölgesinin Roma dönemi siyasi ve tarihi olaylarını anlatan birçok bölüme rastlanır: Polybios, *Historiae* adlı eserinde; "Roma konsülü Manlius, Asya geçişi sırasında aşılması güç ve derin yerler arasından akan Sangarios (Sakarya) üzerinde köprü kurdurmuştu. Nehrin kıyısında kamp kurduğu sırada, Pessinus'taki (Ballıhisar) Tanrıların Ana'sının rahipleri olan Attis ve Battakhos adında iki Galialı geldi ve tanrıçanın, ona zaferini kehanet buyurduğunu haber verdiler..." demektedir¹³⁹. Ayrıca yine aynı eserinde, yukarıda bahsettiğimiz, Selokos kralı Antiokhos ile Roma ve müttefiki Pergamon krallığı arasında yapılan Apamea-Kibotos antlaşması ile Pergamon krallığının eline geçen topraklardan bahseder: "...Kral Eumenes

¹³⁵ Arslan 2000, **a.g.e.**, s. 186; Augustus dönemi için bkz; Özsait 1985, **a.g.e.**, s. 84; Akşit 1985, **a.g.e.**, s. 56.

¹³⁶ İ. Temizsoy ve diğerleri, "Ankara Roma Hamamı 1998 Yılı Çalışmaları", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1999 Yılı**. (Ankara: Kültür Bakanlığı Basımevi, 2000), s. 45.

¹³⁷ A.W.F. Blunt, **Batı Uygarlığının Temelleri**. Çev. Müzehher Erim, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979), s. 100.

¹³⁸ S. Wood, **Roman Portrait Sculpture M.S. 217-260**. (Leiden: Brill, 1986), s.19.

¹³⁹ Polybios, **Historiae**, ed. L. Dindorf, (Lipsiae: William heinemann, 1882-1904), XXI, 37.

ve kardeşleri, Antiokhos'la yaptıkları antlaşma ile dominyonlarına aşağıdaki yerleri kattılar: Europe'de (Avrupa) Kersonese (Gelibolu yarımadası), Lysimakhia ve etrafındaki topraklar, Asya'da Hellespontos Phrygia'sı, Büyük Phrygia, Prusias'ın önceleri Eumenes'ten almış olduğu Mysia'nın bir parçası, Lykaonia, Mylasa, Lydia, Tralleis, Ephesos ve Telmessos. Eumenes'e verdiği armağanlar bunlardı...¹⁴⁰. Bu anlaşmadan sonra Roma ele geçen bu toprakları müttefiki Pergamon Krallığına bıraktı. Romalı tarihçisi Titus Livius *Ab Urbe Condita* adlı eserinde Roma senatosunun savaşta ele geçen bölgeleri Pergamon krallığına bırakışını anlatmıştır¹⁴¹.

Augustus'tan sonra Roma imparatorluğunun büyük gücüne ve ölümsüzlüğüne olan inanca rağmen M.S. 1. yüzyılın ortalarında, imparatorluk sınırları içinde, özellikle Küçük Asya'da Hıristiyanlık yayılarak önemli bir tehlike oluşturmuştur¹⁴². Bu dönemde İsa'nın havarilerinden Aziz Paulus'un öncülüğünde Hıristiyanlık, Batı Anadolu ve Galatia'da kısa sürede yayılmıştır. Phrygia, M.S. 1. yüzyılın sonundan itibaren en canlı Hıristiyanlık merkezlerinden biri olmuştur. Bu konu da da Phrygia bölgesinde Pessinus kenti başı çekmiştir.

¹⁴⁰ Polybios, XXI, 46.

¹⁴¹ Livius, **Roma Tarihi (Ab Urbe Condite)**. Çev: Sabahat Şenbark, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları 1992-2001), XXXVII, 56, 1-3.

¹⁴² Albek S. 1991, **a.g.e.**, s. 42.

4. PHRYGIA BÖLGESİ ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

Anadolu için tarihi coğrafya çalışmaları Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile başlamaktadır. Anadolu'da M.Ö. 2. bin ve 1. bin olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tarihi coğrafya çalışması dönem ve siyasi olaylara göre farklılıklar gösterebilir. Doğu ve batı kaynakları tarihi coğrafya içinde kullanılmaktadırlar. Tarihi coğrafya çalışmaları doğu bölgeleri için daha erken başlamaktadır. Bunların başında Asur çiviyazılı belgeleri, mektuplar, ithaf yazıtları ve inşa kitabeleri, vb.. yazıtlar gelir. Doğuda bu kaynaklar yazının ortaya çıkışı ile başlayıp günümüze kadar neredeyse kesintiye uğramamıştır. Hitit yazılı belgeleri tüm Anadolu; deniz ticareti ile ilgili eski ve yeni Asur kaynakları ise Anadolu'nun güneyi ile ilgili bilgiler vermektedir.

Phrygia bölgesinden ilk defa Homeros bahsetmiştir. Bölge için Ksenophon'un Anabasisi, Arrianos'un Anabasisi, Plinius ve Strabon önemli antik kaynaklardır. Bölgede 16. Yüzyıldan itibaren tarihi coğrafya araştırmalarına Avrupalılar başlamıştır.

Phrygia ile ilgili ilk araştırmalar özellikle 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılda başlamıştır. Phrygia ile ilgili ilk detaylı yayın 1824 yılında yayınlanmıştır. İlk kez bir antik yerleşmenin tanıtılması asker kökenli bir araştırmacı tarafından yapılmıştır. 1800 yılında bir İngiliz askeri ekip İstanbul'dan Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Ekipte William Martin Leake adlı bir albay vardır. Bu asker eğitiminde eskiçağ tarihi almıştır. Yunanca'yı çok iyi bilmektedir. Troia ve Eskişehir'de ciddi araştırmalar yapmıştır. Bu ekip Phrygia bölgesinde, Eskişehir'in Seyitgazi ve Han ilçesinde araştırmalar yapmış, oradan Toroslar ve Mısır güzergahını izlemişlerdir¹⁴³. Eskişehir'in Han ilçesinde halk ona bazı yazıtlı taşlardan (Yazılıkaya) söz etmiştir. Leake literatürde de Midas Anıtı olarak adlandırılan anıtı ilk kez inceler ve bazı yazıtların kopyalarını çıkartır¹⁴⁴. "Midai" şeklinde yazılmış olan Midas'ın ismini okur ve bunun Yunanca'nın farklı bir diyalektiği

¹⁴³ Haspels 1971, a.g.e., s.155.

¹⁴⁴ W.M. Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*. (London: 1824), s.19 vdd.

olduğunu düşünür¹⁴⁵. Bu isme dayanarak anıtın Phryglere ait olduğunu söyler. Basit bir çizimini yapar. Bu olaydan tam 24 yıl sonra bu seferi anlatan günlüğünü yayımlar. Midas Anıtı'na ait ilk çizimler ve ilk Phryg dilindeki yazıtlar burada yayınlanır. Bu anıtın Phryglere ait olabileceği ve Midas'ın mezar olabileceğini söyler¹⁴⁶. Dağlık Phrygia olarak adlandırılan ve Eskişehir, Afyon, Kütahya'yı içine alan bölgede bu yayından sonra araştırmalar artmıştır. 1826 yılında Fransız gezgin Alexandre de Laborde ve oğlu Leon de Laborde bölgeye gelir¹⁴⁷. Labordeler bölgedeki kaya anıtlarını gezmiş, beraberinde getirdikleri mimar ve ressamalara eserleri çizdirmişlerdir¹⁴⁸. Labordelerin araştırmalarında Yazılıkaya-Midas Anıtı'nın güney batısında Bitmemiş Anıt bulunmuştur. Bu ekip Midas Vadisi'nden Kümbet Vadisi'ne inmiş ve oradan da Afyon'un güneyine doğru inerek bölgeyi terk etmişlerdir¹⁴⁹.

A. Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor* adlı başka eserlerin derlemesi şeklinde olan II ciltlik kitabı önemli bir eserdir. 1832 yılında yayınlanan bu kitapta Anadolu'nun coğrafi ve tarihi terimleri vardır.

Charles Texier 1834 yılında Anadolu'yu batıdan doğuya doğru gezmiş ve çok sayıda kaliteli gravür çizmiştir. Phrygia kaya anıtlarının gerçeğe en yakın gravürleri bu çalışmalardır. Kendisi ünlü bir gezgin, mimar-arkeologtur. Ayrıca Midas Anıtı ile bu anıtın solundaki niş üzerinde bulunan yazıtların kopyalarını çıkartan Texier, anıtların detaylı tanımlarını da yapmıştır¹⁵⁰. İlk defa bu araştırmacı yöre halkının Midas Anıtı'nı "Yazılıkaya" olarak isimlendirdiğini bildirir¹⁵¹. Ch. Texier daha sonra Doğanlı vadisine geçerek araştırmalarının sürdürür ve burada Areyastis Anıtı'nı bularak kayıt altına alır. Ch. Texier, Küçük Asya'daki araştırmaları sonunda 2002 yılında Türkçeye de çevrilen 4 ciltlik önemli bir eser yazmıştır¹⁵².

1836 yılında Anadolu'ya William J. Hamilton adlı ünlü araştırmacı gelir. Phrygia'nın tarihi coğrafyası ile ilgili önemli saptamalarda bulunan W. J. Hamilton, Eskişehir ve Ankara üzerinde yoğunlaşır ve böylece Dağlık Phrygia'yı konu dışında

¹⁴⁵ Sivas 1999, a.g.e., s. 11.

¹⁴⁶ Sivas 1999, a.g.e., s. 11.

¹⁴⁷ *Aynı*, s. 12.

¹⁴⁸ *Aynı*, s.12.

¹⁴⁹ Leon de Laborde, *Voyage de l'Asie Mineure par Mars. Alexandre de Laborde, Leon Becker, Hall*, (Paris: et de Syrie, 1838), s. 73.

¹⁵⁰ Sivas 1999, a.g.e. s. 12.

¹⁵¹ *Aynı*, s. 13.

¹⁵² Texier 2002, a.g.e., s. 153.

bırakır. Küçük Asya'da Pontus, Kilikia ve Armenia'yı da anlattığı iki ciltlik yapıtı vardır¹⁵³.

John R. Steuart, Ch Texier ve L. De Laborde'un eserleri yayınlanmadan önce 1837 yılında W.M. Leake'in yayınının klavuzluğunda bölgede daha önceden bulunan anıtları incelemiştir. Kümbet Vadisi ve çevresinde araştırmalarına devam eden Steuart Gökbahçe Köyü yakınlarında Bahşayış Anıtı'nı ve Yapıldak köyü yakınındaki Asar Kaya'da bir kaya mezarı bulmuştur¹⁵⁴.

1858 yılında bölgeye gelen dilbilimci ve coğrafyacı H. Barth ve İstanbul'da konsolos olan A.D. Mordtmann bütün anıtları ve mezarları tekrar incelemiştir. Barth, araştırma sırasında bölgenin topografi yapısını da incelemiştir.

1861 yılında Georges Perrot, Jules Delbet ve E. Guillaume Phrygia bölgesi üzerinde çalışma yapan diğer araştırmacılarıdır. Bu ekip, öncelikle Delikli Taş Anıtı'nı inceler ve anıtın gravürlerini çizer. Kütahya-Kümbet-Midas Vadisi-Çifteler doğrultusunda bölgedeki araştırmalarını gerçekleştiren ekip, Sakarbaşı tarafında bölgeden ayrılır.

1881 yılında William Martin Ramsay Anadolu'ya gelmiştir. Ramsay'ın Anadolu'ya gelişi ile Phrygia bölgesi ve Anadolu araştırmaları açısından yeni bir dönem başlamış olur. Phrygia'da 1884-1887 arasında çalışmalar yapan Ramsay , aynı zamanda bir epigrafittir. Phrygia şehirleri ve piskoposluk merkezlerini anlattığı ve 1897 yılında yayınlanan iki ciltlik çalışması çok önemlidir¹⁵⁵. Ramsay epigrafik malzeme ışığında Phrygia Bölgesi'nin topografyasını ve tarihi coğrafyasını inceleyen ilk bilim adamıdır¹⁵⁶. Aslantaş ve Yılantaş ile kaya fasadları Maltaş Anıtı ve Kumcaboğaz Kapı Kaya Anıtı, Ayazın'deki Roma nekropolü, Aslankaya Anıtı Ramsay tarafından bölge arkeolojisine kazandırılmıştır.

Daha sonra 1886 yılında Atina'daki Fransız Enstitüsünden Fransız araştırmacılar Georges Radet ve Gustave Fougères bölgeye gelir ve çalışmalar yaparlar. 1893 yılında Radet, H. Ouvre ile birlikte ikinci kez gelir ve dönüşünde 1895 yılında Phrygia ile ilgili bir kitap yayınlamıştır¹⁵⁷. Bu kaynak özellikle Phrygia Epiktetos için önemli bir

¹⁵³ W.J.Hamilton, **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia, I-II**. (London 1842), s.97.

¹⁵⁴ Sivas 1999, **a.g.e.** s. 14.

¹⁵⁵ Ramsay 1960, **a.g.e.**, s.10 vdd.

¹⁵⁶ Sivas 1999. **a.g.e.**, s.15.

¹⁵⁷ G. Radet, "En Phrygie, Rapport sur une mission scientifique en Asie Mineure", **Nouvelles Archives des Missions Scientifiques et Littéraires** , VI, 425-594, (Paris: 1895), s. 425 vdd.

kaynaktır¹⁵⁸. Darylaion'nun ilk topografik planını çizmiş ve höyük çok geniş bir şekilde anlatılmıştır. Radet'ten sonra ünlü Alman Arkeolog Alfred Körte 1894 ve 1895 yıllarında bölgede kapsamlı bir araştırma yapmıştır¹⁵⁹. Phryg arkeolojisinin kurucusu ve Gordion'un (Yassihöyük) ilk kazıcısı olan Körte, Ramsay'ın çalışmalarını yeniden ele almış, Hellenistik ve Bizans dönemlerine ait kaya mezarları saptamıştır¹⁶⁰. Bu saptamalar sırasında Phrygia sanatının o güne kadarki düşüncesini değiştirmişlerdir¹⁶¹. Tümülüs mezarlarından çıkan zengin buluntular, Yunan sanatıyla etkileşimin başladığını göstermektedir¹⁶². 1896 yılında Von Diest bölgede çalışmıştır. Özellikle Batı Anadolu için detaylı bir harita hazırlamıştır. Kütahya, Seyitgazi'de detaylı çalışmalar yapmıştır. Dağlık Phrygia'nın ilk bilimsel haritası onun eserinde yayınlanmıştır¹⁶³.

Franz von Reber adlı Alman sanat tarihçisi bölgeye gelip sadece eser bazında bölgeyi inceler. Amacı Ramsay'ın makalelerde yayınladığı bütün anıtları tek bir kitapta toplamaktır. Bu inceleme sırasında Küçük Kapı Kaya Anıtı'nı bulmuştur. Reber'in yaptığı araştırmalar profesyonel bir fotoğrafçı olan F. Berggren tarafından çekilen anıt fotoğraflarıyla birlikte 1897 yılında yayınlanır.

Phrygia bölgesindeki 19. yüzyıl araştırmaları, J.G.C. Anderson tarafından yapılan ve Büyük Kapı Kaya Anıtı ile Asar Kaya Phryg yerleşmesinin bulunmasıyla sona ermiştir¹⁶⁴.

Ondan sonra Eric Brandenburg adlı Alman araştırmacı da bu şekilde bir çalışma yapar. Bölgedeki tüm Phryg kaya anıtlarını incelemiş, Sabuncupınar yakınlarında Fındık Phryg yerleşmesini ortaya çıkarmıştır. 1901-1904 yılları arasında gerçekleşen bu araştırmalar aynı zamanda 20. yüzyıl araştırmalarının başlangıcını oluşturur.

1. Dünya Savaşı sırasında bu çalışmalar durur. Atatürk'ün talimatıyla bölgede arkeolojik araştırmalar tekrar başlar. 1925 yılında epigrafik çalışmalar yapılmaya başlanır. William M. Calder ve ekibi Monumenta Asia Minoris Antiquae (M.A.M.A.) genelde epigrafik malzemeye yönelik çalışmış, 5 yada 6 cilt halinde eserlerini yayınlamışlardır. Bu ekip Phrygia ve Lykaonia'yı araştırmıştır. Dağlık Phrygia'nın

¹⁵⁸ Sivas 1999, a.g.e., s. 16.

¹⁵⁹ Sivas 1999, a.g.e., s. 16.

¹⁶⁰ A. Körte, "Kleinasiatische Studien III, Die Phrygischen Felsdenkmaler", *Ath.Mitt*, 23, 80-153 (1898), s.80 vdd.

¹⁶¹ F. Prayon, *Phrygische Plastik*. (Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag, 1987), s. 17.

¹⁶² Prayon 1987, a.g.e. s. 17.

¹⁶³ Sivas 1999, a.g.e., s. 17.

¹⁶⁴ Aynı, s. 17.

epigrafik malzemesi tek tek toplanmıştır. Bölgenin kentleşmesi ele alınmıştır. M.A.M.A.'dan sonra C.W.M. Cox ve A. Cameron bölgeye gelir ve epigrafik malzeme çalışırlar¹⁶⁵. 1936-1938 yılları arasında Fransız arkeolog, mimar ve coğrafyacıardan oluşan bir ekip bölgeye gelir ve Fransız Anadolu Araştırma Merkezi kurulur. Ernest Chaput adlı Fransız araştırmacı bölgede ciddi araştırmalar yapar. 1941 yılında 4 cilt halinde yayınlanan kitabı Phrygia'nın jeoloji ve coğrafyası için bundan sonraki araştırmalar da temel kaynak olmuştur.

Yazılıkaya Midas kentini 1947 yılında Fransızlar kazmaya başlarlar. Ekip sanat tarihçisi Albert Gabriel başkanlığında kazılara başlamış ancak Gabriel Atina'daki Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nden C.H. Emilie Haspels'i kazı başkanlığına davet etmiştir. Haspels hem kazıyı yürütür hem de eski kaynaklar ışığında bölgedeki tüm kaya anıtlarını değerlendiren yüzey araştırmaları yapar. Bu çalışmalarında Halet Çambel ve Aşkıldil Akarca'da ona eşlik ederler. 1939 yılında II. Dünya Savaşı başlayınca çalışmalar 1946 yılına kadar yapılmaz. 1946'dan sonra Haspels tekrar bölgeye gelir ve 1958 yılına kadar kazıya aralıklarla devam eder. Prehistorik dönemden Türk dönemine kadar olan süreçte tüm arkeolojik ve epigrafik malzemeyi inceler. Bu çalışma ancak 1971 yılında yayınlanır. II cilt halinde yayınlanan eserin bir cildi text diğeri ise levhadır. Haspels'in *The Highlands of Phrygia: Sites and Monuments, I: The Text; II: The Plates* adlı eseri bu gün bile bölge için konusunda en iyi kaynaklardandır.

Haspels'den sonra bölgede farklı araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar ilgi alanları farklı konuları içerir; sanat tarihi, prehistorya vs. Peter Frei, Thomas Drew Bear 1980'li yıllarda epigrafik çalışmalar yaptılar. 1990'lı yıllarda K. Belke ve N. Mersich'in tarihi coğrafya araştırmaları vardır ancak bu çalışma ortaçağ ile ilgilidir. 7 cilt halinde yayınlanan eser Phrygia ve Pisidia ile ilgilidir.

Taciser Tüfekçi Sivas'ın Eskişehir Afyon ve Kütahya il sınırları içinde kalan bölgede yaptığı Phryg kaya anıtları çalışması ilk defa 1999 yılında yayınlanmıştır. Bu çalışmada Phrygia bölgesi, tarihi coğrafyası ve anıtlar incelenmiştir. Daha sonra Eskişehir-Kütahya-Afyon sınırları içinde yer alan Kaya Altarları, T. Sivas, H. Sivas, R. Tamsü, Y. Polat'ın yer aldığı ekip tarafından incelenerek 2003-2004 yıllarında yayınlanmıştır. Bölge müzelerinde çalışan Hasan Tahsin Uçankuş'da genel olarak

¹⁶⁵ Sivas 1999, a.g.e., s.18.

Phrygia bölgesini ele aldığı bir çalışma yapmış, müzelerde çalıştığı dönemdeki birikimlerini kitap haline getirerek 2002 yılında yayınlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

HERAKLES

1. KAHRAMAN HERAKLES

1. 1. Herakles'in Mitolojisi

Herakles Yunan ve Latin mitoloji yazarlarını sonsuzca etkileyen, esin kaynağı olan efsane bir kişiliktir. Ne var ki Yunan boylarının, özellikle Dor'ların kahramanlık görüş ve anlayışlarını kişiliğinde toplayan Herakles bir çeşit ulusal kahraman olmuştur¹⁶⁶. İnsanın doğaya karşı yenilmez saldırma ve dayanma gücünü simgeler. Yaptığı işler hep iyiye dönüktür, doğanın insanın başına saldığı afet ve olağan üstü yaratıkları yok etmekle insanlığa büyük iyiliğı dokunur. Oysa kendisi trajik bir kişiliktir. Kahraman olmayı kendisi seçmemiştir, tanrı vergisi kuvvetinden de zevk duymaz, tersine bu gücünü dizginleyemediğı için istemeyerek suç işler ve dengeyi bir türlü bulamayıp kendinden geçer. Herakles'e bütün işleri, kahramanlıkları zorla yaptırılır. Herakles köledir, insafsız bir efendinin buyruğunda ömrü boyunca çalışmak onun kaderidir. İlk doğduğı günden beri peşini bırakmayan kinci Hera'nın öfkesi, Herakles'i ölümüne kadar takip eder. Tam işleri bitmişken bir yanlışlık yüzünden yanarak ölür. Ama böylece ölümlü kişiliğinden büsbütün arınmış, ölümsüzlüğe kavuşarak Tanrılar katına yükselmiştir. Herakles'in efsaneleri daha çok Thebai, Argos ve Thrakia'da geçer, kültü halk arasında oldukça fazla yüceltilir¹⁶⁷.

Herakles mitolojisinin oluşumu hakkında birçok bilim adamı farklı görüşler ortaya atmıştır. Bunlardan en uzun ömürlü ve en çok tanınanı "güneş miti" denen

¹⁶⁶ R.H. Bautier, *Lexikon des Mittelalters, Band IV*. (München: Artemis Verlag, 1989), s. 2141.

¹⁶⁷ H. Schneider, H. Cancik, "Herakles", *Der Neve Pauly*, Band V, 387-394, (Stuttgart: J.B. Metzler, 1998), s. 387.

yorumdur¹⁶⁸. Herakles, adı “gün” anlamındaki kelime kökünden gelen babası Zeus gibi güneşle ilgilidir. Bu yorum biraz da hayal gücüyle oldukça mantıklı sonuçlara ulaşmamızı sağlar. Yeni doğmuş Herakles’in gece yatağına gelen iki yılanı boğması, gecenin karanlığını ışınlarıyla aydınlatan doğan güneş imgesi olarak kabul edilebilir. Kendi çocuklarının katili olması yaz güneşinin yakan zararlı etkisini simgeler. Herakles’in trajik sonu ise belki de, batan güneşin simgelenişidir. Bu hayal gücü ile gerçeğin buluşmasında ilginç olan Herakles’in on iki işinin, güneşin yıllık on iki kariyer evresi olan Zodyak’ın on iki işaretine benzemesidir¹⁶⁹.

Kültürlerde bazen kişilik karakterleri, kişinin olmadığı şekilde ortaya çıkar. Herakles sırf bu yüzden bile bir tanrı olmuş olabilir. Buna rağmen Yunanlıların inancı onun ilk kahraman olduğudur¹⁷⁰. Antik yazarlar kahramanların özelliklerini Herakles’de birleştirip bütün kahramanlıkları onun üzerinde göstermişlerdir. Herodot’a göre Mısır’ın 12 tanrısıyla Yunan tanrıları özdeşleşir¹⁷¹. Mısır tanrıları içinde Herakles vardır ve Mısır Kral ideolojileri ile paralellik gösterir¹⁷². Herakles kendine ait olan hikayede bir aktör değil, her zaman bir kahraman olmuştur. Bütün bu ortaya çıkışlar Yunan tarihinin M.Ö. 5. yüzyılında gerçekleşmiştir. Birçok kahraman gibi Herakles’de Zeus’un oğludur.

Herakles öyle bir kahramandır ki, her girdiği kültürün sunduklarını kendi kişiliğinde birleştirmiş, bu da Herakles’i bir dünya tanrısı yapmıştır. Herakles özenle seçilmiş bir tanrıdır.

1. 2. Herakles’in Adı ve Doğuşu

Herakles’in anası Alkmene’de, ölümlü babası Ampitryon’da Perseus ile Andromeda soyundandır. Zeus, Alkmene’nin atası Danae ile birleştiği gibi, Alkmene’yi de aldatarak elde eder (Şekil 3 b). Mykene kralı Elektryon’un kızı, kaza ile babasını öldüren amca oğlu Amphitryon’la evlenir¹⁷³. Yanlışlıkla kayın babasını öldüren Amphitryon Sthenelos’un oç almasından korkarak karısıyla birlikte Tebai kralı Kreon’un

¹⁶⁸ R. Floceliere- P. Devambeze, **Herakles** (Paris: E.de Boccard, 1966), s. 9.

¹⁶⁹ Floceliere 1966, **a.g.e.**, s.10.

¹⁷⁰ W.K.S. Gulthrie, **The Greeks and Their Gods**. (Boston: Beacon Press, 1955), s. 235.

¹⁷¹ Gulthrie 1955, **a.g.e.** s. 236.

¹⁷² Schneider 1998, **a.g.e.** s. 389.

¹⁷³ Floceliere 1966, **a.g.e.**, s. 32.

yanına kaçar¹⁷⁴. Amphitryon karısının isteği üzerine karısının kardeşlerini öldüren Taphosluları cezalandırmak için sefere çıktığında Zeus güzel Alkmene'yi kendisine sevgili yapmak ister¹⁷⁵. Fakat Alkmene kocasına sadık kaldığından, Zeus ona yaklaşabilmek için, Amphitryon'un kılığına girmekten başka çare bulamaz. Bu aldatma sonunda Yunan kahramanlarının en zorlusu Herakles'in doğumu müjdelenmiştir.

Alkmene'nin doğuracağı gün Zeus, tanrılar toplantısında övünerek, "bu gün Perseus soyundan olan bütün insanlara hükmedecek bir kişi doğacak" diyerek oğlunun doğuşunu müjdeler¹⁷⁶. Kıskanç Hera sözlerinin doğruluğunu bir yeminle kuvvetlendirmesini Zeus'tan rica eder. Öte yandan da Alkmene'nin doğurmasını geciktirerek Sthenalos'un karısına Eurystheus adlı Perseid'i dünyaya getirtir¹⁷⁷. Hera doğum tanrısı olduğu için bunu yapabiliyordu. Zeus'un yemini bu doğan çocuk için yerine geldi: Eurytheus Perseusoğulları soyunun başı oldu, güçlü Herakles onun buyruğu altına girdi. Herakles'in bu doğum hikayesini Homeros'da İlyada destanında anlatır¹⁷⁸.

Herakles'in asıl adı Alcides, yani dedesi Ailcios'tan gelme bir soyadıdır¹⁷⁹. Herakles çoğu zaman Alcide, yani büyük babası Ailcios'un soyundan olan olarak adlandırılır¹⁸⁰. Bu isim Yunanca "güç" kelimesinin karşılığı olan "alce" kelimesinden türemiştir ve ona çok uygundur. Sonra Pythia kahini adını değiştirir, Herakles koyar. Herakles adının farklı anlamlar taşıdığı mitoloji yazarları tarafından ileri sürülmektedir. Bir kısmı "Hera'nın ünü" anlamına geldiğini söyler, bir kısmı ise "heros" yani kahraman sözcüğü ile ilişkisini daha akla yatkın bulur¹⁸¹.

1. 3. Herakles'in Kişiliği

Fizik ve moral gücün, kahramanlığın simgesi olan Herakles hem kahraman, hem de tanrı olarak tapım görmüştür¹⁸². Çok içen, çok yiyen canlı ve iyi kalpli bir dev olarak tanımlanan Herakles, Greklerin gözünde kötülerini, sözünde durmayanları cezalandıran, insanın başına gelen afet ve belaları alt edip yenen yiğitlik ve yüreklilik

¹⁷⁴ N. H. Sinanoğlu, **Grek ve Romen Mitolojisi** (Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1921), s. 117

¹⁷⁵ Ş. Can, **Klasik Yunan Mitolojisi** (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994), s. 165.

¹⁷⁶ R. Graves, **Greek Mythos** (London: Pergum Books, 1981), s. 144.

¹⁷⁷ Graves 1981, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁷⁸ Homeros, **İlyada**. Çeviren: A. Erhat, A. Kadir. (7. baskı, İstanbul: Can Yayınları, 1993), XIX. 95-135, s.436.

¹⁷⁹ R.Graves. **Yunan Mitleri**, Çeviren: Uğur Akpur, (1. Baskı, İstanbul: Say yayımları, 2004), s. 562

¹⁸⁰ Floceliere 1966, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁸¹ **Aynı**, s.7.

¹⁸² **Aynı**, s. 8.

simgesidir. Heraklesoğulları denen soyuyla bütün Peloponnesos'a egemen olmuş, böylece Yunanistan yarımadasının atası sayılmıştır¹⁸³.

Kahraman Herakles'in beden gücü gelişmiş, fakat akıl ve zeka gücü biraz geri kalmıştır. Günümüzün tuttuğunu koparan, karşısına çıkanı yere vuran, şişkin adaleli, çok kuvvetli fakat saf bir pehlivanı gözünüzün önüne getirirseniz Herakles'i tasavvur etmiş olabilirsiniz. Sıcaktan bunaldığı bir gün güneşe ok atarak onu söndürmeye çalışması bunun güzel bir örneğidir¹⁸⁴. Akılsızdı ama Herakles iyi kalpli, faziletli, merhametli ve idealist bir kişilik çizer. Suçluların cezasını verip dünyayı, zulümden kötülüklerden, temizlemek ister. Hayatı boyunca başkaları için yaşamış, başkaları için didinmiş kendisini pek düşünmemiş bir kişiliktir. Herakles'in Admetos ile yaşadıklarının anlatıldığı mit bu konunun açıklanması için yeterlidir. Kendisinin yerine ölen karısının yasını tutarken Herakles'i misafir eden Admetos, üzüntüsünü gizler ve Herakles'e ziyafet verir. Ayrıca ölen kişinin karısı değil de bir hizmetçi olduğunu söyler. Herakles kendisine sunulan yemekleri ve içecekleri keyifle midesine indirirken hizmetçilerden biri ona gerçeği söyler. Herakles arkadaşının bu kötü gününde eğlenmesinden dolayı kendisinden utanır ve kızar. Bu durumda kendisinin bir suçu olmamasına rağmen ölümü göze alarak Hades'in ülkesine giderek Admetos'un karısını kurtarır¹⁸⁵.

Herakles'in aşırı gücü, onu aşırı gururlu bir insan yapmıştır. Kendisinin ölümlü bir insan olduğunu unutarak, ölümsüzlere bile kafa tutar, yerinin tanrılar arasında olduğuna inanır. Tanrı Apollon ile üç ayaklı kazan için kavga etmiştir Kendi gücüne beslediği büyük inanç yüzünden çok atılgandır. Bu yüzden tanrılar bile onun bazı hareketlerine kızdıkları halde ses çıkarmazlar, bu güçlü kahramandan çekinirler¹⁸⁶.

Bütün kavgacı kişiliğine rağmen Herakles çok da duygusaldır. Çabuk öfkelenen kahraman yaptıklarından pişman olunca da vicdan azabı çekerek bu acıdan kurtulmak için ne gerekiyorsa yapmaya çalışır. Duygusal yönden zayıf olan Herakles çoğu kez aşk tanrısı Eros'un oyuncağı olmaktan da kurtulamaz¹⁸⁷.

Maddi gücü gibi, manevi gücü de olsaydı, muhakkak, Herakles Yunan mitolojisinin eşsiz, kusursuz kahramanı olacaktı. Birçok kusuruna rağmen o yinede

¹⁸³ Aynı, s. 8.

¹⁸⁴ Flocliere 1966, a.g.e. s. 9.

¹⁸⁵ Graves 2004, a.g.e. s. 562.

¹⁸⁶ Flocliere 1966, a.g.e. s. 18.

¹⁸⁷ Aynı, s. 18.

büyük bir kişiliktir. Herakles'in adı her şiir ve destanda geçerse de, kişiliğini ozanlardan çok tragedya yazarları işlemiştir.

1. 4. Herakles'in On iki İşi

Herakles'in mücadeleleri sadece üstlenmek zorunda kaldığı bu on iki işle (Şekil 4) başlamaz. Fakat daha doğar doğmaz yaşamının mücadelelerle geçeceği bellidir. Alkmene'nin çocuğunu yok etmek isteyen kıskanç Hera sekiz aylık çocuğun yatağına iki zehirli yılan koyar. Herakles bu yılanları oynarken boğmuştur. Herakles'in yaşamının özünü Filozof Prodikos şu sözlerle anlatıyor: “dağların ıssızlığı içinde dolaşan ve nasıl bir yaşayış yolu tutacağını düşünüp duran Herakles'e birbirinden güzel iki kadın görünmüş. Bu kadınlardan biri sefahat diğeri faziletmiş. Birinci kadın Herakles'in gözleri önünde zevklerle dolu bir hayat canlandırmış, ikincisi zorluklarla dolu olan, fakat şöhrete giden yolu göstermiş. Herakles Faziletin gösterdiği yolu seçmiş”¹⁸⁸.

Herakles Thebai şehrinde büyüdü ve orada bir insana yakışacak bütün hünerleri elde etti. Fakat müziğe karşı oldukça anlayışsızdı. Müzik öğretmeni Linos bu yüzden Herakles'i bir kere azarladı. Herakles de elindeki çalgısıyla öğretmenini öldürdü¹⁸⁹. Bu kötü olayından dolayı onu cezalandırmak için Amphitryon, Herakles'i çobanlık etmek üzere Kithairon dağına yolladı. Herakles burada ilk kahramanlık başarısını gösterdi: Typhon'la Ekhidon'dan doğma yırtıcı Kithairon aslanını öldürdü¹⁹⁰. Fakat Herakles Zeus'un buyruğuna boyun eğerek, amca oğlu korkak ve güçsüz Eurystheus'un hizmetinde büyük işler başarması gerekiyordu. Tanrının dileğine boyun eğmek kahramana ağır geldi. Eurytheus onu hizmet için yanına çağırdığı zaman Herakles aklını kaçıran karısı, Kreon'un kızı Megara'dan olma çocuklarını öldürdü. Hem yaptığı hataların cezası, hem de vicdan azabından kurtulmak için kral Eurytheus'un verdiği on iki işi yapması gerekiyordu. Bu on iki iş farklı antik çağ yazarları tarafından farklı sıralarda verilmiştir (Şekil 5). Ayrıca bu işleri yaparken çeşitli silahlar kullanmış ve bu silahları onun atribüleri olmuştur. Kılıcını Hermes, yayını ve oklarını Apollon vermiştir. Altın yaldızlı zırhı Hephaistos'un armağanıdır. Fakat belirtmek gerekir ki bazı tardisyonlarda, sopa dışında tüm silahlarını ona Athena'nı verdiği söylenir. Yine de Herakles, sopası, aslan postu, ok ve yayı dışında diğer silahlarını kullanmadığı görülür.

¹⁸⁸ E. Peterich, **Küçük Yunan Mitolojyası**. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946), s. 86.

¹⁸⁹ Peterich 1946, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁹⁰ **Aynı**, s. 19.

1.4. 1. Herakles ve Nemea Aslanı

Kral Eurystheos; Herakles'ten Nemea aslanının derisini getirmesini ister¹⁹¹. Bu korkunç hayvan Argolis ormanlarında etrafına dehşet saçmaktadır. Aslanın kükremesi o kadar ürkütücüdür ki köylüler ve çobanlar kükremeyi duyduklarında saklanacak yer arıyorlarmış. Gaia soyundan Ekhidon ile Orthos köpeğinden doğma bu aslan köylülere saldırıyor, çobanların sürülerine dadanıyormuş¹⁹².

Bir eline okunu ve yayını diğer eline de budaklı sopasını alan Herakles bu aslanın peşine düştü. Sonunda sürüleri mahfeden o korkunç aslanı buldu. Herakles hemen oklarını teker teker aslana fırlatmaya başladı. Fakat aslanın derisi o kadar sertti ki demir uçlu sivri oklar aslana hiç bir şey yapamıyor, aslana çarpan oklar sekip oraya buraya saplanıyordu¹⁹³. Bu olaya sinirlenen Herakles budaklı sopasını kaparak aslanın üzerine yürümeye başladı. Aslan Herakles'in bu cesaretinden korkarak iki girişi olan bir mağaraya kaçtı. Herakles önce mağaranın iki girişinden birini kayalarla kapattı, sonra mağaradan içeri girdi. Aslan Herakles'i görünce yelelerini kabartarak üzerine saldırdı. Herakles elindeki sopayla aslanın kafasına öyle bir darbe vurdu ki aslan sersemledi. Bunu fırsat bilen Herakles hemen aslanın boğazını kolları arasına alarak sıkmaya başladı. Uzun bir mücadeleden sonra Herakles aslanı boğarak öldürdü, ve yere yatırıp hiçbir okun delemmediği derisini yüzüp kendisine zırh yaptı¹⁹⁴.

Aslan postu Herakles'in önemli atribülerinden biridir¹⁹⁵. Herakles tasvirlerinde her zaman bu aslan postuyla birlikte, ya sırtına asılı yada koluna sarılı durumda gösterilmiştir. Herakles, karakteristik silahı olan sopasını ilk işi yani Nemea aslanını avlaması sırasında kendi eliyle yontup meydana getirmiştir¹⁹⁶. Ayrıca ilk işi olan Nemea aslanını öldürmek için hiçbir silah kullanmaması insanın verdiği mücadele ve dayanma gücünü simgelemesi bakımından önemlidir.

1. 4. 2. Lerna Bataklığı Canavarı (Ejderi)

Herakles'e emredilen ikinci iş Lerna bataklığı canavarını öldürülmesi işi idi. Adı yılan yada ejderha anlamına gelen, olağan üstü dokuz başlı bir yaratıktı olan

¹⁹¹ Graves 1981, **a.g.e.**, s. 153.

¹⁹² B. Cömert, **Mitoloji ve İkonografi**. (Ankara: Ayrıç Yayınevi, 1999), s. 66.

¹⁹³ Can 1994, **a.g.e.**, s. 168.

¹⁹⁴ **Aynı**, s. 168.

¹⁹⁵ **Aynı**, s. 168.

¹⁹⁶ H. Üreten, "Herakles Tasvirli Bir Grup Alında Sikkesi", **Aydın Eski Eserleri Sevenler Derneği Aylık Tarih ve Kültür Dergisi**. Yıl, 2, sayı. 16, Haziran 2005, s. 4-5 (Aydın: 2005), s. 5.

Hydra, Argos körfezindeki Lerna bataklığında yaşıyordu¹⁹⁷. Typhon'la Ekhidon'un kızı, Kerberos, Khimaira gibi canavarların kız kardeşi sayılan yılan başlı Hydra'nın zehri öldürücüydü. Herakles'e bu mücadelesinde sadık dostu İolaos yardım ediyordu¹⁹⁸. Hydra ile dövüşmeye giderken aslan postunu İolaos kullanıyordu. Bataklığın yanına geldiklerinde Herakles sazlıklara doğru bir ok attı. Hydra dokuz başını birden kaldırarak kendini gösterince Herakles sopasıyla bu canavara yaklaştı ve başlarını ezmeye başladı. Fakat ezilen her başın yerine yenisi çıkıyordu¹⁹⁹. Herakles dostu İolaos'tan yardım istedi. İolaos sazlıkları yakarak bir yangın çıkardı, Herakles de bu yangından faydalanarak ezdiği başları ateşle dağladı ve bir daha çıkmalarını önledi²⁰⁰. Sadece tek başı kalınca canavarı toprağa gömdü ve üzerine kaldıramayacağı kadar kaya yığıdı, böylece bu işini de başarmış oldu. Dönmeden önce Herakles Hydra'nın zehrine oklarını batırarak onları daha etkili kıldı.

1. 4. 3. Erymanthos Yaban Domuzu ve Kantauroslarla Mücadelesi

Efendisinin sarayına döner dönmez Herakles; Erymanthos dağındaki yaban domuzunu arama emrini almıştı. Tabii güzellikleri dillere destan olan bereketli Arkadia çayırlarına, tarlalarına, bahçelerine bela olan bu korkunç canavarı canlı olarak yakalayıp getirmesi emredilmişti²⁰¹. Silahlarını alarak yaban domuzunu aramaya çıkan Herakles sonunda onu buldu ve yüksek dağlarda ölümcül bir kovalamaca başladı. Bu kovalamaca sırasında dağda Kentaor Pholos'un misafiri olan Herakles burada bir müddet dinlenir. Bir akşam Pholos misafir şerefine ziyafet verirken, Herakles Pholos'tan odada duran şarabı açmasını ister. Pholos kutsal saydıkları bu şarabı açmak istemez fakat Herakles'in ısrarları sonucu açmak zorunda kalır. Şarabın kokusunu duyan diğer kentaurlar ziyafete gelerek şaraptan içmek isterler. Bu arad bazı kentaurlar ile Herakles arasında kavga çıkar²⁰². Çıkan kavgada Herakles kavga ettiği kentaurlardan birkaçını öldürür, fakat bu arada yanlışlıkla ev sahibi Pholos'u öldürmüştür. Olayı duyan kentaurlar Herakles'i suçlamış ve ona her zaman düşmanlık beslemişlerdir. Herakles bu olaydan sonra oradan ayrılır ve Erymanthos domuzunun peşine düşer. Durup

¹⁹⁷ Graves 1981, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁹⁸ Sinanoğlu 1921, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁹⁹ Cömert 1999, **a.g.e.**, s. 67.

²⁰⁰ Cömert 1999, **a.g.e.** s. 67.

²⁰¹ Can 1994, **a.g.e.**, s. 170.

²⁰² M. Grant, J. Hazel, **Who's Who in Classical Mythology**. (New York: Roudledge, 2003), s. 164.
Herakles ve Kentaurların mücadelelerinin ayrıntılı bir anlatımı için Bkz: Graves 2004, **a.g.e.** s.590 vd.

dinlenmeden koşan ve avına nefes aldirmayan kahraman, sonunda onu bitkin ve yorgun bir halde derin bir mağarada karla kaplı bir yar içine düşürdü. Bu iri hayvanı ayaklarından bağliyerek güçlü omuzlarına aldı ve götürüp Eurytheos'un önüne bıraktı. Kral bu yabani hayvanı görünce dehşete kapılmış, korkudan büyük bir tunç köpek heykelinin içine saklanmıştı. Peterich ise kralın bir fıçı içine saklandığını söylemektedir²⁰³.

1. 4.4. Stymphalos Gölü Kuşları

Stymphalos gölü kıyısında, etrafı dikenli çalılarla kaplı bir bataklığın ortasında, insan etiyle beslenen birtakım kuşlar yaşamaktaydı²⁰⁴. Vahşi savaş tanrısı Ares'in kan dökücü yaratıkları olan bu kuşların gagaları, pençeleri ve kanatları tunçtandı²⁰⁵. Bu kuşlar tüylerini bir ok gibi fırlatabiliyorlardı. Herakles; insanları öldüren, sürülere saldıran, tarlaları, bahçeleri yok eden bu vahşi kuşları buldukları yerden kovmak emrini aldı.

Sayılamayacak kadar çok olan yuvalarından kuşları çıkarabilmek için Herakles, Tanrı Hephaistos'un yaptığı ve tanrıça Athena'nın kendisine armağan ettiği tunç zilleri kullandı²⁰⁶. Onlarla öyle çok ses çıkardı ki kuşların tunçtan olan gagaları da sestentitüşmeye başladı. Herakles de yuvalarından çıkıp havalanan kuşları oklarıyla teker teker öldürdü.

1. 4. 5. Kyreneia Geyiği

Bu sefer Eurystheos; Herakles'e Arkadia'da Keryntos dağının meşhur tunç toynaklı dişi geyiğini canlı olarak getirmesini emretti. Fakat Artemis'e ait olan bu hayvan yakalanması imkansız bir yaratıktı²⁰⁷. Gerçekten, altın boynuzları, tunç ayakları bulunan bu geyik koşuda yorulmak nedir bilmezdi²⁰⁸. Şimdiye kadar hiçbir avcı ona ulaşamamış, elde edememişti. Hiçbir güçlükten, engelden yılmayan Herakles geyiği kovalamaya başladı. Geyik durmadan koştu Herakles de kovaladı, bu kovalamaca bir seneye yakın sürdü. Dişi geyik kuzeyde, çok uzaklarda bulunan Hyperbore bölgesine kadar kaçtı, fakat

²⁰³ Peterich 1946, **a.g.e.**, s.87.

²⁰⁴ Sinanoğlu 1921, **a.g.e.**, s. 120.

²⁰⁵ Graves 1981, **a.g.e.**,s. 158.

²⁰⁶ Cömert 1999, **a.g.e.**, s. 68.

²⁰⁷ Graves 1981, **a.g.e.**, s. 155.

²⁰⁸ K. Weitzman, **Greek Mythology in Byzantine Art**, (Princeton: Princeton University Press, 1984), s. 158.

orada da Herakles'in takibinden kurtulamadı. Nihayet yorgunluktan ve halsizlikten güçsüz kalan hayvan geri dönmek zorunda kaldı. Eski izlerini takip ederek geri dönerken yağmurlarla kabaran bir nehri geçemedi. Bu sırada Herakles zaman kazandı ve ona yetişerek üzerine atlayıp onu yakaladı. Ne var ki geyiği Mykenai'ye götürürken Artemis ve Apollon'a rastladı. İki tanrı, kendilerine ait olan geyiği Herakles'den geri almak istediler. Tanrılara ait bir hayvanın yakalanması veya öldürülmesi dine saygısızlık anlamına gelmekteydi. Herakles sorumlunun Eurystheus olduğunu söyleyerek işin içinden sıyrıldı. Tanrılarda ona hak vererek yoluna devam etmesine izin verdiler. Sonra geyiği sırtına alarak Krala canlı olarak götürdü.

1. 4. 6. Augias'ın Ahırları'nın Temizlenmesi

Bu defa kral Eurystheus; Herakles'e oldukça pis bir iş buyurdu. Amacı zor görevlerden başarıyla çıkan Herakles'i aşağılamaktı. Bu iş Elis kralı Augias'ın büyük ahırlarını bir günde temizleme görevi idi. Augias'ın sayısız sürüleri, üç bin öküzü vardı ve bu ahırlar çok uzun yıllardan beri temizlenmemişti. O kadar çok gübre yığılmıştı ki etrafa yayılan koku yörenin havasını zehirliyordu. Bu büyük işi başarmak için Herakles ahırların en başında duvarına bir delik açtı ve Alpheios nehrinin yatağını değiştirerek bu nehrin hızlı akan sularını açtığı delikten ahırların içine yönlendirdi ve orayı kısa sürede temizledi²⁰⁹.

1. 4. 7. Girit Boğası

Girit kralı Minos denizlerin tanrısı Poseidon'a yalvararak, kendisine sunulmak üzere bir kurban istemişti. Bu yakarıştan mutlu olan Poseidon azgın dalgaların içinden hiç görülmemiş irilikte bir boğa çıkardı²¹⁰. Bu boğa o kadar güzel o kadar heybetli ve güçlü, kuvvetliydi ki kral Minos bu benzeri görülmemiş hayvanı tanrıya kurban etmeye kıyamamıştı²¹¹. Sözüne yerine getirmek ve tanrının kızgınlığından kurtulmak için başka kurbanlar kestiyse de Poseidon verdiği sözü tutmayan krala kızdı ve boğayı kudurttu. Kuduran boğa memleket için bir felaket oldu. Bu müthiş boğa nefes aldıkça burnundan alevler çıkartıyor, her tarafı yakıp yıkıyor, etrafa ölüm saçıyordu.

²⁰⁹ Cömert 1999, a.g.e., s. 67.

²¹⁰ Schefold K, Jung F. **Die Urkönige, Perseus, Bellerophon, Herakles und Theseus in der Klassischen und Hellenistischen Kunst.** (Germany: Himmer Verlag, 1988), s. 151.

²¹¹ Peterich 1946, a.g.e., s. 88.

Kral Eurystheos; Herakles'e emrettiği yedinci görev Girit Boğası ile savaşması idi. Bu çetin işte de Herakles'e boğayı öldürmemesi, fakat takip etmesi, yakalaması ve diri olarak Mykenes'e getirmesi şart koşulmuştu²¹². Herakles efendisinin buyruğunu yerine getirmek için Girit adasına geldi. Boğayı görür görmez üzerine saldırdı, boynuzlarından yakaladı, dizlerini büktü kuvvetli bir bağ ile bağladıktan sonra; bu kocaman hayvanı omzuna aldı ve denizi geçerek getirip diri diri Eurystheos'un önüne koydu²¹³.

1. 4. 8. Diomedes'in Atları

Diomedes savaş tanrısı Ares'in oğlu, vahşi Trakyalıların kralı idi. Diomedes, ağızlarından ateş ve alev kusan esrarengiz atlara sahipti ve bu atlar otla değil insan etiyle besleniyorlardı²¹⁴. Diomedes, fırtınaların yurdunun kıyısına savurduğu insanları atlarına yem olarak verirdi. Eurystheos, Herakles'e insan eti yiyen bu vahşi atları tutup "Mykenes'e getirmesini emretti"²¹⁵. Kahraman birkaç arkadaşı ile Trakya sahilinden karaya çıktı, Diomedes'in ahırlarına vardı, atlara bakan hizmetçileri korkutarak ilerledi ve zalim kral Diomedes'i kaldırdığı gibi tunç yemliklere attı ve kendi atlarına yedirdi. Böylece Diomedes, sayısız kazazedenin uğradığı akıbete kendisi de uğrayarak vahşi atlar tarafından öldürüldü. Efendilerini parçalayıp yedikten sonra Herakles bu atları önüne katıp Eurystheos'un sarayına getirdi²¹⁶.

1. 4. 9. Geryoneus'un Sürüleri'ni Getirmek İçin Yaptığı Mücadeleler

Bu sefer Eurystheos Herakles'i, Geryoneus'un öküzlerini getirmesi için görevlendirmişti. Uzak batıda bir adada yaşayan Geryoneus'un oldukça heybetli üç gövdesi vardı. Kızıl sığırlardan oluşan sürüsünü dev cüsseli bir çoban ve üç başlı bir köpek koruyordu²¹⁷. Geryoneus, Poseidon'un oğlu Khrysaor'la Okeanos'un kızı Kallirhoe'den doğmadır

Kralın bu yeni emrini yerine getirmek için Herakles, Afrika kıyısı boyunca güneşin battığı yerlere yöneldi. Yolda yorgunluğunu gidermek için Avrupa'yı Afrika'ya

²¹² Can 1994, a.g.e., s. 171.

²¹³ Graves R, "Herkules", *New Larousse Encyclopedia of Mythology*. (Portugal: Homlyn, 1968), s. 171.

²¹⁴ Can1994, a.g.e., s. 171.

²¹⁵ Graves 1968, a.g.e., s. 171.

²¹⁶ Aynı, s. 171.

²¹⁷ Graves 1968, a.g.e., s.172.

bağlayan kara parçasını kopardı ve karalar birleşmesin diye boğazın hem Avrupa hem de Afrika kıtalarına bitişik olan kısımlarına büyük birer sütun dikti²¹⁸. Böylece eskilerin “Herakles direkleri” adını verdikleri Cebelitarık boğazı meydana geldi²¹⁹. Bu bölgede güneş yeryüzüne dik bir açıyla geldiğinden sıcaklık çok rahatsız ediciydi. Herakles sinirlendi ve güneşin ışınlarına karşı yayını gerip ok atmak için hazırladı. Güneş Alkmene’nin oğlunun bu cüretine şaşırıp ve onun sinirini yatıştırmak için yoluna devam etmesi için yardımcı olma sözü verdi²²⁰. Akşam olup da gökten indiği zaman, dünyayı tekrar aydınlatmaya başlamak için gökyüzüne yükseleceği yerin kıyısına kadar kendisini Okeanos’un üstünde taşıyan su zambağı biçimindeki altın kupasını, gemi gibi kullanmak üzere Herakles’e verdi²²¹.

Herakles kupaya binip gideceği yere vardı ve karaya çıkınca sürüyü gözetlemek için yüksekçe bir tepeye çıkararak orada bekledi. Fakat sürüyü koruyan üç başlı köpek Herakles’in kokusunu alarak ona saldırdı. Kahraman sopasıyla üç başlı köpeği öldürmeyi başardı, gürültüye koşan çobanda aynı şekilde Herakles tarafından öldürüldü. Sürünün sahibi Geryoneus’u da zehirli oklarıyla öldürerek güneşe gemi vazifesi gören kupaya sürüyü doldurarak denize açıldı. Sürüyle birlikte Yoluna devam eden Herakles Rhone kıyısına geldiği zaman burada yaşayan ve öküzlerin güzelliğini kıskanan insanlar tarafından hücumu uğradı²²². Kendisine saldıranlar o kadar kalabalıktı ki Herakles bütün oklarını bitirmesine rağmen düşmanlarını bozguna uğratamadı. Bu mücadele sırasında derin bir yara aldı ve güçten kuvvetten kesildi. Zor duruma düşen Herakles babası Zeus’tan yardım istedi, tanrıların tanrısı oğluna saldıranların üzerine taş yağmuru yağdırdı²²³. O günden bu güne bütün ova çakıl taşlarıyla doludur ve bu çakıl taşlarına “Krau çakıl taşları” denir²²⁴.

Sırası ile İtalya’yı, İlyria’yı, Trakya’yı geçti. Tam Yunanistan’a varacağı sırada ve sorunlarının sona erdiğini düşündüğü anda, Hera’nın gönderdiği bir sığır sineği

²¹⁸ Can 1994, **a.g.e.**, s. 173.

²¹⁹ Aynı, s. 173.

²²⁰ Aynı, s. 173; Graves 1981, **a.g.e.**, s. 163.

²²¹ Can 1994, **a.g.e.**, s. 173.

²²² Schefold 1988, **a.g.e.**, s. 154.

²²³ Graves 1981, **a.g.e.**, s. 163.

²²⁴ Graves 1968, **a.g.e.**, s. 172.

(Bügelek) sürünün başına bela oldu ve sürüyü dağıttı²²⁵. Herakles büyük zorluklarla sürüsünün büyük bir kısmını toplayabildi, toplayamadığı sığırlar ormanlarda kaldı ve yabani sığır oldu.

1. 4. 10. Batı Kızları Hesperitlerin Elmaları

Kral Eurystheos bu sefer Herakles'den, güneşin battığı taraflarda, o zamana kadar tanınmamış diyarlarda meyvesi altın elma olan kıymetli ağaçların bulunduğu, Hesperitlerin bahçesine giderek oradaki altın elmalardan koparmasını emretti²²⁶. Akşam yıldızının kızları olan Hesperitler, ağaçların üzerinde dört mevsimde de altın elmalar bulunan esrarlı bir bahçede yaşıyorlardı.

Herakles altın elmaları koparmak için yola çıktı. Fakat bu bahçenin nerede olduğunu bilmiyordu. Uzun süre yol aldıktan sonra Eridan (Tiber) nehrinin kıyılarına geldi. Orada Zeus'un Themis'den doğma kızları güzel Nymphe'lere rastladı. Nymphe'ler, peri kızları Hesperit'lerin bahçesinin nerede olduğunu öğrenmek için, denizlerin her şeyden haber veren ihtiyarı Nereus'a sormasını tavsiye ettiler. Herakles Nyphe'lerin tavsiyesine uyarak Nereus'u aramaya başladı. Sonunda onu deniz kıyısında uyurken buldu. İstedikini yaptırmak için onu bağladı ve güzel Hesperit'lerin bulunduğu yeri sordu²²⁷. Bazı kaynaklarda ise yolu Asya'ya düşen Herakles, Kafkasya'da ciğerini sürekli olarak bir kartalın yediği Prometheus'u kurtararak, ondan izleyeceği yolu ve bazı kurnazlıkları öğrendiği anlatılır²²⁸. Kurtardığı sırada Prometheus Kaukasus'a asılı durumdadır²²⁹.

Herakles'i korkutmak için Nereus yeteneğini kullanarak kılıktan kılığa girdi. Aslan oldu kükredi; zehirli yılan oldu çatal dilini uzatarak ısıklık çaldı; alev oldu Herakles'i yakmak istedi, fakat bir türlü Herakles'i korkutmayı başaramadı. Alkmene'nin oğlu cevabı almadan onu serbest bırakmıyordu ve sonunda Nereus istemeyerek de olsa Hesperit'lerin gizli bahçelerinin nerede olduğunu söyledi. Herakles Nereus'un dedikleri doğrultusunda Afrika'ya geçti, batıya doğru yol alarak mutlu bahçenin altın kapılarına

²²⁵ Can 1994, **a.g.e.**, s. 173.

²²⁶ Cömert 1999, **a.g.e.**, s. 68.

²²⁷ Graves 1968, **a.g.e.**, s. 172.

²²⁸ Cömert 1999, **a.g.e.**, s. 68.

²²⁹ E. Hamilton, **Mythology**. (New York: Penguin Group, 1942), s. 167.

vardı. Bu bahçede altın elmaları, Hesperit'lerden başka bir de ağzından alev saçan bir ejderha koruyordu. Herakles altın elmaları elde etmek için bu bahçeye yakın bir yerde dünyayı omzunda taşımaya mahkum edilmiş dev Atlas'a danışmaya gitti²³⁰. Atlas Herakles'e, eğer dünyayı bir süre taşıyabilirse ve biraz dinlenmesine izin verirse altın elmaları ona getirebileceğini söyler. Herakles bu öneriyi kabul ederek Atlas'ın yükünü omuzlar. Atlas altın elmaları alıp geldiğinde tekrar o yükün altına girmek istemez ve Herakles'e bu elmaları kral Eurystheos'a kendisinin götürebileceğini söyler. Herakles bu durum karşısında kızdıysa da belli etmedi, atlası kandırmanın yolunu düşünmeye başladı. Atlas'a, tamam kabul ediyorum ama bana biraz yardım et, dünyayı daha düzgün tutmak için yardımına ihtiyacım var diyerek dünyayı tutmasını sağlar. Herakles bu ağır yükten kurtulur kurtulmaz elmaları alıp oradan uzaklaştı ve kral Eurystheos'a elmaları götürerek bu görevi de başarıyla tamamladı.

1. 4. 11. Amazonlar Kraliçesi Hippolyte'nin Kemerini

Eskilerin Ponts Euxinus dedikleri Karadeniz'in güney kıyılarında, bugünkü Çarşamba ile Ünye arasında Themiskyra kasabasına yakın Theromodon (Terme çayı) sahilinde Amazon denilen ve yalnız kadınlardan oluşan bir halk yaşardı²³¹. Amazonlar Ares ile bir Naiad olan Harmonia'nın birlikteliğinden, Phrygia sınırları içerisindeki Akmonia vadisinde dünyaya gelmişlerdi²³². Savaşçı olarak ünlenen bu efsanevi kadınların kraliçelerinin adı Hippolyte di. Savaş tanrısı Ares kraliçelik işareti olarak Hippolyte'ye altın bir kemer hediye etmişti.

Kral Eurystheos'un kızı Admete, Amazonlar kraliçesinin taktığı o muhteşem kemeri kendisine istedi. Kralda kızını sevindirmek için Herakles'e gidip kemeri almasını emretti. Herakles cesur ve gözü pek Yunan gençlerini topladı, bir gemiye binerek Amazonlar ülkesine doğru yola çıktı. Hellaspontus (Çanakkale Boğazı)'u geçerek, Propontis'in (Marmara Denizi) kuzey kıyısında şimdiki Tekirdağ'ın Marmara Ereğlisi ilçesinde Heraklia'yı ele geçirdi²³³. Buradan Karadeniz kıyılarına doğru devam ettiler. Sonunda kahraman ve yanındaki arkadaşları Themiskyra koyuna ulaştılar ve Amazonlar

²³⁰ Peterich 1946, **a.g.e.**, s. 89; Atlas için Bkz.: Graves 2004, **a.g.e.** s. 162. vd.

²³¹ Can 1994, **a.g.e.**, s. 172.

²³² Graves 2004, **a.g.e.** s. 604.

²³³ Can 1994, **a.g.e.** s. 172; Bölgenin ayrıntılı tarihicoğrafyası için Bkz.: A. Işık, **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi.** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), s. 1 vd.

ülkesine ayak bastılar²³⁴. Amazon kraliçesi gelenleri iyi karşıladı, onlara ziyafetler verdi²³⁵. Hatta bu uzun ve zor yolculuğun sebebini öğrenince kemeri vermeyi bile kabul etti. Fakat tanrıça Hera bir Amazon kılığına girerek Olymphos dağından inerek hırçın Karadeniz kıyılarına geldi. Amazonları; Herakles'in kemeri almaya değil kraliçelerini kaçırmaya geldiğini ileri sürerek kandırdı²³⁶. Bu yüzden büyük bir savaş oldu. Savaşın sonunda kraliçe Hippolyte de dahil olmak üzere birçok Amazon hayatını kaybetti. Herakles de kemeri alarak Kral Eurystheos' götürdü.

1. 4. 12. Kerberos'un Ölüler Ülkesinden (Tartaros'tan) Getirilmesi

Sonuncu görev olarak kral Eurystheos; kahraman Herakles'i yer altına, Tanrı Hades'in ülkesine gitmeye ve Kerberos adındaki köpeği getirmeye mecbur etti. Üç başlı ve yılan kuyruklu Kerberos yer altı dünyasının kapılarını beklemekle görevliydi. Kralın emrini alır almaz Herakles Hermes'le²³⁷ birlikte ölüler dünyasının derinliklerine daldı. Çamur sellerini, büyük alev ırmakları geçti, yeraltı ülkesinin Tanrısı Hades'in tahtının önüne gelince; ona seyahatinin sebebini anlattı. Bunun üzerine Hades Herakles'e, kendi ülkesinin bekçisi olan bu köpeği eğer silah kullanmadan yenebilirse götürebileceğini söyledi. Halbuki üç başlı yılan kuyruklu bu azgın köpek yenilmesi imkansız bir canavardı²³⁸. Herakles elinde hiçbir silah olmadan, yalnızca aslan postuyla gelerek köpeğin karşısına dikildi. Üç başının birleştiği yerden sıkarak ısırılmasına rağmen mücadeleye başladı. Aslan postunun bağlı olduğu sırtını da köpeğin yılan kuyruğunun tarafına dönerek yılanın zehirli ısırıklarından kendini korudu. Sonunda köpek boğulduğunu sanarak kendini bıraktı. Herakles köpeği hemen bağlayarak yer altı dünyasından dışarı çıkardı.

Kral Eurystheos; Herakles'in bu zor işi de başardığını ve köpeği yakalayıp getirdiğini görünce şaşırıp, korktu ve bu azgın hayvanı yine yer altı ülkesine Tartaros'a geri gönderdi.

²³⁴ Schefold 1988, a.g.e., s. 155; Ayrıca Amazonlar için Bkz.: Graves 2004, a.g.e. s. 603 vd.

²³⁵ Hamilton 1942, a.g.e., s. 165.

²³⁶ Schefold 1988, a.g.e., s. 156.

²³⁷ Aynı, s. 151.

²³⁸ Graves 1981, a.g.e., s. 169.

1. 5. Herakles'in On İki İşten Sonraki Mücadeleleri.

Herakles kral Eurystheos'un kendisine verdiği on iki görevi başarmış ve onun kulluğundan kurtulmuş dinlenmeyi hak etmiştir. Fakat kahraman dinlenmek yerine kötülüklerle mücadele etmek, güçsüzleri korumak, haksızlıkları düzeltmek için dünyayı dolaşmaya karar vermiştir. Herakles farklı ülkeleri dolaşırken Erytos adlı bir adamın kendisinden daha iyi ok atan kim olursa ona kızını vereceğini duyarak adamın yanına gitti. Yarışma sonucunda Herakles Eurytos'u yendi fakat Eurytos kızını vermekten vazgeçince çok kızdı ve oradan uzaklaştı²³⁹. Bir süre sonra civarda dolaşırken sözünde durmayan bir insan olan Erytos'un oğullarından İphitos'la karşılaştı. Çalınan sığır sürüsünün yakalanması için kahramandan yardım istedi. Babasının yaptıklarını hatırlayan Herakles sinirlendi ve Eurytos'un talihsiz oğlunu yakaladığı gibi Trynthus surlarından aşağı attı²⁴⁰. Bu cinayeti işledikten sonra günahlarından arınmak için Delphi'nin yolunu tuttu²⁴¹. Delphi'deki kahinlik tapınağı rahipleri Herakles'i bu cinayetinden arındırmayı reddedince kutsal alanda kötülük etmeye hatta Pythia'nin üç ayaklı kazanını almaya çalıştı²⁴². Bunun üzerine tanrı Apollon'un bizzat kendisi gelip rahiplerine yardım etti²⁴³. Herakles tanrıya kafa tutarak onunla dövüşmek cüretini gösterdi ve Apollon ile Herakles kavgaya tutuştu²⁴⁴. Sonunda araya Zeus girerek kavgacıları şimşekleriyle ayırdı²⁴⁵. Tanrı Apollon katil kahramanın bir sene il kapısında uşak olmasını, bu süre içerisinde ne kazanırsa onu döktüğü kan karşılığı olarak Eurytos'a vermesini söyledi. Ancak bu şartlar yerine getirilirse günahlarından arınabilecekti²⁴⁶.

Apollon Hermes'i, Herakles'i köle olarak satmakla görevlendirmişti²⁴⁷. Beraber Asya'ya geçtiler. Herakles burada köle olarak Lydia kraliçesi Omphale tarafından satın alındı. Omphale yeni kölesine ilk iş olarak kraliçesi olduğu ülkedeki haydutları yok etmesini söyledi. Alkmene'nin oğlu verilen görevi yaptı, haydutların hepsini kılıçtan geçirdi. Mitoloji yazarlarının bu konuyla ilgili başka bir yorumu da, kutsal bir alanda

²³⁹ Can 1994, **a.g.e.**, s. 176.

²⁴⁰ Cömert 1999, **a.g.e.**, s. 69.

²⁴¹ E. G. Suhr, "Herakles and Omphale", **AJA, VOL. 57, No. 4**, October 1953, s. 251-263, (New York: 1953), s. 252

²⁴² Graves 1968, **a.g.e.**, s. 174.

²⁴³ Suhr 1953, **a.g.e.** s. 253.

²⁴⁴ Garves R. 1981, **a.g.e.**, s. 176; Tanrı Apollon ve bilicilik merkezi hakkında ayrıntı için ve Apollon ile Herakles'in üç ayaklı kazan mücadelesi için Bkz. Graves 2004, **a.g.e.** s. 83.

²⁴⁵ Peterich 1946, **a.g.e.**, s. 90.

²⁴⁶ Schneider 1998, **a.g.e.** s. 390.

²⁴⁷ Graves 1981, **a.g.e.**, s. 176.

saygısızlık yapan Herakles'in Lydia kraliçesi Omphale'ye üç yıl köle olarak hizmet etmek ve kadın elbisesi giyerek kraliçenin hizmetçileriyle birlikte kadın işi görme cezasına çarptırıldığıdır²⁴⁸.

Kuvvetli kölesinin cesaretinden etkilenen kraliçe Herakles'e aşık oldu. Herakles'de bu sevgiye karşılık vererek zamanla aşkın esiri oldu. Yavaş yavaş eski kahramanlık ve yiğitlik huylarını kaybetti, kadınlaştı²⁴⁹. Kadılar gibi süslenmeye başladı. Omphale bir gün Herakles'in en büyük zaferinin hatırası olan aslan postunu giydi, onun meşhur sopasını eline alarak ünlü kahramana, gelip tahtın dibinde oturup yün eğirmesini emretti²⁵⁰ (Levha 4). Herakles artık tam bir köleydi, aşkın, şehvetin eline düşmüş acınacak duruma gelmişti. Fakat bu bir çileydi ve yaşanması gerekiyordu. Nihayet bir gün kendi kendine düşündü, kaybolan şahsiyetini hatırladı. Kölelikten nefret etti ve Omphale'den serbest bırakılmasını istedi. Kraliçe Omphale kölesinin arzusunu kırmadı ve ona özgürlüğünü geri verdi²⁵¹.

Omphale yanındaki kölelikten kurtulduktan sonra aralarında Telamon'un da bulunduğu başka kahramanlarla birlikte Herakles, Troia'ya karşı yürüdü²⁵². Laomedon'dan intikam almak istiyordu. Herakles bir kez bu kralın yanında bulunmuş, o sırada kralın ülkesini korkunç bir ejderha kasıp kavuruyordu. Kralın kızı Hesione Poseidon için bu hayvana kurban edilecekti. Çünkü bu canavarı onların başına bela eden Poseidon'du. Sebebi de Troia surları yapılırken yardım etmesine karşılık Laomedon'un tanrıya vaat etmiş olduğu mükafatı vermemesiydi. Herakles canavarı öldürüp Hesione'yi kurtardı ve hak ettiği ödülü almak için kral Laomedon'un yanına gitti. Kralın vaat ettiği ödül, Zeus tarafından, Ganymedes'in kaçırılması karşılığında Laomedon'un babası Troas'a verilen benzeri görülmemiş atlardı²⁵³. Fakat kral Herakles'e verdiği sözü tutmadı. Bunun üzerine kahraman kral Laomedon ve biri dışında tüm oğullarını öldürdü. Hesione'ye örtüsüyle kardeşlerinden birini kurtarmak hakkını vermiş, Hesione'de Podarkes'i seçmişti. Bu çocuğa ondan sonra Priamos, yani "kurtarılmış" adı verildi. Hesione, Telamon ile evlendi. Priamos ise Troia üzerindeki hakimliğin mirasçısı olarak kaldı²⁵⁴.

²⁴⁸ Peterich 1946, a.g.e., s. 91.

²⁴⁹ Shur 1953, a.g.e. s. 254

²⁵⁰ Graves 1981, a.g.e., s. 177.

²⁵¹ Ayni, s. 177.

²⁵² Ayni, s. 178.

²⁵³ Ayni, s. 179.

²⁵⁴ Peterich 1946, a.g.e., s. 92.

Herakles bu mücadeleden sonra Aetolia'ya geçti. Aetolia bölgesi Oineus adlı bir kralın hakimiyetinde bulunuyordu²⁵⁵. Bu kralın Deianeira isminde ok atmakta savaş arabası kullanmakta ve yiğitlikte çok ileri gitmiş bir kızı vardı. Herakles bu kızın kahramanlığına hayran oldu ve ona evlenme teklif etti. Fakat orada Yunan ırmağın tanrılarının en güçlüsü Akheloos adında tehlikeli bir rakip vardı ve o da Deianeira'yı istiyordu. Zavallı Deianeira bazen bir boğa, bazen bir yılan şeklinde karşısına çıkan Akheloos'tan korkuyor ve onun karısı olmak istemiyordu. Herakles'in kendisiyle evlenmek istediğini duyunca sevinerek evet dedi²⁵⁶. Fakat Akheloos Deianeira'dan kolay vazgeçmedi. Bunun üzerine Akheloos ile Herakles büyük bir kavgaya tutuştular. Kavgada Akheloos kahramanın elinden kurtulmak için çeşitli kılıklara girdi, fakat bir boğa olduğunda Herakles onu boynuzlarından yakaladığı gibi yere yıktı ve boynuzlarından birini kırdı. Bu boynuzu peri Amaltheia çiçekler ve meyvelerle doldurdu: meyve dolu bereket boynuzu buradan çıkmıştır²⁵⁷.

Bu kavgada Herakles galip geldi ve Deianeira ile evlenerek uzak bir şehre gitmek için yola çıktılar. Yolda büyük bir nehrin kenarına geldiler, nehrin suları kabarmış geçişi güçleşmişti. Burada Nessos adında bir Kentaur insanları kabarmış sulardan karşıya geçirerek yardım ediyordu²⁵⁸. Herakles nehri yüzerek geçmeye karar verdi fakat Deianeira'yı Kentaur'un sırtına bindirdi. Nessos nehrin tam ortasına geldiğinde Herakles'in vaktiyle Kentaur'lara yaptığı hakareti hatırlayarak intikam almak istedi. Sırtındaki güzel kadını kaçırmaya kalkıştı. Bunu gören Herakles yayını çekerek zehirli okunu Kentauros kıyıya çıkınca fırlattı ve onu vurdu²⁵⁹. Öleceğini anlayan Nessos intikamını başka türlü almayı düşündü. Deianeira'ya yarısından akan kanın sihirli bir kan olduğunu, eğer Herakles bir gün kendisini terk ederse, bu kanla ıslatacağı bir gömleği ona giydirmesini ve böylece Herakles'in yeniden kendisine aşık olacağını söyledi²⁶⁰.

Aradan zaman geçti, bir gün Herakles öcünü almak için yeniden Akhalia ülkesine, kral Eurytos'un yanına gitti. Şehri yakarak hala sevmekte olduğu kralın kızı İole'yi de alarak dönüş yoluna çıktı²⁶¹. Dönerken bu zaferi için Zeus'a kurban sunmayı düşündü ve karısı Deianeira'dan kurban töreninde giymek için bir gömlek istedi. Deianeira gömleği

²⁵⁵ Graves 1981, a.g.e., s. 185.

²⁵⁶ T. Yörükan, **Yunan Mitolojisinde Aşk**. (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), s.138.

²⁵⁷ Peterich 1946, a.g.e., s. 92.

²⁵⁸ Graves 1981, a.g.e., s. 186.

²⁵⁹ Can 1994, a.g.e.,s. 178.

²⁶⁰ Aynı, s. 179.

²⁶¹ Yörükan 2000, a.g.e., s. 139.

almak için gelen adamdan kocasının başka bir kadınla olduğunu öğrenince kıskandı ve Herakles'i yeniden kendisine bağlamak istedi. Kentaur Nessos'un öğütlediği gibi Herakles'e göndereceği gömleği Nessos'un kanına batırarak yolladı²⁶². Herakles gömleği giyer giymez kendi oklarıyla Nessos'un kanına bulaşan ve oradan da gömleğe değen zehrin etkisini hissetti. Gömleğin değdiği her yanı zehrin etkisiyle kavruluyordu. Acıdan kendini bilmez bir halde Otia dağına tırmanmaya başladı. Dağa tırmanırken önüne çıkan bütün ağaçları kökünden koparıyor aşağıya atıyordu. Birdenbire tutuşan odun yığını Herakles'i sardı ve kahraman ateş içind kalarak yanmaya başladı. Alkmene'nin oğlu yanmak üzereyken gökte parlak bir bulut belirdi ve dağın tepesine çöktü. Aynı anda Zeus'un yıldırımları duyuldu. Ateşle yanarak bütün günahlarından arınan Herakles babası Zeus tarafından ateşten alınarak tanrılar dağı Olympos'a götürüldü²⁶³. Böylece Herakles artık ölümsüz olmuş tanrılar katına yükselmişti. Dünyadaki başarılarına mükafat olarak Hera onu affetti ve kendi öz kızı ve ebedi gençlik sembolü olan Hebe ile evlendirdi²⁶⁴.

²⁶² Yörükkan 2000, **a.g.e.** s. 141.

²⁶³ K. Zeigler -W. Santheimer, "Herakles", **Der Kleine Pauly**, Band 2. 1049-153, (München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1979), s. 1049.

²⁶⁴ Druckenmüller 1967, **a.g.e.** s. 1050.

2. TANRI HERAKLES

Herakles her zaman sadece tanrı olarak değil, doğum, yetişme ve değişime kapalı bir olgu olarak anlaşılmıştır. Herakles de Akaların ve Sümerlerin tanrıları açıklanmıştır²⁶⁵. Onun işleri mükemmel yıl olarak nitelendirilmiş 12 sene boyunca tüm tabletlerde, yaşanan olaylar açıklanmıştır. Bütün olanlar zodyak vasıtasıyla güneş sistemine bağlanmıştır. Herakles'in aslan atribüsü güneşin kendi simgesidir ve kesinlikle silahsız kazanılmıştır.

2. 1. Herakles Kültü

Yunan'da bir kahraman olarak gelişen Herakles kültü daha sonra hem kahraman hem de tanrı olarak bir süre beraber devam etmiştir. Herakles adına kurulan kültlerin bir çoğunda Yunan dünyasıyla bağlantılıdır²⁶⁶. Kült formları çok değişiktir ve tanrı kültleri ile çok farkı yoktur; bu yüzden Pindar onu "Heros Theos" (Tanrı Kahraman) olarak adlandırmıştır²⁶⁷. Yabancı tanrıları tanımaya karşı her zaman eğilimli olan Yunanlılar, farklı kültürlerdeki yerel tanrılarla kaynaştırdıkları kendi tanrılarını daha geniş özellikleriyle kabul etmişlerdir. Herakles' de zamanla bu gelişimden nasibini almış, ilk önceleri bir kahraman olarak saygı duyulan Herakles, artık tanrı olarak tapım görmeye başlamıştır.

Herakles kültünün gelişmesinde farklı bölgelerdeki yerel kültürlerin etkisi çok önemli olmuştur. Fakat Herakles kültünün yayılmasında esas pay Roma'nındır. Yunan tanrısını Hercules olarak kendi Pantheonlarına katan Romalılar, bu kültün gelişmesinde ve yayılmasında başrolü oynamışlardır.

M.Ö. 4. yüzyıl sonunda, Roma Cumhuriyet döneminde Ara Maxima'da Herakles kültü gelişmeye başlamıştır²⁶⁸. Bu dönemde Herakles heykelleri kentlere yaygın bir biçimde giriyor, önemli caddelere halkın toplu olarak faydalandığı merkezlere Herakles heykelleri dikiliyordu. Böylece Herakles'in tanrısallığı ön plana çıkmıştır. Daha önceki

²⁶⁵ G.R.Levy, "The Oriental Origin of Herakles", *JHS*, LIV, s. 40-53, (München: 1934), s. 45.

²⁶⁶ Schneider 1998, *a.g.e.* s. 391.

²⁶⁷ *Ayn*, s. 391.

²⁶⁸ T. Hölscher, *Archäologie und Geschichte*, (Heidelberg: Vering Archäologie und Geschichte, 1995), s. 29.

dönemde Herakles sadece önemli bir kahraman olarak görülmekteydi. Herakles'in bu önemli çıkışının ardındaki en önemli sebep ise şehirlerde söz sahibi olan kişilerin, daha önce Herakles'i kült olarak öne çıkarmamış olan egemen sınıfın, artık Herakles kültürünü benimsemesidir²⁶⁹.

Romalılar savaşlarda ve politikada başarı kazandıkça Herakles'e olan inanç artmış, zaferler onunla bağdaştırılarak kültün gelişmesi hızlanmıştır. Herakles'in mücadele gücünü kendi yaşadıklarıyla birleştirmiş ve kendileriyle özdeşleştirmişlerdir. Anıtsal binalar bu dönemde yapılmaya başlanmıştır. Tabii bütün bu gelişmenin ardındaki gizli güç ise Yunan kültürüydü. Bu döneme kadar zafer sunuları yapılırken kendi heykellerini kullanan Romalılar, etnik Yunanlıların etkisiyle zaferleri Herakles'in gücü ve kahramanlıklarıyla taçlandırmaya başladılar ve onun heykellerini yaptılar²⁷⁰.

Roma'da din politikayı ikinci plana itmiş ve kazanılan başarılar Herakles'in kişiliğinde tanrılaştırılmaya başlanmıştır. Bu durum özellikle basılan sikkelerde görülmektedir. Daha önce basılan sikkelerin ön yüzlerinde zafer kazanan liderlerin, şehrin ileri gelenlerinin tasvirleri, arka yüzde ise baş tanrının tasviri yer alırken, artık Herakles'in tasvirleri sikkelerin ön yüzlerinde resmedilmeye başlanmıştır²⁷¹. Dönemin devlet politikası da, halkta, şehirlerin zengin kişileri de kendi reklamlarını Herakles'i ön plana çıkararak yapmaya başlamışlardır. Bu sayede Herakles bütünüyle tanrı olarak kabul görmüş ve hem kazananlar hem de kaybedenler tarafından tapım görmeye başlandı. Herakles'in tanrısallığı hem askeri hem de sivil hayatın içine girmiş ve her yerde Herakles yüceltmeye başlanmıştır.

Romalılar'ın, M.Ö. 2. yüzyılda Yunan ülkesini işgal etmesiyle düşünce tarzları değişmiştir. M.Ö. 187 yılından itibaren Roma'da ve bütün Roma topraklarında bir Hellenizm akımı başlamıştır. Bu etki Roma'nın katı geleneksel kültürünü tehlikeye atmıştır. Geleneklerine bağlı olan Romalılar bu düşünceye karşı savaşmış fakat başarılı olamamıştır²⁷². M.Ö. 195 yılında Cato, bu duruma karşı olduğunu şu şekilde ifade edilmiştir: "İmkanlarımız gün be gün daha iyi ve mutlu yarımlara açılmakta ve yaşam alanımız büyümektedir. Ama tam da ikisi birden, aldatıcı bir cazibeye sahip Yunanistan ve Asya'yı hakimiyet altına alıp, kralların hazinelerine sahip oluyoruz derken, onların

²⁶⁹ Hölscher 1995, **a.g.e.**, s. 29.

²⁷⁰ **Ayni**, s. 30.

²⁷¹ Hölscher 1995, **a.g.e.**, s. 31. Ayrıca bu dönem Phrygia bölgesi sikkelerinde Herakles tasvirleri için bkz. Hans von Aulock, "Münzen und Städte Phrygiens Vol.I", **İstMitt.- Beiheft 25**. (Tübingen: 1980) s. 67, no: 224.; H von Aulock, "Münzen und Städte Phrygiens Vol. II", **İstMitt.- Beiheft 27**. (Tübingen: 1987).

²⁷² Hölscher 1995, **a.g.e.**, s. 53.

bize sahip olmasından korkuyorum”²⁷³. Zamanla Yunan etkisi Roma’da artarak devam eder, tapınaklarda Yunan mimarisi görülmeye başlanır. Herakles için Yunan yuvarlak planlı tapınaklar yapılır. Herakles’in Roma dinindeki yükselişi, Romanın gittikçe Yunanlılaştığının bir göstergesidir.

M.Ö. 1. yüzyılın sonu ve M.S. 1. yüzyılın başlarında Herakles devlet dinine egemen olmuş ve ideolojinin de üstünde yerini almıştır. Bu durum Caesar dönemine (M.Ö. 59-42) kadar artarak devam etmiştir. Caesar döneminde Herakles kültü geri plana itilip yerine Venüs kültü getirilmeye çalışılıyor. Bunun sebebi ise Roma lideri Caesar’ın kendisini Venüs’ün soyuna dayandırmasıdır. Bu sayede imparatorluk kültürünün ortaya çıkmasının adımları atılmıştır. Caesar’ın karşısına Antonius’da, Herakles soyundan geldiğini öne sürerek çıkmıştır. Bu durumda Caesar karışıklığı önlemek için M.Ö. 43 yılında bastırıldığı sikkelerde Apollon, Venüs ve Herakles’in tasvirlerine yer vermiştir.

Caesar’dan sonra Roma tahtına geçen Octavianus (Augustus) dönemi (M.Ö.27-M.S.14) Herakles kültürünün iyiden iyiye geri planda bırakılıp İmparatorluk Kültü’nün gelişmesine sahne olmuştur²⁷⁴. Hellenistik kökenli din kültürleri bir kenara bırakılarak Roma halkının köklü kültürünün gücüne dönülmeye çalışılmıştır²⁷⁵. Bu durum Hadrianus zamanına (M.S. 117-138) kadar sürmüştü. Bu tarihten sonra ikinci klasizm akımı başlamıştır. Bir Yunan hayranı olan İmparator Hadrianus, yeniden Yunan kökenli tanrıları ön plana çıkarmıştır. Bunların başında da Herakles gelmektedir.

2. 2. Herakles’in Phrygia’da ki Konumu ve Yerel Tanrılarla İlişkisi

Herakles Asya’da Sandon’la birlikte ortaya çıkar²⁷⁶. Herakles; özellikle Kilikia’da daima Sandon’la birlikte işlenmiştir. Frazer “Herakles Kapodokialılar ve Kilikalılar tarafından Sandonla özdeşleştirilmiştir” demektedir²⁷⁷. Ayrıca Herakles Lydialı anlatıcılar tarafından kesinlikle Sandon olarak anılmıştır²⁷⁸.

²⁷³ M. Wheeler, **Roma Sanatı ve Mimarlığı**. Çeviren: Zeynep Koçal Erdem, (İstanbul: Homer Kitapevi, 2004), s. 201.

²⁷⁴ P. Zanker, **The Power of Images in the Age of Augustus**. (Michigan: University of Michigan Press, 1990), s. 297.

²⁷⁵ Zanker 1990, **a.g.e.** s. 197 vd.

²⁷⁶ Levy 1934, **a.g.e.** s. 50

²⁷⁷ Aynı, s. 52.

²⁷⁸ Schneider 1998, **a.g.e.** s. 392.

Sümer edebi metinlerinde kahramanlıkları anlatılan Gılgamış Yunan kahramanı Herakles'in habercisidir. Herakles hiçbir zaman sadece tanrı olarak değil, doğum, yetişme ve değişime kapalı bir olgu olarak anlaşılmıştır.

Bu bağlamda Herakles Anadolu' da oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Phrygia bölgesinde de çeşitli yerel isimlerle, tanrı ve tanrıçalarla özdeşleştirilmiş, onlarla birlikte tasvir edilmiştir. Kakasbos' da bunlardan biridir.

Kakasbos ve Herakles adlarının, belirli bir tipe bağlanıp bağlanmadığı araştırıldığında, yazıtlı yapıtların böyle bir ilişkiyi doğrulamadıkları görülmüştür. Sopaanın formu, figürün onu tutuş biçimi, duruş ve giysisi nasıl olursa olsun, sopa taşıyan atlı tanrı için, Kakasbos ve Herakles adlarının, birbirlerinin yerini alabilecek şekilde kullanıldığı Kakasbos ile Herakles'in niteliklerinden yakınlık dolayısıyla özdeşleştirildikleri anlaşılmaktadır²⁷⁹.

Kretschmer, Kakasbos'un adı konusunda yeni bir görüş ortaya atar, atlı Kakasbos'un bir Thrak atlısı olduğunu ileri sürer²⁸⁰. Bu durum Phrygia halkının bir Thrak kavimi olmasıyla da örtüşmektedir. Adın ikinci bölümünde, Thrak dilinde "at" anlamına gelen "esvos" sözcüğünün bulunması da Kretschmer'in savını kendine göre güçlendirmiştir. İsmi ilk bölümünü de Phryg yazıtlarında rastlanan "kakun" sözcüğü ile açıklar. Böylece Kretschmer, Kakasbos adı için "kötülük atı, kısmetsizlik getiren at" gibi bir anlama ulaşmakta ve bu açıklamanın, at üzerinde betimlenmesi dolayısıyla kötü talihli olması gerektiğini düşündüğü tanrının, genel karakterine de uyduğunu savunmaktadır²⁸¹. Bizce bu görüş son derece akla yatkındır. Dilbilimsel olarak yeterli kaynak olmaksızın, yoruma dayalı olsa da bu düşünce Phryg halkının kökeni bakımından düşünüldüğünde doğrudur.

Kretschmer Kakasbos'a ilişkin son düşüncelerini 1939 yılında açıklar. Bu kez, Lyk dilindeki "esbe" sözcüğü üzerinde durur. Yine "at" anlamında yüklediği bu sözcük, yazara göre, Thrak-Phryg etkisi taşır²⁸². Lanckoronski ise, Kakasbos sözcüğünün

²⁷⁹İ. Delemen, *Anatolian Rider Gods (A Study on Finds from the Regions of Lyci, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period)*, (Bonn: Dr.Rudolf Habelt GmbH, 1999), s. 9.

²⁸⁰ Delemen 1999, a.g.e., s. 11.

²⁸¹ Aynı, s. 11.

²⁸² Aynı, s. 11

güneybatı Anadolu adlarıyla bağlantılı olduğunu düşünmekte ve Kesbedion ismi ile ilişkilendirmektedir²⁸³.

Kakasbos adının kökleri Lykçe de bulunmadan önce yürütülen varsayımlarda, ad ve betimden yola çıkılarak tanrının niteliğini kavrama çabası vardır. Kretschmer, dilbilimsel açıdan onu kötülük kısmetsizlik ile özdeşleştirip tanrıyı yer altı dünyasıyla ilgili görmüştür. Bazı bilim adamları da betime dayanarak aynı sonuca ulaşmıştır. Tanrı ile ilintili nesnelere simgesel bir yaklaşımla ele alınması sonucunda, Kakasbos'un yer altı ya da gökyüzü ile ilgili bir tanrı olabileceği biçiminde, tümüyle birbirine karşıt iki görüş ortaya çıkmıştır.

Oysa, gerek mitolojik, gerekse ikonografik öğelerin simgesel açıdan yorumlanması ve bu yaklaşımın yüzyıllar önceki gerçeğe uygunluğu her zaman tartışılmıştır²⁸⁴. At ve sopa motiflerine ilişkin simgesel yorumlar ve genellemeler de eleştiriye açıktır. Sopasıyla öldüren ama, çoğunlukla kötü, zararlı varlıkları öldüreni daha da ötesi Kerberos'u yeryüzüne getirerek, bir anlamda yeraltına, ölüme meydan okuyan Herakles'i ölümlerle, yeraltı dünyasıyla ilişkili bir yarı tanrı saymak da pek doğru olmayacaktır. Mezar stellerine ve bunların üzerindeki figürlere bakarak bunları yer altı ülkesiyle ilişkilendirmek yanlıştır. Çünkü mezar ve içindeki ölünün bazen üzerindeki kabartma, bazen de yazıtı ile aslında doğrudan yeraltına ait olmayan tanrıların korumasına bırakıldığı bilinmektedir²⁸⁵. Kakasbos'da Zeus Bronton, Helios, Men, Selene ya da Leto gibi ölüyü yeraltı dünyasından koruyan, kötü güçlerden esirgeyen bir tanrı olabilir; fakat bu, onun sadece bir yer altı tanrısı sayılmasını gerektirmez.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kakasbos betimlerinin “anahtar öğe”si at değildir. Çünkü, başka tanrılar da, üstelik bazıları aynı yörelerde, at üzerinde gösterilmişlerdir. Diğer yandan, Kakasbos sopa taşıyan, çoğunlukla bu sopasını savuran bir tanrıdır. Yinelemek gerekirse, sopa çoğu kez bir Herakles sopası görünümünde olmakta ve tanrı Herakles adıyla anılabilmektedir²⁸⁶. Kakasbos ile Herakles arasındaki özdeşleşme olasılıkla, ikisinin de adeta ayrılmaz bir parçası olan sopadan²⁸⁷ ve şekil benzerliklerinden kaynaklanmıştır. Yunan sanatında, bildiğimiz kadarıyla, hiçbir zaman at üzerinde betimlenmeyen Herakles, mitolojide daima kötülüklerle mücadele eden ve onları yenen

²⁸³ J. Nolle, “Forschungen in Selge und Ostpamhylien”, **VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1988**, 257-260, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), s. 257.

²⁸⁴ H. J. Rose, **A Handbook of Greek Mythology**. (London: Methuen, 1969), s. 4

²⁸⁵ Delemen 1999, **a.g.e.**, 12.

²⁸⁶ L. Robert, “Local Cults In Anatolia” **BCH**, 479-599 (Bonn: 1983), s. 568.

²⁸⁷ Robert 1983, **a.g.e.**, s. 569.

bir kahraman niteliğiyle karşımıza çıkar. Başardığı işleri simgesel boyutlarda değerlendirmek de mümkündür ama, yorum biçimimizden bağımsız olan temel öge, kahramanın “on iki iş” inin yanı sıra, yeraltıyla ilişkili sayılmayan işlerinin çoğunda da, deyim yerindeyse, “kötülüğü kovan” bir karakter gösterdiği. Bu anlamdaki Aleksikakos ve benzeri epithetlerin da kimi zaman Herakles’in adına eklendiği bilinmektedir²⁸⁸. Herakles’in, Hellenistik zamandan beri bütün tehlikelere karşı koruyucu rolü çok yaygındır; böyle biri olarak adı “Aleksikakos” (Kötülük Kovucusu) ve “Kallinikos” dur²⁸⁹. Anadolu’da yaygın külte sahip Yunan Herakles’i ile yöresel Kakasbos arasındaki özdeşleşmeyi, olasılıkla, hem ikisinin de silah işleviyle kullandıkları sopa²⁹⁰, hem de bu silah ile başardıkları “kötülüğü kovma” işi sağlamıştır. Bütün Yunanca konuşan Akdeniz ve Asia alanında kapıların üzerinde evi koruyacak olan bir Herakles Kallinikos duasına rastlamak mümkündür²⁹¹.

Kötülüğü kovma yetisi eskiden beri tanrılara bağlanmış bir olgudur ama, diğer dünyada inanan kişiyi koruyan, kurtaran tanrısal güç ve iyinin kötüyeye karşı elde ettiği zafer düşüncesi Roma çağının dinsel görüşlerinde özellikle ağırlık kazanmıştır²⁹². Tanrının kimi kez askeri görünümde, zırlı ya da miğferli betimlenmesi de, bu dönemde birçok tanrı için söz konusu olan, iyinin kötüyeye karşı mücadelesinde tanrının, kendisine inananlara, askerlerine komuta ettiği düşüncesini yansıtmaktadır. İ.S. 2.-3. yüzyılda da, kişilerin “kötülüğü kovan” bir tanrıya inançlarını yansıtarak, çağlarına tanıklık etmektedirler²⁹³.

Kötülüklere karşı sopasıyla savaşım veren bu tanrının adına eklenen bir ek adın niteliğini anlamakta bizleri bir adım ileriye götürür. Korkuteli, İmecik, köyünün doğusunda, kayalara oyulmuş nişleriyle adak yeri saptanmış, bu nişlerden düştüğü anlaşılan ve sopalı bir atlı tanrıyı betimleyen steller (Levha 5 a) ile bir bronz adak madalyonu Antalya Müzesine götürülmüştür. Bugün tahrip edilmiş durumda bulunan İmecik adak yerinin ulaştırdığı en değerli bilgi ise, kaya yüzeyine kazınmış bir yazıtta “Yıldız Kakasbeus” tan söz edilmesidir. Aster/Astraios ve benzeri ek adlara sık

²⁸⁸ Delemen 1999, **a.g.e.**, s. 13.

²⁸⁹ Schneider 1998, **a.g.e.** s. 392.

²⁹⁰ P. Frei, “Epigraphische-Topographische Forschungen in Eskişehir”, X. AST, 141-146, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991, **a.g.e.** s. 143.

²⁹¹ Schneider 1998, **a.g.e.** s. 392.

²⁹² **Aynı**, s. 392

²⁹³ **Aynı**, s. 393.

rastlanmadığı bilinmektedir²⁹⁴. Bu arada adının “Yıldız” sözcüğü ile tamlanması, Kakasbos’un gökyüzü ile doğrudan ilişkisine ışık tutmakta ve tanrının göksel niteliğini, varsayımları aşarak, ilk kez somut olarak kanıtlaması açısından önem taşımaktadır. Yazıtta tanrı adının Gemmada yazıldığı biçimi ile karşımıza çıkması da ayrıca dikkat çekicidir.

Kakasbos/Herakles’in niteliğine ilişkin araştırmamıza önemli bir katkıda bulunmayacağını bilmemize karşın, tanrının adını tamlayan ikinci epithetinin varlığından kısaca söz etmemiz gerekir. Oinoanda çevresinde ele geçen bir adak stelinde Kakasbos Epeskoos adlarıyla anılmıştır²⁹⁵. “Yakarıları İşiten” anlamına gelen bu sözcük, Roma çağında Anadolu başta olmak üzere, Suriye, Mısır, Thrakia gibi çeşitli bölgeler de birçok tanrının adına eklenmiştir. Sıradanlaşmış sayacağımız Epeskoos ek adı, bu nedenle, Kakasbos’a değin bilgimizi genişletmektedir.

Kesin buluntu yerleri bilinmeyen fakat, Burdur çevresine bağlanan iki adak steli Kakasbos/Herakles’in niteliği konusunda bir ipucu vermektedir. Her iki stelde de sopa taşıyan bir atlı tanrı betimlenmiştir (Levha 5 b,c). Herakles’e yönelik bir adak yazıtının altına sağa doğru ilerleyen bir keçi dizisinin kazındığı dikkati çeker (Levha 5 c). Diğer eserlerde benzerlerine rastlanmayan bu motif olasılıkla tanrının kırsal yönüne, kır yaşamını koruyan gücüne işaret etmektedir.

Kybele, Anadolu’da büyük ana tanrıça olarak önemli bir yere sahiptir. Kubaba, Matar, Kubile veya Kybele gibi isimlerle Anadolu coğrafyasında tapım görmüştür²⁹⁶. Tanrıça Yunan dünyasında ise eski Yunancada ana anlamına gelen Meter (Μήτηρ) ismi ile kabul görmüştür. Tanrıçanın epithetlerine bakıldığında ise Dindymene, Idaia, Sipylene²⁹⁷ gibi dağ isimlerinin, ya da kısaca eski Yunancada dağ anlamına gelen Oreie (Ορείη) epithetinin çoğunluğu oluşturduğunu görürüz.²⁹⁸ Tanrıçanın tüm bu saydığımız epithetleri ve kutsal alanlarının karakteri onun bir dağ tanrıçası olduğunu gösterir ve dağları mesken tutan bu tanrıçanın, birçok yazılı kaynakta da Phrygialı olduğu karşımıza

²⁹⁴ J. Pouilloux, “Aster”, *LIMC II*, 903-904, (Zürich: Artemis Verlag, 1983), s. 903.

²⁹⁵ Delemen 1999, *a.g.e.*, s. 13.

²⁹⁶ L. E. Roller, *In Search of God the Mother* (California: University of California Press, 1999), s. 189.

²⁹⁷ Strabon X.3.12; M.J.Vermaseren, *Corpus Cultus Cybelae Attidisque, Etudes preliminaires aux religions orientales dans l’ Empire romain* 50, 1 (Leiden: Brill Verlag, 1987), s. 96 vd. Nr. 292.

²⁹⁸ Vermaseren 1987, *a.g.e.* 79, Nr. 242.

çıkart²⁹⁹. Strabon Kybele hakkında şöyle der; “ Phrygialıların bir kabilesi olan Brekyntes ve genel olarak Phrygia’lılar ve İda dolaylarında oturan Troia’lılar Rhea’ya saygı gösterip ibadet ederler ve ona Agistis ve Tanrıların Ana’sı Phrygia’nın Büyük Tanrıçası adını verirler ve o ibadet gördüğü yerlere göre, Idaea ve Dindymene ve Sipylene ve Pessinuntis ve Kybele adlarını alır³⁰⁰.”

Phrygia bölgesinde Pessinus kentinde en önemli kült merkezine sahip olan Kybele tasvirlerine konumuz olan Herakles ile birlikte de rastlamaktayız. Phryg halkının tanrıların anası olarak kabul ettiği Kybele, özellikle sikkeler üzerinde Herakles ile birlikte tasvir edilmiştir. Fakat tanrı ve tanrıçaların politik propaganda aracı olarak kullanılması sebebiyle tasvirlerde ki konumları dönemlere, bölgelere ve şehirlere göre değişiklik gösterir. Phrygia bölgesinde Helenistik dönemden önce fazla yaygın olmayan Herakles kültü İskender ile birlikte bölgeye girmiş ve bu dönemden sonra oldukça yaygınlaşmıştır. Köklü bir kültüre sahip olan Phryg halkı özellikle Kotiaieion kentinde Herakles’i kabul ederken ana tanrıça Kybele’yi de Herakles kültü içine sokmuşlardır. Bu kent de Herakles yerel tanrıça Kybele ile birlikte tapım görmüş, özellikle sikkelerde birlikte işlenmişlerdir. Kotiaieion kentine ait iki sikkede (Levha 6 a) Herakles sağ elinde tahtında oturmuş bir Kybele figürü tutmaktadır. Phrygialı olan Kybele, Phrygia bölgesine dışardan gelen bir tanrının elinde kutsanmaktadır. Olasılıkla sikkenin basıldığı dönemde bölgede Herakles kültü yaygındır. Bu sebeple sikkeler üzerinde Herakles tasvirleri yer almaktadır. Bu da Herakles’in o dönemde şehrin kurucusu ya da baş tanrısı olduğunu gösterir. Aslında Herakles’in şehir kurulumuyla ilgili efsanelerde birinci derecede çabası olan bir konumda değildir³⁰¹. Yunan toplumunun geleneklerinden dolayı şehir kuruluşunun Herakles ile ilişkilendirilmesi zorunlu görülmektedir³⁰². Yeni yerleşimlerin en önemli özelliği bir kuruluş kahramanının yüceltilmesidir. Bu fikrin altında panhellenik şenlikler yatmaktadır³⁰³ Herakles bu efsanelere göre kurulumu kutsamış ve yüceltilmiştir. Antik

²⁹⁹ Strabon, **a.g.e.** X.3.12

³⁰⁰ Strabon, **a.g.e.** X.3.12; Kybele tapınımının Phrygia bölgesindeki kaya anıtları için bkz. T. T. Sivas, “Ana Tanrıça / Matar Kubileya Kültü ile Bağlantılı Phryg Kaya Altarları Üzerine Yeni Gözlemler”, **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi** 2002, Cilt 1, Sayı 3, sayfa 335-353, (Eskişehir: 2002)

³⁰¹ Wunsche 2003, **a.g.e.** s. 339

³⁰² **Aynı**, s. 339

³⁰³ Bkz: S. Şahin “Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna”, **Adalya I**, 45-53, (Antalya: Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 1996), s. 45.

Yunan kolonilerindeki Herakles'in şehir kurucusu olarak görüldüğünün bilgilerine Romalı yazarlar tarafından bize ulaşan eserlerden öğreniriz. Romalı antik yazarlar tarih yazıcılığı konusunda aktarım yaparken antik Yunan metinlerini kaynak olarak kullanmışlardır³⁰⁴. Küçük Asya da birçok gelenekçi şehir Roma döneminde de ilk kurucu olarak Herakles'in tasvirleriyle sikke basmaya devam etmiştir³⁰⁵. Phrygia'da da Kotiaion bu şehirlerden biridir.

Sikkeler dönemin en önemli propaganda aracıdır. Bu nedenle şehirler varlıklarını ve önemlerini kanıtlamak için eski tarihlerine gönderme olarak sikkeler üzerinde Herakles'e yer verir. Bunu yaparken de yerli halkın köklü inançlarına da sahip çıktığını göstermek için, Herakles yerli tanrı ve tanrıçalarla birlikte tasvir edilirdi.

Herakles tapınılan bir tanrının yanında Phrygia bölgesinde kurucu tanrı olarak, direk ya da dolaylı biçimde da kabul görmüştür. Strabon'un belirttiği gibi bir Phrygia Epiktetos kenti olan Dorylaion'un³⁰⁶ kurucusu olarak, höyük'ten çıkarılan ancak Eskişehir Mahmut Bey hamamının avlusunda duran bir heykel kaidesi üzerinde yer alan ithaf yazısında "kentin kurucusu Eretria'lı Dorylaos" gösterilmektedir. Ayrıca, Radet tarafından Dorylaion'da bulunan başka bir yazıtta "Herakles soyundan Akamantion Dorylaos"a bir ithaf yer almaktadır. M.S. 3. yy'ın birinci yarısında Dorylaion kent halkı, mitolojide kral Theseus'un oğlu olarak geçen Akamas'ı Anadolu'da birçok kentin yaptığı gibi kentlerinin kurucusu sayarak ona saygı gösterip anmışlardır³⁰⁷. Usta at sürücüsü C. Voconius Aelius Stratonicus Acamantius adlı vatandaşın onuruna yazılan yazıtlardan anlaşıldığı üzere halk, Akamantion adını da kullanmışdır³⁰⁸. Bunun yanı sıra Dobruca'da bulunan başka bir yazıtta, Attikos adındaki bir Roma askerinin terhis tezkeresi bulunmuştur. M.S. 233 yılına ait olan tezkerede, Attikos'un "Akamantia Dorylaion"lu olduğu yazmaktadır³⁰⁹. Dorylaion; kent kurucusu olarak Herakles soyundan gelen Dorylaos ile birlikte kentin adına daha geç dönemlerde Theseus'un oğlu Akamas'ı da eklemiştir. Yani, Anadolu kentlerinin adlarını Yunan geleneğine uygun olarak mitolojik

³⁰⁴ Wunsche 2003, **a.g.e.**, s. 340

³⁰⁵ Wunsche 2003, **a.g.e.**, s. 343.

³⁰⁶ Strabon 1993, **a.g.e.**, 12.8.11-13, s. 505.

³⁰⁷ Aulock 1978, **a.g.e.**, s. 17; David Magie, **Roman Rule in Asia Minor: To the end of the third century after Christ vol. I** (New Jersey: Princeton University Press, 1950), s. 637 vd.

³⁰⁸ Magie 1950, **a.g.e.** s. 637.

³⁰⁹ Cox- Cameron, **Monuments From Dorylaion and Nakolea**, MAMA vol. V. (Manchester: The Manchester University Press, 1937), s. xii; Aulock 1978, **a.g.e.**, s. 17 vd.; Albek 1991, **a.g.e.**, s. 67.

kahramanlardan aldığı bir dönemde Dorylaion'da bu geleneğe uymuş; kent kurucusu olarak Dorylaos ile Akamas'ı birlikte anmaya başlamışlardır. Bu, İmparator III. Gordianus dönemine ait sikkeler üzerinde yer alan kişilerin de Dorylaos ve Akamas olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir³¹⁰.

³¹⁰ Aulock 1978, **a.g.e.**, s. 18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HERAKLES İKONOĞRAFYASI

1. YUNANLI HERAKLES

Yunan heykelinin detaylı incelenmesine geçmeden önce onu bir bütün olarak ele almalı ve genel özelliklerini incelemeliyiz. Eskiden basit ve eğlenceli olan hayat aşırı derecede karmaşıklaşmıştır. Unutmamalıyız ki Klasik dönemin Yunanlıları sanat yapmaya başladıklarında uygarlık henüz gençti. Son üç bin yılda olup biten her şey onlar için henüz yoktu. Bunun ne anlama geldiğini bir bakışta anlamak zordur. Bu, onların sanatsal arka planlarının Mısır'dan, Batı Asya'dan ve kısmen de Girit'ten gelen sanat eserleriyle sınırlı olduğu anlamına gelir; ve buna rağmen özellikle edebiyat alanında bildikleri çok sınırlıydı çünkü Doğu'da yazılanlara ulaşmaları kolay değildi. Kendi geçmişlerini mitler ve efsaneler şeklinde hatırlıyorlardı. Aslında bildikleri tek edebi şey Homer'di; dolayısıyla bildikleri tek tarih de Troya Savaşı'ydı. Dinsel olarak, birbirinden farklı tanrılara ve 'canavarlara' inanma anlamında Doğu'yla benzer inanç sistemlerine sahiptiler ve bundan dolayı Homer'de ve Hesiod'da görülen, antropomorfik (insan biçimli tanrılar) bir din yarattılar. Diğer bir deyişle, modern insan üzerinde etkili olan – sanatsal, entelektüel ya da dinsel- düşüncelerin çoğu henüz şekillenmemişti.

Yunan halkı çok tanrılı bir dine inanmanın yanı sıra toplumsal yönden önem verdikleri kimi kahramanlara da tapmış, onun adına törenler düzenlemişlerdir. Yunan halkının özgür düşünce yönünden bir sıkıntısının olmaması ve yaratıcı düşüncenin önemli olduğu bir topluluk oluşu sanatta birçok farklılığı da perçinlemiştir.

Herakles' de Yunanlılar tarafından hem tanrı hem de kahraman olarak tapım görmüştür. Bunun en önemli kanıtlarını Thasos adasında görmekteyiz³¹¹. Bu dönemde Herakles için yapılan tapınaklarda hem kahraman hem de tanrı Herakles için ayrı sunu yerleri yapılabiliyordu. Bunun en önemli nedeni Herakles'in birçok yerde önceden var olan bir tanrı oluşu ve öteden beri yabancı tanrılara karşı sempatiyle yaklaşan Yunan halkının kahramanlarını synkrotismos (yabancı tanrıların Yunan tanrıları yerine sokulması) yoluyla kabullenmeleridir³¹². Her hareketleri abartılı olan Yunanlılar verdikleri eserler konusunda da her zaman abartılı olmuşlardır. Yaptıkları eserler Yunan idealizmini yansıtmaktadır. İlk önceleri Herakles'i bir Yunan kahramanı olarak gördüklerinden, daha çok kahramanlıkları ile ilgili heykeller yapmışlardır. Herakles'in on iki işi heykellerin konularını oluşturur. M.Ö. 4. yüzyıl Herakles tasvirlerinin özellikleri kahramanın statüleriyle karşılaştırılmalıdır³¹³.

Günümüzde geç klasik Herakles heykellerinin orijinaleri bulunamamıştır. Bu heykellerin hakkında edindiğimiz bilgi Caesar dönemi Roma kopyalarından günümüze ulaşabilenlerden gelmektedir. Bu sebeple Herakles Farnese tipi ile ilgili hiçbir heykel gerçek anlamda incelenememiştir³¹⁴. Skopas'ın en güzel eseri olarak Herakles Lansdowne tipine anahtar figür olarak, M.Ö. 4. yüzyıl heykelinin kopyası gösterilir (Levha 6 b). İmparatorluk zamanında Pasticcio, Herakles Lansdowne tipini eski yapıt ve antik çağ yazarlarının eserlerinden tekrar kazanılmıştır³¹⁵. Skopas'ın diğer eserlerinde de Lansdowne tipinin baş versiyonları görülmektedir. Bu baş versiyonlarının ele geçen orijinal ve kopya edilmiş parçaların analizi sonucu, Herakles Lansdowne ve Herakles Hope tipleriyle ilgili bulunmuştur. Bu baş tipleri ve heykeller geç klasik dönem orijinaleri hakkında bize önemli bilgiler vermiştir³¹⁶. Yunan heykelinin en önemli özelliklerinden biri fazla geniş bir üslup yelpazesine sahip olmamasıdır. Genelde yapılan eserlere bakıldığında eserdeki tipin kim olduğu ya da hangi olaya bağlandığı ilk bakışta kesin bir tanımla söylenemez³¹⁷. Çünkü klasik heykeltıraşlık basitlikten yanadır ve figürler karmaşık özelliklerinden yoksun ve sadedir.

³¹¹ B. Bergquist, **Herakles on Thasos**. (Uppsala: University of Uppsala 1973), s.22.

³¹² Mansel 1995, **a.g.e.**, s. 512.

³¹³ S. Kansteiner, **Herakles**, (Köln: Böhlau Verlag, 2000), s. 1.

³¹⁴ Kansteiner 2000, **a.g.e.**, s. 1.

³¹⁵ **Aynı**, s. 1.

³¹⁶ **Aynı**, s. 1

³¹⁷ R.R.R. Smith, **Hellenistik Heykel**, Çeviren: Ayşin Yoltar Yıldırım, (1. basım, İstanbul: Homer Kitapevi, 2002), s. 9.

Caesar döneminde, kaybolmuş olan geç klasik dönem heykellerinin orijinal tipleri, Pasticcio tarafından yeniden ortaya kondu. Orijinaller bu dönemde bronzla kopya edilmiş ve sergilenmiştir³¹⁸. Antik yazarların anlattıklarına göre bir tipin çeşitli versiyonları bu şekilde günümüze gelebildi.

Yunan heykelinde anlatılan konuları tanımak da önemlidir. Hıristiyan, Ortaçağ ve Rönesans sanatı bize daha yakındır çünkü daha az açıklamaya ihtiyaçları vardır; ancak Yunan sanatı alanına girdiğimizde bilinmeyen bir bölgeye adım atmış oluruz ve sahip olabileceğimiz önyargıları bir kenara bırakmalıyız.

Yunan heykeltıraşlığında kadın ve erkek heykellerinde giysi yüzeyinde görülen çizgisel hatlar özellikle Hellenistik dönemde oldukça sık görülür³¹⁹. Çizgisel ya da bant şeklinde hatlar olarak ifade edilen bu figürler farklı formlara ve şekillendirmelere sahiptir³²⁰. Hellenistik dönem içerisinde M.Ö. 2. yüzyılda özellikle Pergamon Zeus Altarı, büyük frizi ve Telephos frizi ile Pergamon atölyesinin ürünü Heykellerde sıklıkla çizgisel hatlar giysi yüzeylerinde karşımıza çıkarlar³²¹. Phrygia bölgesinin batısında kalan bazı şehirlerde de Pergamon heykeltıraşlık ekolü etkileri görüldüğünden bölgede ele geçen heykellerde bu izler görülmektedir.

Atletik idealin insan figürü konusuna odaklanılması açısından ne denli yardımcı olduğunu biliyoruz. Bu ideal; insanları, insan vücudunu her pozda görmeye ve güzelliğini takdir etmeye alıştırmıştır. Dahası normal olana duydukları sevgiden dolayı Yunanlılar her şeyi insanlaştırmaya yatkınlaşmışlardır. Artık tanrıları ve tanrıçaları -Doğu sanatındaki gibi- yaratık değildir, insan formuna girmişlerdir; tıpkı Nymphler, Satirler, Kentaurlar, Tritonlar ve doğayı kişileştirmede kullanılan diğer figürler gibidir. Her ne kadar bu eğilim melez şekillerle başlamış olsa da, daha sonra bu figürler hayvansı karakterlerini terk etmiş ve giderek daha çok insanlaşmışlardır. Ve böylece Yunan heykel sanatı; tanrıları, kahramanları ve atletleri yansıtan çok sayıda insan figürü içerir hale gelmiştir. Hayvanlar ve dekoratif motifler de önemli bir yere sahiptir, ancak ikinci plandadır. İnsan figürü temadaki en mükemmel öğedir.

³¹⁸ Kansteiner 2000, a.g.e. s. 1.

³¹⁹ E. Öztepe, “ Yunan Heykeltıraşlığında Kumaş Dokusuna Dair İzler ve Formları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi**, No: 1, 2004, s. 209-219, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004), s. 209.

³²⁰ Öztepe 2004, a.g.e., s. 209.

³²¹ Aynı, s. 211.

Yunanlılardaki bu insanlaştırma eğilimine ek olarak bir de hikaye anlatma sevgisi mevcuttur. Yunan dininin büyük bir bölümü tanrılar, tanrıçalar ve kahramanlar hakkındaki hikayelerden oluşur ve bu türlü türlü hayal ürünü masallar doğal olarak sanatçıya çekici gelmiş olabilir. Bu masallar sanatçıya kısa sürede kesin, standartlaşmış tiplerin ortaya çıkmasını sağlayacak kadar sık kullandığı çok çeşitli materyal sunmuşlardır. Platon'un edebiyatla ilgili olarak, sanatın fazlalıkları bertaraf etmesi ve şairler sayesinde tanınan kuruluş mitoslarının iziyle şekillenmesi gerektiği hakkındaki sözleri heykel ve resim sanatına da uyarlanabilir³²². Yani, kuruluş mitleri hakkında bilgili olmalıyız. Bazı mitlerin tarihi bir arka planı olduğuna şüphe yoktur; bazıları köklerini kesinlikle gerçek deneyimlerden almıştır; ancak şair bu hikayeyi alarak gerçeği imgeleme dönüştürür ve daha sonra sanatçı da bu imgelemi alarak ortaya güzel bir resim çıkarır. Ve böylece bizim Yunan sanatındaki Yunan mitolojisi yorumumuz, bir ruha sahip olan ve doğrudan ve açık seçik anlatılan bu hikayelerin sevecen basitliğini yakalamaya çabalamamıza yol açar³²³. Theseus ve Herakles'in canavarlarla yaptıkları mücadeleleri ele alalım. Şövalyenin dünyayı kötülükten temizlediği düşüncesi bizlere ne kadar da yakındır. Ancak Yunan sanatçısı için kahraman, her zaman bir çok farklı şekilde tehlikeli yaratıklarla savaşan, aslan kürkü ve sopası olan Herakles, küçük kitonu ve kılıcıyla Theseus ya da ayırt edici silahlarıyla Perseus'tu. Tüm ilgi mücadeleye, hikayeye ve sanatsal uygulamasına yönelmiştir. Eserin öznel (subjektif) önemi sanatçının amacının dışında kalmaktadır³²⁴.

Özel şahısların kendilerini, Helenistik yöneticileri ve Roma imparatorlarını kutlulama girişimleri Yunanistan ve Küçük Asya'da Hellenistik dönemden Roma imparatorluk dönemine kadar olan devamlılığı sağlamıştır³²⁵. Mithradates Küçük Asya'da Yunanlıların kurtarıcısı olarak kabul edilmiş, yöneticiler ve heykeltıraşlar onu Herakles'e ait bir mit aracılığıyla onurlandırma fırsatını yakalamışlardır³²⁶.

Phrygia bölgesinde ele geçen Herakles heykelleri bu bağlamda Roma dönemi kopyaları olmasına rağmen orijin olarak Yunan sanatının örnekleridir. Herakles mitlerinden ortaya çıkan figürler yerel özelliklerle birleşerek bölge sanatını ortaya

³²² G.M., Richter **The Sculpture and Sculptors of the Greeks**, (New Haven: Yale University, 1962), s. 31.

³²³ **Ayni**, s. 31.

³²⁴ **Ayni**, s. 32.

³²⁵ C.C. Vermeule **Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor**. (Cambridge: Harvard University Press, 1968), s. 2.

³²⁶ Vermeule 1968, a.g.e. s. 51.

koymaktadır. Özellikle Helenistik orijinale bağlı kopyalar, replikler, versiyonlar Phrygia bölgesindeki Herakles tipolojisini oldukça çeşitlendirmişlerdir. Hellenistik dönemde bölge kentleri kurucu olarak ya da koruyucu olarak Herakles'i yüceltmış ve heykellerini yaparak, bastıkları sikkelerde Herakles'in tasvirlerine yer vererek onu kabullenmişlerdir. Elbette ki yapılan eserler Phrygia bölgesi karakteristiğini taşımaktadır.

Yaptığımız çalışmada dört tane Herakles Farnese tipi heykel bulunmaktadır. Bunlardan Afyon Müzesi'nde bahçede sergilenen Herakles Farnese kolosal olup, incelediğimiz heykeller içinde en az yerel özellik gösteren heykeldir.

2. ROMALI HERAKLES-HERCULES

Roma'da oldukça köklü ve gelenekçi bir kült anlayışı egemendi. Fakat bu kültür çeşitli sebeplerden dolayı değişikliğe uğramıştır. Bu değişimin sebebi kendisinden önce bölgede hakim olan Yunan kültürüdür. Yunanlılardan kalan edebi eserler³²⁷ konuları itibarıyla Romalıları etkilerken, egemenlik altındaki Yunanlı halk eski gösterişli döneminden çok uzaktır³²⁸. Buna rağmen Romalılar hakimiyetleri altındaki Yunan halkının bazı fikirlerini büyük bir özveriyle benimsemişlerdir³²⁹. Romalılar bunu yaparken aldıkları düşünceleri, hareketleri sentezleyip kendilerine en uygun şekle getirerek benimsemişlerdir³³⁰. İşte bu etkileşim aynı zamanda, geleneklerine, tanrılarına bağlı Romalı vatandaşın yozlaşmasına yol açmıştır. M.Ö. 4. ve 3. yüzyıllarda Yunan kültürünün Roma devleti içine akışı oldukça fazla olmuştur³³¹. Roma devlet dini bu kültür akışından etkilenmiş, yeni alışkanlıklarını devlet dinine katarak onları Roma törenlerine sokmuştur³³². Doğal olarak bu da halkı etkilemekteydi, çünkü Roma da devlet kültü, halkın belleğinde bayramlar ile törenler sayesinde gelişiyor ve yer ediniyordu³³³.

Augustus ile başlayan imparatorluk, yine Augustus'un reformlarıyla Roma halkını bu yozlaşma batağından kurtarmış ve halkın temelinde, içinde yer alan ahlak yapısıyla saygın bir din tekrar oluşmaya başlamıştır³³⁴.

Augustus reformlarıyla başlayan, toplumun sosyal düzenindeki iyileşme imparatorluk dönemi boyunca sürmüştür. İmparatorluk dönemi bu yüzden, Roma'nın hemen hemen her yönüne etki ettiği gibi devlet yapısının temeli olan dine de büyük ve

³²⁷ Barrow 1965, a.g.e. s. 50.

³²⁸ Aynı, s. 50.

³²⁹ Aynı, s. 50.

³³⁰ Aynı, s. 52.

³³¹ Aynı, s. 10.

³³² Aynı, s. 10.

³³³ Aynı, s. 10.

³³⁴ Aynı, s. 11.

önemli etkilerde bulunmuştur. Roma devletinde din büyük bir rol oynamaktadır³³⁵. Roma da ibadet sadece devlete ait bir iş değil, devleti ilgilendiren her türlü eylem tanrılara sorulmadan, onlardan izin istemeden yapılmazdı³³⁶. Örneğin Iuppiter adlı tanrı milletlerin devlet hayatı ile, onların izlediği siyasetin ; doğru, haklı ve adilane olmasına refakat eder³³⁷. İşte bu yüzden ki imparatorluk döneminde yapılan reformlar, yozlaşan bozulan bu din kavramını yeniden canlandırmış ve halkı imparatorluğu sahiplenmeye teşvik etmiştir. İmparatorluk döneminde uygulanan hoşgörü çerçevesinde izlenen siyaset halkı din konusunda özgür bırakmış, bu özgürlük ortamı da amacına ulaşarak halkta saygı uyandırarak din olgusuyla imparatorluğa sıkı bir şekilde bağlanmaya yöneltmiştir. Ayrıca imparatorluk döneminde geçilmesiyle birlikte yönetimde büyük bir söz hakkını eline alan imparator, imparatorluk kültürünün oluşmasıyla da dinde de en üst mertebeye ulaşmıştır. Böylece imparator ve imparatorluk dine doğrudan etki etme avantajını elde etmiştir.

İmparatorluk figürleri, kamusal alanlarda sergilenen portreler arasında en geniş alana dağılmış, en etkileyici eserler oldukları gibi ayrıca ideolojik içerik açısından da en zengin olanlardır. İmparatorların portreleri, lideri halka tanıtmada ve kişiliğini algılanmasını istediği şekilde yansıtmada büyük ölçüde propaganda araçları işlevi görmüştür. Dahası bu portreler imparatorluk kültürünün ibadet objeleri, imparatorun varlığının önünde yemin edilebilen vekilleri ya da sahiplerinin sadakatini ve yurtseverliğin kanıtlayan değerli özel mülkler olarak birçok önemli dinsel, sosyal ya da resmi işleve sahiptirler. İmparatorluk ailesine ait heykel grupları birçok mesajın iletilmesi için olanak sağlar; örneğin ister kendi çocuğu, ister evlatlığı olsun imparatorun tayin edilen halefinin atasına benzerliği, halk zevkine uygun bir biçimde atalarının betimlerinin sergilenmesi yoluyla hanedanlık amaçlarına yardım edebilir³³⁸. İmparator figürlerine ait portrelerin büyük miktarlarda kopyalandığı ve imparatorluğun her yerine dağıtıldığı, bulunan bol sayıdaki portre ve bu portrelere ait, üzerinde adakların kaydedildiği yazıtlı kaidelerle kanıtlanmıştır³³⁹. Ancak bu nesnelerin dağıtım sistemi hala tam olarak

³³⁵ C. E. Bosch, **Roma Tarihinin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet**, Çev: Sabahat Atlan, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940), s. 11.

³³⁶ Bosch 1940, **a.g.e.**, s. 11.

³³⁷ Bosch 1940, **a.g.e.** s. 11.

³³⁸ Wood 1986, **a.g.e.** s. 6.

³³⁹ **Aynı**, s. 5

anlaşılammıştır. Kabul edilebilir olanı bu zamanın hesaplanmış ve kontrollü bir süreç olması, bu zaman diliminde imparator portreleri prototiplerinin oluşturulması, portrelerin kopyalanmasını ve halka açık yerlerde sergilenmesini emreden belgelerle çeşitli eyaletlere gönderilmesi gerçekleştirilmekteydi³⁴⁰. Ancak görünen odur ki bu dağıtımın bir kısmı kendiliğinden gerçekleşen bir olaydır; yani imparator portrelerinin kopya siparişleri, tapınaklarında veya kamusal alanlarında imparator figürleri sergilemeye ihtiyaç duyan bağımsız kentler tarafından verilmektedir.

Bütün bu gelişmelerin, kültürel ve dinsel kavramların arasında elbette ki Herakles'in önemli bir yeri vardır. Cumhuriyet dönemi sonlarında en üst noktaya ulaşan Herakles kültü Roma'nın egemenliği altındaki topraklarında oldukça önemliydi. Yunanlılarla etkileşime girdikten sonra hızla yükselen bu kült son olarak devlet dini haline gelmiştir. Bu noktada İmparatorluk kültürünün oluşum aşamaları başlar. Romalı devlet adamları, komutanlar başarılarını Herakles'le özdeşleştirerek halkın karşısına öyle çıkmaya başladılar³⁴¹. Roma halkı da bu durumu kabullenip komutan ve devlet adamlarına birer Herakles olarak saygı gösterdiler. Cumhuriyet döneminden sonra oluşturulan "İmparatorluk Kültü", Roma'da Herakles'e devlet ilgisi azalsa da eyaletlerde, özellikle Küçük Asya'da halkın ilgisi devam etmiştir³⁴². Kappadokia, Phrygia ve İranean bölgelerinde en önemli tapınım Zeus Soter ve Herakles olarak görülmektedir³⁴³.

Anadolu'da ki bazı kentlerde yarı otonom ve imparatorluk adına basılan sikkelerde tanrı Herakles'in tasvirlerine rastlanır³⁴⁴. Herakles sikkelerde ki tasvirlerinde daha çok ayakta ve çıplak bir biçimde tasvir edilmiştir. Roma'da çok yaygın olan Lansdowne Herakles ve Herakles Farnese tipinin versiyonları Phrygia bölgesi sikkelerinde sık görülür.

Roma dönemi heykelleri Heykeltraşlık açısından son derece önemlidir. Çünkü daha önceki dönemlere ilişkin orijinal heykeller günümüze gelememiştir. Klasik dönem ve Hellenistik dönem heykellerini biz hep Roma kopyalarından öğrenmekteyiz. Bu sebeple Roma heykelciliği kendisinden önceki dönem sanatını anlamamız, eserleri en azında tipolojik olarak incelememiz açısından önemlidir. Herakles Farnese, Herakles

³⁴⁰ Wood 1986, **a.g.e.**, s. 5.

³⁴¹ Hölscher 1995, **a.g.e.** s. 86.

³⁴² **Ayni**, s. 87.

³⁴³ S.Mitchell, **Anatolia I, Lend, Mend and Gods in Asia Minor**. (London: Cleerandon Press, 1993), s. 83.

³⁴⁴ M. Arslan, "Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Phrygia ve Galatia Bölgesi Şehir Sikkeleri" **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1989 Yılı**, 144-175 (Ankara: 1990), s. 146.

Lansdowne, Herakles ve Telephos gibi Herakles ikonografisinin temelini oluşturan tipleri Roma heykellerinde görüyoruz. Dağılımları ne anlama gelirse gelsin bu şekildeki bol sanat eseri halkın beğenisini etkilemiş olmalıdır. Bu yüzden özel portreler imparator portreleri ile oluşan modayı yansıtmaktadır³⁴⁵. Dahası, imparator tiplerinin yaratılması işini alan heykeltıraşların sanatçılar arasındaki en iyilerden seçilmiş olduğunu farz etmek de mantıklıdır. Bu sanatçıların yarattığı tiplerin kamusal alanlarda sergilenmesi ve tiplerin bol miktarda röprodüksiyonunun yapılması, imparatorluk ailesinin hizmetinde olan ustaların geliştirdiği yenilikler hakkında diğer sanatçılara da bilgi vermektedir³⁴⁶.

Diğer yandan özel portreler farklı amaçlara ve kamusal portre heykelciliğinden farklı müşterilere hizmet eder. Bu eserler genellikle özel amaçlı olarak evler ve portresi yapılan kişinin mezarında sergilenirdi. Bir kişinin kendisinin ya da kişinin seçkin atalarından birinin “ev portreleri”nin saklanması geleneği genellikle Roma imparatorluğunun aristokrat sınıfları arasında kabul görmüştür³⁴⁷. Bu gelenek kökenlerini ailenin ölen fertlerinin masklarının hürmet için korunması dini geleneğinden alır. Bu gelenek ve bunun Roma portreciliği için önemi burada tartışılmayacak kadar karmaşık bir konudur; MÖ 1. yüzyıl ile birlikte geleneğin tamamen cisimleştirildiğini ve çabuk bozulan bu maskların sihirli işlevleriyle yerlerini daha kalıcı materyallere, Helenistik tipte yontularak yapılan portrelere bıraktığını belirtmek yeterlidir. Ancak imparatorluk dönemi boyunca ataların portrelerini evlerin atriumlarında sergileme geleneği asalet göstergesi olduğu müddetçe popülerliğini korumuştur³⁴⁸. Bu gibi portrelerin varlığı asil neslin somut kanıtını oluşturabilir; birey eğer ailesinin seçkin sergilenenleri arasında yer almayı umuyorsa kendi portresini sipariş edebilir.

Bu eserler göze çarpar şekilde sergilenmemesine ve imparator portreleri ya da kamusal portreler kadar tesirli olmamalarına rağmen, bilim adamına imparator portrelerinin sunmadığı belirli fırsatlar sunar. En önemlisi, bunlar bir prototipin mekanik kopyalarını yapan sanatçılardansa, üzerinde çalıştığı kişiyi şahsen gören sanatçılar tarafından yapılmış orijinal eserlerdir. Bu yüzden bu eserlerde sanatçının düzenlemesini ve kişisel stilistik tarzını birinci elden görme imkanımız vardır. İkincisi, bunlar ait oldukları çağın stili hakkında sadece imparator portrelerinin sağladığı resimden daha tam

³⁴⁵ Wood 1986, a.g.e. s. 6.

³⁴⁶ Wood 1986, a.g.e. s. 7.

³⁴⁷ Wood 1986, a.g.e. s. 7.

³⁴⁸ Aynı, s. 7.

bir tablo ortaya koyarlar. Örneğin M. Aurelius (Elagabaus) (M.S. 218-222) ve M. Aurelius Severus Aleksander'un (M.S. 222-235) hakimiyet yıllarında olgun erkek için kullanılan bir imparator tipi bulunmamaktadır. O yıllara ait anonim portreler, sanatçıların yetişkin erkekleri tasvir etmek için kullandıkları formülleri gösterirler.

Katalogumuzda bulunan heykellerin hepsi Roma dönemi eserleridir. Roma Herakles heykellerinde en çok kullanılan tip kuşkusuz Herakles Farnese'dir. Bu arada yapılan bütün eserlerin Klasik dönem orijinallerinin kopyası olduğunu söylemek de olanaksızdır. Yapılan eserler Klasik dönem kopyaları olabileceği gibi Hellenistik dönem kopyaları da olabilir³⁴⁹. Bunun en güzel açıklaması R.R.R. Simith'den gelmiştir: "Çok sayıdaki kopya Hellenistik orijinaler için kanıt değil ancak birer işaret. Sonuç olarak diyebiliriz ki, bazı kopyalar asıllarından uzak, tutarsız ve cansızdır"³⁵⁰.

³⁴⁹Smith 2002, a.g.e., s.16.

³⁵⁰Aynı, s. 19.

3. PHRYGİALİ HERAKLES

Çalışmamızın asıl alanı olan Phrygialı Herakles ikonografik olarak Yunan ve Roma tiplerinden çok farklılık göstermez. İncelediğimiz Herakles heykelleri aynı tipolojide devam etmektedir. Fakat yerel farklılıklar elbette ki bizim heykellerimizde de görülür. Phryg sanatı, eski doğu ile İonia sanatı arasındadır³⁵¹. Bunun anlamı, Phryg plastik sanatının eski doğu sanatının baskın etkisi ve Yunan sanatıyla karşılıklı etkileşim içinde lokal bir oluşum olduğudur³⁵². Bölge sanatını etkileyen unsurların çok yönlü oluşuna dikkat ederken bölgesel farklılıklar da göz ardı edilmemelidir³⁵³.

Phrygia halkının kökeni Thraklara dayanmaktadır ve Thrak halkının en önemli özelliği tanrı tasvirlerini at üzerinde göstermektir³⁵⁴. Phryg at binicisi resimleri kapalı bir forma sahiptir ve M.Ö. 6. yüzyıla kadar bu kapalı form korunmuştur³⁵⁵. Zaten Herakles'in tanrı olarak görülmeye başlanması M.Ö. 6. yüzyıldan sonraya rastlar, bu sebeple atlı Herakles tasvirleri, Phryglerin at binicisi tasvirlerinde ki kapalılığın aşılmasından sonra bölgede görülmeye başlayışı nedeniyle bu tip figürlerin görülmesi olağandır. Herakles'in Phrygialı özelliğinin başında at üzerinde gösterilmesi gelmektedir. Bu tasvirlerde bir diğer önemli özellik de at üzerinde gösterilen Herakles'in her zaman giyinik olmasıdır. Bütün tasvirlerinde üzerinde kısa bir tünik ve sırtında bir pelerinle tasvir edilir. Tezimizde ele aldığımız at üzerinde tasvir edilen Herakles torsosunu sadece aslan postu ile Herakles olarak kabul etmemizin en önemli nedeni, "Herakles'in yerel tanrılarla olan ilişkisi" bölümünde değindiğimiz Kakasbos-Herakles tasvirleridir. Bölgede bulunan stellerde, üzerinde tunik ve elinde sopasıyla at üzerinde tasvir edilen Herakles figürleri, söz konusu heykelin Herakles olduğu yönündeki düşüncemizi desteklemektedir. Herakles Phrygia bölgesinde ayrıca başka tanrılara adak olarak da sunulan bir tanrıdır³⁵⁶.

³⁵¹ Prayon 1987, a.g.e. s. 20.

³⁵² Aynı, s. 20.

³⁵³ Aynı, s. 20.

³⁵⁴ Aynı, s. 196.

³⁵⁵ Aynı, s. 196.

³⁵⁶ T. D. Bear, "Afyon Müzesi'nde Bir Heykel Definesi", **X. Araştırma Sonuçları Toplantısı**. 147-152, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993), s. 149.

Phrygialı Herakles'in bir diğer özelliği de kullanılan malzemedir. Bölgede bulunan mermer ocakları dünyanın her tarafında tanınan ve çok kaliteli mermer sahip olan ocaklardır. Antik çağda dünyanın birçok yerinden önemli kişiler yaptıracakları sunu heykelleri ya da adak heykelleri için buradan mermer satın almışlardır. Synnada (Bu günkü Şuhut) antik çağın önemli mermer ocağı merkezlerinden biridir. Ayrıca Dokimeion'da, o çağda bölgedeki bir diğer önemli mermer ocağıydı³⁵⁷. Olasılıkla yerel bir heykeltıraşlık atölyesi de bulunan Dokimeion mermer ocağındaki atölye hakkında bazı ip uçları bulunmaktadır³⁵⁸. Marc Waelkens ve Alan Hall ortaklaşa yaptıkları araştırmada³⁵⁹ Dokimeion kökenli heykeltıraşların Anadolu'nun değişik yörelerine giderek sanat faaliyetlerini sürdürdüklerini belirtmekte ve hatta bu heykeltıraşların gittikleri yerlerde yerleştiklerini de ileri sürmektedirler³⁶⁰.

Mermer kopyalar orijinallerine tıpa tıp benzemezler. Bu nedenle her bir heykel aynı heykel tipinin tüm mevcut kopyaları ve çeşitlemeleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmelidir. Phrygia bölgesindeki Herakles heykelleri de bu açıdan bakıldığında üzerinde; hem Klasik dönem, hem Hellenistik dönem, hem de yerel özellikler barındırmaktadır. Örneğin heykellerdeki işçiliğin basitliği Phrygia bölgesi heykeltıraşlığının yerel özelliğidir. Bu bakımdan bölge heykelleri kolaylıkla diğer kopyalardan ayrılabilir.

Phrygia bölgesinde olduğu gibi eyalet heykeltıraşlık merkezlerinin üretimleri resmi sanatta övgüden uzak, realist bir stili tercih etmektedirler. Ancak hayatın her yönünde olduğu gibi sanatlarında da Romalılaşan bu eyaletler imparatorluğun kültürel başkentlerinin izleyicisi olmuştur. Phrygia bölgesi heykeltıraşları da dönem sanatçılarını izlemişler, fakat bölgesel özellikleri de heykellerinde yansıtmışlardır. Fakat bu bölgesellik sanatta, sadece heykeli yaptıran kişinin tercihleri ile sınırlı kalmıştır. Buna rağmen Küçük Asya kentleri birçok konuda bölgedeki Roma kontrolünün öncesini yansıtan Helenistik heykeltıraşlık geleneklerinin varisleri olmuştur ve bu kentler ana

³⁵⁷ T.D. Bear, "Frigya ve Pisidya'da Epigrafik Yüzey Araştırmaları", **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. cilt, 27-31 Mayıs 2002, s. 77-82, (Ankara: Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi, 2003), s. 77.

³⁵⁸ İ. Karamut, "Dokimeon Heykelleri", **Bellekten**, Cilt LV, Sayı 212, s. 605-620, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), s. 605; Dokimeion için bakz: M. Waelkens, **Dokimeion Die Werkstatt Der Repräsentativen Kleinasischen Sarkophage**, (Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1982), s. 106 vdd.

³⁵⁹ Alan Hall-M. Waelkens, "Two Dokimeion Sculpturos in Iconium", **AnatSt**, XXXII, s. 151-155, (Manchester: Puplication of The, 1982), s. 152.

³⁶⁰ Karamut 1991, **a.g.e.**, s. 606.

sanat merkezleri olmaya devam etmiştir. Bölgede ele geçen heykellerde yerel özellikler, merkez sanat yaklaşımına göre biraz daha kaba ve stilize olmaları sebebiyle ayrılırlar. Phrygialı sanatçıların yapmış olduğu eserler daha çok yerli halkın beğenisine hitap etmektedir. Benzer şekilde betimlenen insanların sıraya dizilmiş şekilde tasarlanması ve imparatorun tanrısal betimlenmesi, insanların bu yeni toplumda kendilerini nasıl algılıyor olduklarını yansıtır. Sanattaki tüm bu değişimlerin kasten ve bilinçli bir şekilde yapılmış olduğunu düşünmek zordur. Fakat yine de Roma'nın çevresinde gelişen, egemen kültürün yaydığı, heykel sanatının genel tipleri aynen devam etmektedir. Kitzinger doğru bir şekilde eyalet ve halk sanatı stillerini “subantik” (alt-antik) olarak tanımlar; ona göre bu sanatsal gelenekler politik nedenlerden dolayı kimi zaman resmi sanatta uygulanmış olsa da Roma sanatını şekillendirmede baskın bir rol oynayamamıştır³⁶¹.

³⁶¹ Wood 1986, **a.g.e.**, s. 20. Ayrıca Wood'un adı geçen eserinde dipnot 74' te bu konuyla ilgili Kitzinger kaynak gösterilmiştir. Bkz. Ernest Kitzinger, **Byzantine Art in the Making**. (London: Faber and faber, 1977), s. 10-11

4. PHRYGIA BÖLGESİNDE GÖRÜLEN HERAKLES TASVİRLERİ

4. 1. Ayakta Dinlenen Herakles Figürleri

Phrygia bölgesinde bu guruba giren Herakles tasvirleri çok sayıda betilenmiştir. Bölgenin hemen hemen bütün kentlerinde bu guruba dahil olan tasvirlerle basılmış sikke bulunmaktadır.

4. 1. 1. Herakes Farnese

Herakles'in Roma dönemine ait eserleri incelendiğinde, tekrar ya da varyant olan parçaların büyük bir kısmının M.Ö. 4. yüzyılın heykellerine dayandıkları ortaya çıkar³⁶². Antik yazarlara göre M.Ö. 4. yüzyıl Herakles heykelleri ile M.Ö. 5. yüzyıl heykelleri aynı değerdedir³⁶³. M.Ö. 4. yüzyıl Yunan heykelinin orijinallerinin kopyaları oldukça fazla sayıda olması, 4. yüzyıl Herakles'inin plastik tasvirlerinin daha çok olduğu ya da 5. yüzyıl heykellerinden daha önemli bir rol oynadığını göstermez. Bu ancak Roma dönemi için Herakles tasvirleri konusunda daha fazla olasılığın, tanrının çok yönlü oluşunun getirdiği bir yoğunluktur. Bu durum da, kolosal Herakles tasvirlerinin plastikte M.Ö. 4. yüzyılda ifade kazanmasıyla ilgilidir³⁶⁴. Herakles Farnese'nin heykel tipi diğer heykel tiplerinden daha fazla ilgi toplamıştır. Bu Herakles figürlerinin içinde Romalılar çok az durumda orijinale yaklaşmışlardır³⁶⁵. Roma sanatında daha çok içerik önemlidir, heykelleri küçültme orijinal heykellerin büyüklüğünü pekiştirmiş ve orijinale göre insana daha yakın bir ifade verilmiştir.

Bu tipin prototipi M.Ö. 340-320 Yunan heykeltıraş Lysippos tarafından yaratılmıştır. Bu sebeple Lysippos Herakles'i de denmektedir. Daha sonra en iyi tanınan

³⁶² Kansteiner 2000, **a.g.e.** s.108.

³⁶³ Aynı, s. 108; J. Pouilloux a, "Herakles", **LIMC IV-I**, 728-838, (München: Artemis Verlag 1984), s. 766 vdd.

³⁶⁴ Kansteiner 2000, **a.g.e.** s. 108.

³⁶⁵ Aynı, s.108

röprodüksiyonu Napoli Ulusal Müzesi'nde bulunan ve Glykon tarafından imzalanan Farnese Herakles'i (Levha 7 a) Roma dönemi kopyası olarak ortaya çıkmıştır³⁶⁶.

Afyon Müzesi'nin bahçesinde yer alan kolosal Herakles Farnese heykelinde kütleli vücut mükemmel bir şekilde betimlenmiştir. Vücut hatlarının belirtilmesindeki detay, dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca saçta ve sakaldaki sıkı, uzun bukleler kopyanın yapıldığı dönemin stilistik özelliklerini vurgular. Fakat saçta matkapla açılan kıvrımlar daha kaba bırakılmışlardır. Ayrıca başta yer alan imparator bağı enseden sırta doğru uzanmaktadır.

Tezimizde ele aldığımız Herakles Farnese heykellerinin haricinde, Phrygia bölgesinde bir tipoloji belirleyebilmemiz için bölgede ele geçen sikkelerden de faydalanmamız gerekmektedir. Sikkeler üzerinde Herakles Farnese tipi kentler içinde birkaç ufak değişikliğe uğramakla birlikte genel özelliklerini korumuştur. Daima ayakta ve çıplak olarak tasvir edilmiş, başı her zaman hafif öne eğik yorgun bir şekilde dinlenir vaziyette gösterilmiştir. Sağ elde avucunda Hesperitlerin elmaları mutlaka bulunur. Sopası koltuğunun altında, ona yaslanmış şekilde tasvir edilmiştir. Sopa Herakles Farnese de her zaman sol taraftadır ve aslan postu da sağ koluna dolanmış ya da koltuğunun altındaki sopasına aslı bir şekilde aşağı sarkar şekilde gösterilmiştir. Sağ el ve elindeki elmalar ise çoğunlukla arkada bel hizasına doğru kıvrılan kolla birlikte, avuç içi dışarı bakacak şekilde tasvir edilmiştir. Bazen de sağ kol arkaya götürülmeden yanda veya önde durmaktadır.

Phrygia bölgesinde ele geçen Herakles Farnese tasvirli sikkelerden en erken tarihlisi Marc Aurel Augustus dönemine (M.S. 161-180) aittir. Synnada antik kentinde ele geçen bu sikkede (Levha 7 b) Herakles cepheden, çıplak, ayakta ve koltuğunun altındaki sopasına dayanarak dinlenir vaziyette tasvir edilmiştir. Aslan postu koltuk altında kalan sopasını üzerinde asılı ve aşağı doğru sarkmaktadır. Sağ kolu sopası üzerinden aşağı doğru salınmaktadır. Sol kolu ise dirsekten hafif kırılarak arkaya bel hizasına kadar gitmiştir. Herakles'in bu duruşu Farnese tipinin tam karşılığıdır.

Kıbyra kentinde bulunan, Gordian III dönemine (238-244) ait olan üç adet sikkede (Levha 8 a-b-c) yine Herakles Farnese tipi yer almaktadır. Sikkeler üzerinde yer alan Herakles Farnese tipinde bazı farklılıklar göze çarpar. Herakles biraz daha sivilize yapılmıştır ve yaslandığı sopası bir boğa başı üzerinde durmaktadır. Yine Akmonia

³⁶⁶ G. M. A Richter, *Catalogue of Greek Sculptures*. (Cambridge: Harvard University Press, 1954), s. 76.

kentinde ele geçen Gailienus dönemine ait (253-268) ait bir sikkede de (Levha 8 b) Herakles Farnese'nin sopası boğa başı üzerine yerleştirilmiştir.

Bütün tasvirlerinde olduğu gibi Herakles Farnese tipinde de kahramanın gücü boyun ve kabarık kol kaslarıyla ortaya konmaktadır. Başın yana düşüşünde hafif bir yorgunluk hali göze çarpmaktadır.

4. 1. 2. Lenbach Herakles'i ve Pitti Tipi

Ayakta dinlenen Herakles figürleri içinde, Phrygia bölgesinde sikkelerde en yaygın olarak görülen tiptir. Lenbach tipi, Münih Galyptothek'de ki bir başa göre (Levha 9 a), Franz von Lenbach ressamı tarafından isimlendirilmiştir³⁶⁷. Baş orijinalin takibi için çok önemli olmasa da, Furtwöngler 1900 yılında bu başın tanımlanmasında ilk kişi olarak Lenbach ressamının çizimini kabul etmiştir³⁶⁸. En sonunda da başı diğer parçalarla beraber Lysippos'un kaybolan orijinaline dayandırmıştır³⁶⁹. Repliklerin ve diğer kopyaların incelenmesinden sonra Lenbach Herakles'in orijinali erken Helenistik döneme³⁷⁰, yani M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir³⁷¹ ve Lysippos okulunun eseri olarak kabul edilmektedir³⁷².

Heykel tipinin belirlenmesinde iki atribü, aslan postu ve sopa önemli rol alır. Çıplak Herakles sol bacağına üzerinde durur. Sağ bacak hafif yandadır ve Herakles duruş olarak ayakta dinlenir vaziyettedir. Sağ el yanda, yere değen sopanın son (ince) kısmını tutar, hafif dirsekten kırık olan sol kolda ise aslan postu aşağıya doğru sarkık vaziyette durur (Levha 9 b). Baş sakalsızdır ve sağa dönük gösterilir. Lenbach Herakles'inin yanı sıra aynı orijinaline dayandırılan bir başka örnekte Pitti tipidir. Lenbach den farklı olarak baş sakallı gösterilir ve sola dönüktür. Fakat yinede büyüklük, vücut biçimi ve aslan postundaki bütünlük sebebiyle aynı kaybolan orijinalin kopyaları olarak düşünülür. Phrygia bölgesinde ele geçen sikkelerin üzerinde ki tasvirler çoğunlukla Pitti tipine uymaktadır (Levha 10 a). Baş her zaman sola dönüktür. Fakat duruş, atribülerin yerleri bakımından bölge sikkelerindeki tasvirlerle en çok uyan eser Roma'da Aventine de bulunmuş olan heykelciktir (Levha 10 b). Heykelcik M.Ö. 5. yy'ın ortasında yapılan

³⁶⁷ Kansteiner 2000, a.g.e. s. 25.

³⁶⁸ Aynı, s. 25.

³⁶⁹ Aynı, s. 25.

³⁷⁰ Pouilloux 1984 a, a.g.e. s. 747; S. Schröder, **Katalog der antiken Skulpturen des Museo del Prado in Madrid** (Madrid: Philipp von Zablen 1993), s. 194, Nr. 51.

³⁷¹ Kansteiner 2000, a.g.e. s. 26.

³⁷² Aynı, s. 26.

Yunan bronz eserinin, Greko-Romen tarzda yapılmış bir kopyasıdır³⁷³. Ele geçen röprodüksiyonlardan anlaşıldığına göre heykelciğin prototipi antik dönemde çok ünlüdür ve eserin Myron'un eseri olabileceği teorisi bazı otoritelerce kabul edilmektedir.

Sikke üzerindeki Herakles tasvirleri kendi içinde de çeşitli repliklere ayrılır, genel olarak Herakles'in formu değişmez fakat yanına bazı figürler eklenir. Bu figürler bazen Hesperidlerin elma ağacı bazen de bir Hesperid'dir.

Phrygia bölgesinde Nakoleia kentinde ele geçen Domitian dönemine ait (81-96) bir sikkede (Levha 11 a) Herakles Piti tipi betimlenmiştir.

Temenothyrae kentinde Valerian dönemine (253-260) ait bir sikkede ise Herakles figürünün yanında birde Hesperidlerin elma ağacı ve ağacın arkasında bir Hesperid eklenmiştir (Levha 11 b). Bu figür kesinlikle ünlü ve anıtsal bir resim ya da rölyef kompozisyonuna dayanılarak yapılmış ve kendinden önceki örneklere çok benzeyen bir sahne oluşturmuştur³⁷⁴. Bu sikke kentin ilk Pontifex'i olan Titianos zamanında basılmıştır³⁷⁵. Sahnenin örnek alınarak yapıldığı resim ise onun tapınağında duruyor olmalıdır³⁷⁶. Kompozisyon Hellenistik ya da Erken İmparatorluk kökenine rağmen baskı sanatçısı sikkenin arka yüzüne betimlediği tüm sahneyi daha dekoratif, daha düz ve yayvan bir çerçeveye oturtmuştur. Noktalardan oluşan bordür (sınır) en az altın elmalar kadar anlamlıdır. Bu sikkenin ön yüzünde ise arka yüzdeki dekoratif yayvanlığın tamamına sahiptir ve Pers kralı Şapur'un tutsağı olarak ölen aristokrat Valerian'ın (253-260) soylu özelliklerini kaba ve neredeyse kübist bir stilde (Tetrarkhi dönemi tarzında) göstermektedir. Bu kaos döneminde Temenothyrae gibi Asya kentlerindeki baskı sanatçıları yeni yöneticilerin resmi betimleri için onlarca yıl beklemişlerdir³⁷⁷. Bu sebeple gerek Valerian'ın portresi gerekse arka yüzdeki Herakles ve Hesperidlerin tasviri baskı sanatçısının tedavülde olan eski paralar üzerindeki gözlemlerini ve tecrübelerini sentezleyerek oluşturduğu ikonlardır³⁷⁸.

³⁷³ L. D. Caskey, *Catalogue of Greek and Roman Sculpture*. (Boston: Cambridge University Pres, 1925), s. 134.

³⁷⁴ C.C Vermeule, *Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor* (Cambridge: Harvard University Pres, 1968), s. 161.

³⁷⁵ Vermeule 1968, a.g.e. s. 161

³⁷⁶ Aynı, s. 161.

³⁷⁷ Aynı, s. 161.

³⁷⁸ Aynı, s. 162.

Bir başka sikke de ise Herakles, Hermes ve yerel bir tanrı olan Lykobos Sozon ile birlikte tasvir edilmiştir. Bu sikke Themison kentinde Maximinus Thrax (235-238) döneminde basılmıştır (Levha 12 a).

Pessinus kentinde Caracalla dönemine ait başka bir sikkede ise Herakles tek başına tasvir edilmiş fakat bu betimde sol kol bele dayanmış ve aslan postu da bel ile kol arasında ki boşluktan aşağıya doğru sallandırılmıştır (Levha 12 b).

Sikkelerde, Ayakta duran Herakles figürlerinde Herakles Farnese ve Lenbach gibi ana tiplerin varyantları da fazlaca görülmektedir. Ayakta dinlenen Herakles Farnese kimi zaman elindeki elmaları arkada tutmak yerine öne doğru uzatmış olarak betimlenir. Bazen de sopasına yaslandığı tarafta yani sol elinde elmaları tutar.

Bölgede ele geçen bir başka sikkede Herakles ile Kybele birlikte tasvir edilmiştir. Anadolu kökenli bir tanrıça olan Kybele, özellikle Orta Anadolu'da, Phryg kültürüyle bir bütün haline gelmiştir. M.Ö. 7. yüzyılda Kimmerlerin ve İskitlerin bölgeye gelip Phrygia devletini yıkmasına karşın, daha sonraki dönemlerde ana tanrıça kültünün devam ettiğini görmekteyiz. Kybele kültünün merkezi olan Pessinus'un, Hellenistik dönemde hem dinsel hem de politik önemi vardır. Kültün kutsal siyah taşı M.Ö. 104 yılında Roma'ya götürülmüş; burada, kısa sürede yayılmıştır. Fakat, M.S. 4. yüzyılda ana tanrıça kültü eski etkisini kaybetmeye başlamıştır³⁷⁹.

Tanrı Herakles'de Phrygia bölgesinde kentlerin kurucu ve ya koruyucu tanrısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Herakles ile Kybele'nin birlikte tasvir edilmesi bölgede eserler üzerinde çok sık karşılaşılan bir kompozisyon değildir. Sadece Kotiaieion kentinde birkaç sikke üzerinde birlikte tasvir edilmişlerdir (Bkz. Levha 6 a). Bu sikkede Herakles cepheden ayakta çıplak bir şekilde tasvir edilmiş ve sağ elinde tahtta oturan Kybele heykelciği tutmaktadır. Aslan postu kolunda asılıdır. Olasılıkla Herakles Kybele'yi yüceltmek için bu şekilde tasvir edilmiştir. Phrygia bölgesinin yerel tanrıçası olan Kybele ve sonradan bölgeye giren Herakles'in bu şekilde tasvir edilmesi son derece olağandır. Sikkeler antik çağda birer propaganda aracı olduğu için, yapıldıkları dönemde hangi kült ön plandaysa sikkeler üzerinde o kültü ait tasvirler sıkça görülmektedir. Tip olarak Lenbach Herakles'inin bir versiyonuna uygun bir duruş sergileyen Herakles, sol eliyle yanında yere değen sopasını tutmakta, sağ eliyle de Hesperitlerin elmaları yerine ya da

³⁷⁹ Ebru Parman, **Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri** (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları no: 1347, 2002), s. 23.

Lenbach Herakles'inde olduğu gibi sopasını bu elde tutmak yerine Tahtta oturan Kybele'yi tutmaktadır.

4. 2. Herakles Başı Figürleri

Romalılar Yunanistan ve Küçük Asya'yı sadece askeri amaçlı olarak fethetmişlerdir. Ancak tüm politik hakimiyetin sağlanması da kısa sürede olmuştur. Sanat açısından bakıldığında Roma ve Helenistik dönemin kültürel güçleri, Helenistik kültürün topraklarında, önceden hüküm süren kültürden ve Romalıların Latin Batı dünyasında yarattığı kültürden farklı bir şekilde eşit olarak birleşmişlerdir³⁸⁰. Yunanlılar Romalıları resmi işlerinde Helenistik sanat formlarını kullanmaya yöneltmiş olabilirler, ancak bu işlerin boyutları ve konuları Roma hakimiyeti altındaki Yunanistan ve Küçük Asya sanatının değişmesini sağlamaya yetmiştir.

Roma hakimiyetinin Küçük Asya'da, Octavian imparator olmadan bir yüzyıl önce, Yunanistan'da ise biraz daha uzun bir süre sürdüğünden eminiz, ancak Cumhuriyet'in son yüzyılında Yunan sanatını Helenistik prensliklerden ve Roma satraplıklarından çok Küçük Asya'daki bağımsız kentler şekillendirmiştir³⁸¹. Roma zaferleri ve Roma ekonomisi Yunanistan'da zafer anıtları yapılmasını sağlamış ve Küçük Asya da bu bölgeye gelen Cumhuriyet dönemi liderlerini onurlandırmıştır ancak bu yazıtlı ve plastik şekilde yapılan onurlandırmaların (adakların) tiplerini ve lokasyonlarını özgür girişimler yönlendirmiştir.

Baş figürleri incelenirken Roma dönemi portreciliği bizim en büyük kaynağımızı oluşturur. Portreleri, tarihi kişilikleri yansıtan belgeler olarak incelemek portreciliğe yönelik geçerli ve makul bir yaklaşımdır, ancak mümkün olan tek yaklaşım bu değildir. Bir kere, bir portre yalnız tarihi bir belge değil, aynı zamanda bir sanat eseridir. Bir kişinin görüntüsünü yansıtabilme işi, sanatçı için epeyce ince ve güç bir iştir. Kişinin görüntüsünü tıpkı yaşamındaki gibi inandırıcı bir şekilde nakledebilmek için genelde kişiyi, kişiliğini yansıtacak bir yüz ifadesiyle betimlemek gerekir. Sanatçının konuya uyguladığı yüz ifadelerinin tipleri, amaçlar için kullandıkları formüller ve izleyicide yaratmaya çalıştıkları duygusal etkiler, portrelerin yapıldığı kültürel çevreyle ilgili birçok şey söyleyebilir. Bu etkiler ayrıca o dönemin insanların kendilerini nasıl algıladıklarını ve başkaları tarafından nasıl algılanmak istediklerini de ortaya koyabilir. Kısaca portre,

³⁸⁰ Vermeule 1968, a.g.e. s. 1.

³⁸¹ Aynı. s. 1.

temsil ettiği kişiyle ilgili bilgiler veren tarihi bir belgeden fazla bir şeydir; böyle bir eser ayrıca, o sanatın yaratıldığı zaman ve yerin sosyal ve sanatsal tarihini de ortaya koymaya yarayan bir belgedir³⁸².

Bu yüzden, anonim portreler de bilinen ve tanınan kişilerin portreleri kadar bilgi sağlayabilir; fakat tanınan kişilerin portreleri, anonim portrelerin tarihlendirilmesinde kronolojik rehber olarak kullanılmalıdır³⁸³. Anonim portreler kısmen, moda kalıpları doğrultusunda tarihlenebilir: bir kadının saç modeli, bir erkeğin saçlarının uzunluğu, (eğer sakalı varsa) sakalının uzunluğu ve şekli, tasvir edilen giysilerin şekli gibi unsurların yardımıyla tarihlenir. Ayrıca görsel analiz de tarihleme için kullanılmalıdır: anonim portreler stilistik olarak, bilinen kişilerin portreleriyle karşılaştırılmalıdır. Ancak stilden yola çıkılarak varılan yargılar öznel olabileceği için moda ve saç stili gibi dışsal kanıtlar göz önüne alınmadan karara varılmamalıdır.

Roma imparatorluk dönemi kamusal portreleri, elimizdeki bakış açısıyla yaklaşırsak, iki kategoriye ayrılabilir: imparatorunkilerden ve aile üyelerininkilerden oluşan imparatorluk portreleri ve imparatorluk ailesinden olmayan magistratlar, atletler ya da ünlü kişiler gibi kamusal kişiliklerin portreleri. Çok küçük istisnalar dışında yalnızca imparatorluk portreleri güvenli bir şekilde kimliklendirilebilmektedir. Çünkü ikonografik çalışmalar genelde anıtsal heykellemeyle sikke portreciliğinin karşılaştırılması esasına dayanır. Roma imparatorluk portreleri bir kişinin portresiyle o kişi hakkında bilgiyi bir arada koruyan tek araçtır. Ancak, bu sikkelerde genelde yalnızca imparatorluk ailesinin üyeleri betimlendiği için nümizmatik materyal bize yalnızca imparatorluk portreleri hakkında bilgi verebilir.

Phrygia bölgesinde ele geçen sikkelerde daha çok genç Herakles başı tasvir edilmiştir. Appia kentinde ele geçen bir sikkenin ön yüzünde profilden sakalsız bir baş görülmektedir (Levha 13 a). Bu betime sahip birçok kente ait sikke bulunmasına rağmen bu tiplerin Herakles mi?, yoksa bir imparator mu? olduğu kesin çizgilerle belirlenememektedir. Roma döneminde pek çok imparator kendisini Herakles olarak tasvir ettirmiştir. Özellikle başında aslan postu olan baş tipleri sikke üzerinde oldukça yaygındır. Bu durumda figürleri ayırmak sadece sikke üzerinde ki yazıtlardan faydalanarak gerçekleştirilmektedir. Aksi takdirde bazı sikkelerde olduğu gibi tanımlamada “Demos ya da genç Herakles” demek gibi bir yöntem kullanmak zorunda

³⁸² Wood 1986, a.g.e. s. 3

³⁸³ Aynı, s. 3.

kalırız. Herakles betimlerinde genellikle burun ve alın düz bir hatla birleşir. Başında aslan postunun baş kısmı örtülü olarak gösterilir. Pelta kentinde basılan başka bir sikkenin ön yüzünde yaşlı, sakallı bir baş betimlenmiştir (Levha 13 b). Bu başın omuz kısmında önden arkaya doğru kalınlaşan bir çıkıntı görülür ki bu Herakles'in sopası olarak kabul edilmiştir. Lansdowne Herakles'i gibi sopasını omzuna atmıştır. Burada tek fark Lansdowne Herakles'i genç ve sakalsız olarak betimlenirken, sikkede yaşlı ve sakallı olarak betimlenmiştir. Sebaste kentinde basılan başka bir sikkede genç Herakles başı tasvir edilmiş, arka yüzde de sadak, yay ve Herakles'in sopası betimlenmiştir (Levha 14 a). Stekterion kenti sikkesinde de yine genç Herakles tasvir edilmiştir fakat bu defa başında aslan postu vardır (Levha 14 b).

4. 3. Herakles Telephos Grubu

Tezimizde incelediğimiz, Nakoleia'da (Seyitgazi) 1987 yılında bulunmuş olan³⁸⁴ 1.80 m yüksekliğindeki sakallı Herakles'in heykeli, duruş motifi ve baş tutumundan Vatikan/Villa Albani'nin (Levha 15) tipine uymaktadır. Fakat büyüklük farklı olduğundan ve alın ile sakal detaylarında bir birliktelik olmadığından kesin bir bağlantı yapılamaz. Bu farklılıklar da olasılıkla orijinalinin yüksek Helenistik zamana tarihlendirilen Pergoman heykeltıraş okulunun özelliklerinden kaynaklanır³⁸⁵. Herakles grupta ayakta ve çıplak olarak tasvir edilmiştir. Sakallı oluşu ve yüz ifadesi belli bir yaşa ulaştığını gösterir³⁸⁶. Dinamik, kaslı ve kuvvetli vücut yapısı bu duruma zıtlık gösterir³⁸⁷.

Seyitgazi'de ki heykelde Herakles Telephos ile beraber betimlenmiştir. Herakles'in bebek Telephos'u vücudunun üzerinde tutma şekli, kesin olmamakla birlikte Dionysos ile Silen'in heykel tipine oldukça yakındır³⁸⁸. Bu tip heykeltıraş Kephisodotos tarafından yapılmıştır³⁸⁹. Oğlu Praxiteles figürü geliştirmiş, erkek figürünü ideal duruşuna getirmiş ve ortaya Dionysos çocuğu ile Hermes grubu çıkmıştır³⁹⁰. Ama bu form kahramanı, kolunda Telephos ile gösteren, Herakles'in diğer heykelleri için

³⁸⁴ Ö. Gönülal, "Seyitgazi Müzesindeki Herakles Heykeli", **I. Uluslararası Seyit Battal Gazi Semineri Bildirileri**, 29-45 (10-11 Eylül 1990), (Eskisehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, 1990), s. 29.

³⁸⁵ B. Andreae, **Skulptur des Hellenismus**, (München: Hirmer Verlag, 2001), s. 50.

³⁸⁶ H.S. Alanyalı, "Die Herakles-Telephos-Gruppe von Nakoleia in Phrygien", **Ramazan Özgan'a Armağan**, 1-7 (İstanbul: Ege Yayınları, 2005), s. 1.

³⁸⁷ Alanyalı 2005, **a.g.e.** s. 1.

³⁸⁸ S. Kansteiner, **Herakles: die Darstellungen in der Grossplastik der Antike**. (Köln: Bohlau, 2000), s.53.

³⁸⁹ Alanyalı 2005, **a.g.e.** s. 1.

³⁹⁰ **Aynı**, s. 1.

karakteristik değildir. Önemli olan bu heykelin orijinalinin Pergamon'dan geldiğini bilmektir³⁹¹. Bu gruptaki tipolojiye uyan geç klasik dönem heykel guruplarıyla karşılaştırıldığında açıklık kazanan unsur Herakles figürünün başını çocuğa doğru çevirdiğidir. Bizim heykel grubumuzda Herakles başını sadece bebek Telephos'un olduğu yöne değil ileriye çevirmiştir. Aslan postu da Villa Albani grubunda göğüste düğümlenmiş durumdadır. Postun bu durumu klasik Herakles ikonografisinin bir unsuru değildir. Aslan postu orijinalde Seyitgazi heykel grubundaki gibi sol alt kolda asılı olmalıdır. Bu da Villa Albani ile karşılaştırıldığında aslan postunda bazı değişikliklerin olabileceğini gösterir. Heykellerdeki bu tip farklılaşmalar da daha çok Roma döneminde gerçekleşmiştir. Bizim heykelimiz olan Nakoleia'nın Herakles-Telephos grubu, Pergamon ideali ve mitolojik efsaneyi birleştirmektedir³⁹². Heykel grubu heykel tekniği ve işlemler sebebiyle M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir³⁹³

Herakles-Telephos grubu heykellerinin kopyalarında ve repliklerinde aslında en önemli farklılık bebek Telephos'un duruşudur. Seyitgazi Herakles-Telephos grubunda Bebek Telephos Herakles'in kucığında ve ona doğru bir yönelme ile tasvir edilmiştir.

Mitolojide Telephos'un babası olarak geçen Herakles bu heykel grubunda vücudunun dinamik ve güçlü duruşuna karşılık ağırbaşlı ve babacan bir ifade almıştır. Nakoleia kenti kurucu olarak Telephos'u kabul eder. Aslında Herakles'in şehir kurulumuyla ilgili efsanelerde birinci derecede çabası olan bir konumda değildir.

Yunan toplumunun geleneklerinden dolayı şehir kuruluşunun Herakles ile ilişkilendirilmesi zorunlu gözüktür³⁹⁴. M. Ö. 6. yüzyıldan beri Herakles şehir kurucusu olarak önemli bir rol oynar³⁹⁵. Bu fonksiyonuyla Yunan tarihiyle de ilişkilidir. Herakles olgusu M.Ö. 7. ya da M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren mitolojisindeki kötü karakterinden iyi savaşıya doğru değişim gösterir. Bu sebeple kahraman ancak M.Ö. 6. yüzyıldan sonra kurucu olarak görülmüş olmalıdır³⁹⁶. Fakat bu dönem kolonileşmenin son zamanlarını oluşturduğu için Herakles sadece, sonradan kurulmuş, genellikle küçük ve önemsiz yerleşimlerin kurucusu sayılır.

³⁹¹ B. Andreae, *Schönheit des Realismus, Auftraggeber, Schöpfer, Betrachter Hellenistischer Plastik*. (Mainz: Flip von Zabern Verlag, 1998), s. 238.

³⁹² Alanyalı 2005, *a.g.e.* s. 3.

³⁹³ *Aynı*, s. 3.

³⁹⁴ Wunsche 2003, *a.g.e.* s. 339.

³⁹⁵ *Aynı*, s. 339.

³⁹⁶ *Aynı*, s. 341.

Yunan şehir kurulumlarının son büyük atılımı Büyük İskender'in hükümdarlığıyla başlar ve M.Ö. 1. yüzyıl' a kadar devam eder. Bu dönemdeki şehir kurulumları için askeri ve stratejik sebepler yol göstericidir. İskender Herakles'i hem ata hem de ideal yönetici olarak yüceltmıştır. Bu nedenle İskender Küçük Asya'yı hakimiyeti altına aldığı dönemlerde yerli halk, kendisini egemen topluma kabul ettirmek için Herakles'i derhal kabullenmişlerdir. Hatta Herakles'i kent kurucusu olarak benimseyen bölgelerde bu tanrının varlığını kanıtlamak için değişik efsaneler ortaya atılmış tanrı Herakles'in doğuşu sahiplenilmiş ya da 12 işinden bazılarının bölgeyle alakaları oluşturulmuştur³⁹⁷. Daha sonra Hadrian (M.S. 117-138) döneminde yeniden Küçük Asya'da kuruluş efsaneleri moda olmuştur.

M.Ö. 3. yüzyılda Diodakh savaşlarında Pergamon şehri etrafında Küçük Asya'nın batı kıyısında ayrı bir krallık kurulmuştur. Bu krallık Attalit sülalesi tarafından yönetilmiştir. Kral ailesi soyunu Herakles'in oğlu olan Telephos'a dayandırmıştır³⁹⁸. Böylece Attalitler lokal olarak Herakles'i dolaylıda olsa bölgeye sokarlar ve Heraklit soyundan olarak diğer Hellenistik krallıklarla yakınlaşırlar³⁹⁹. Bu aile soyunun anıtı Pergamon'da ki büyük sunağın Telephos frizidir, Telephos'un kaderini ve Pergamon için önemini –Herakles'in rolü ile- gösterir⁴⁰⁰. Olasılıkla aynı nedenlerle Nakoleia kenti de Telephos'u kentin kurucusu olarak benimsemişlerdir. Nakoleia'nın sakinleri Hadrian (M.S. 117-138) döneminde Panhellenik Şenliklere katılmak istemişler, bu yüzden kendilerine Yunan bir şehir kurucusu aramış ve Pergama kökenli Telephos'u uygun bulmuşlardır⁴⁰¹. Bu sebeple Kıtistes mitosunu Telephos aracılığı ile uygulamışlardır. Telephos'un haricinde Nakoleia kenti bastığı sikkelerde Telephos'un babası Herakles'e de kurucu olarak yer vermişlerdir. Antik köy Serea (bu gün Kuyucak köyü)'da bulunan bir yazıtta ki o dönemde Serea Nakoleia'nın Territorium'udur, Herakles'den "Papas" ya da "Papias" olarak bahseder⁴⁰². Bu tanımlama Phrygia bölgesinde ayrıca Zeus, Kybele'nin Attis'i ve Adonis içinde kullanılmıştır. Papas kelimesi baba anlamına gelir ve olasılıkla Phryg kökenli bir kelimedir⁴⁰³.

³⁹⁷ Wunsche 2003, **a.g.e.** s. 343.

³⁹⁸ **Aym**, s. 353.

³⁹⁹ Pouilloux 1988, **a.g.e.** s. 356.

⁴⁰⁰ Wunsche 2003, **a.g.e.** s. 354.

⁴⁰¹ Alanyalı 2005, **a.g.e.** s. 4.

⁴⁰² **Aym**, s. 4.

⁴⁰³ M. Paz de Hoz, **Die Lydischen Kulte im Lichte der Griechischen Inschriften**, (Bonn: Rudolf Habelt Verlag, 1999), s. 54.

Bütün bunlar gösterir ki Telephos ve onun babası Herakles, Nakoleia'da hep köken babası, daha doğrusu şehir kurucusu olarak yüceltilmişlerdir. Seyitgazi Müzesi'nde ki Herakles-Telephos grubu Roma dönemi kopyasıdır. Bu heykelin orijinali Pergamon heykeltıraşlık okulundadır.

Phrygia bölgesinde Kotiaion kentinde basılmış olan bir sikkede Herakles-Telephos grubu işlenmiştir. Herakles çıplak vaziyette, ayakta, başı sola ve hafif öne doğru eğilmiş biçimde betimlenmiştir. Sopası sağ elindedir ve kucağında bebek Telephos'u tutmaktadır. Aslan postu da sol ön kolunda asılıdır. Bebek Telephos ise sırtı Herakles'e dönük bir şekilde ve elleri ileri doğru birisine uzanır şekilde tasvir edilmiştir. Telephos'un kime uzandığı belli değildir.

4. 4. Aslan Postunu Üzerine Giymiş Herakles Tasvirleri

Herakles'in bu tasviri sadece Herakles figürlerinde değil, çeşitli Roma İmparatorları'nın figürlerinde de kullanılmıştır. Kendisini Herakles ile özdeşleştiren yöneticiler Herakles'in bu atribüsünü üzerlerine geçirerek kendilerini Herakles gibi gösterme çabasına girmişlerdir. Büyük İskender'in bazı tasvirlerinde başında aslan postu görülmektedir. Roma'da da özellikle Commodus kendisini Herakles'in aslan postuyla tasvir ettirmiştir (Levha 16). Yaklaşık olarak 190 yılına ait olan bu eser Roma'da bulunmuştur⁴⁰⁴. Mermerden büstün yüksekliği 1.18 m. Roma, Palazzo dei Conservatori, Galleria Delgi Orti Lamiani'de, sergilenmektedir (Env No: 1120). Aslan çenesinin sağ alt kısmı restore edilmiş. Büst yeni, altın bir çağ başlatan Commodus'u Herakles olarak betimler. Yüzün düz yüzeyleri iyice perdahlanmış, matkapla yapılan saç bukleleri kaba şekilde bırakılmıştır.

Aslan postunun bu şekilde giyilmesi sırasında postun ayak kısımları önde göğüs hizasında bağlanır. Tezimizin katalog kısmında incelediğimiz, Eskişehir Müzesi'nde korunan bir torso Herakles heykelinde de aslan postu arkadan gelip önde göğüste ayaklar bağlanmıştır. Arkada kalan kısım ise bizim heykelimizde bel hizasından öne doğru gelerek sol kolun üzerinden aşağıya doğru dökülür. Bazı versiyonlarda aslan postu, başı örterken (Levha 17 a) bazılarında ise başı örtmeden öne gelerek koldan dökülür. Bizim heykelimize en yakın replik Statue in Florenz'dir, fakat bu heykelde aslan postu başı

⁴⁰⁴ H.von Heintze, **Roman Art**. (London: Weidenfeld und Nicolson, 1972), s. 178.

örtmez (Levha 17 b). Bizim heykelimizi bu repliğe yakın kabul etmemizin nedeni, her iki heykelinde diğer kopyalara göre daha ince yapılı olmalarıdır.

4. 5. Sikkelerde Görülen Mitolojik Sahneli Diğer Figürler

Herakles, konu bakımından hiçbir sıkıntı çekilmeden sıkça işlenen figürlerden biridir. Bunun temel nedeni oldukça geniş bir yelpazeye yayılan mitolojik sahneleridir. On iki işiyle ilgili olarak giriştiği mücadeleler, tanrı ve tanrıçalarla ilişkileri eserlere konu olarak büyük bir çeşitlilik sunmuştur. Bu sebeple de sanatçılar Herakles tasvirlerinde konu sıkıntısı çekmemişler, Herakles'in popüler olduğu dönemlerde kendi kentleriyle bağlantı kurdukları mitolojik sahneleri eserlerinde kullanmışlardır⁴⁰⁵. Örneğin aşk tanrısı Eros, oyunlarıyla her zaman Herakles'i gülünç durumlara düşürmüş ve alay etmiştir. Attığı aşk oklarıyla Herakles'i vurmuş ve onun başını olmadık belalara sokmuştur. Phrygia bölgesinde bulunan Temenothyrae kentinde ele geçirilen bir sikkede Herakles ve Eros birlikte tasvir edilmişlerdir (Levha 18 a). Sikkede, çıplak Herakles sağ elini ateşe uzatmış, aslan postunu sol koluna almış ve yanında hükümdar asası var. Önündeki sütunun solunda küçük kanatlı Eros var ve Herakles'i bacağından iple bağlamış. Herakles'in önünde duran sütun olasılıkla bir sunak ve üzerinde belirsiz bir kadın figürü bulunmakta. Herakles sağ elindeki sopasını Eros'a doğru uzatmış şekilde tasvir edilmiştir.

Yine Temenothyrae kentinden başka bir sikkede Herakles ile Nehir tanrısının mücadelesi tasvir edilmiştir. Hesperitlerin bahçesinin yerini öğrenmek için nehir tanrısıyla giriştiği mücadeleyi anlatan bir sahnedir. Herakles bir ağaca yaslanmış olan nehirtanrısının üzerine sol diziyile bastırır vaziyette, sol eliyle de nehir tanrısını boynundan sıkıca tutmuş. Sağ eliyle ise yere dayadığı sopasından destek alıyor.

Yine bölgede tek tip olarak Cotiaeom'da ve Amorium'da (Aulock 3416-3417) ele geçmiş olan Herakles ve Kyrenei geyiği ile mücadelesi tasvirli sikkeler başka bir mitolojik sahnenin işlenmesidir. Amorium sikkesinde Herakles, geyiğin arkasından sırtına bastırarak hayvanı dizleri üstüne çökertmiş ve boynuzlarından yakalamıştır. Bu sahne Lysippos orijinaline dayalı, Palermo'da Museo Civico'da sergilenen bronz bir heykelden tasvir edilmiştir (Levha 18 b). Elimizde bulunan Amorium sikkesi, bronz heykel grubunun Caracalla (M.S. 198-217) dönemine ait bir kopyasıdır.

⁴⁰⁵ Wunsche 2003, a.g.e, s. 340.

5. KATALOG

5. 1. Torso Herakles

Levha 19

Env. No A.277.90

Buluntu Yeri : Bilinmiyor (Satınalma)

Korunduğu Müze : Eskişehir Müzesi (Bahçede sergilenmektedir)

Boyut : Yükseklik : 78.5 cm Genişlik : 56 cm Derinlik : 32 cm

Malzeme : İnce grenli beyaz mermer.

Gövdede restorasyon izi yok. Baş boyundan (Boyun ile gövdenin birleştiği yerden kırık) sağ kol omuzdan itibaren, sol kol pazı başlangıcından itibaren kırıktır. Her iki bacakta önce baldır başlangıcından arkada kalça bitiminden itibaren eksiktir. Solda bel hizasında (Kalça başlangıcında ve kasığın solunda bacak üstünde büyük ihtimalle kolun bedene yapıştığı yerde kırık var.) Aslan postunun göğüs hizasına gelen kısımlarının uçları, ayrıca omuz üstünde de aslan postunun kıvrımlarında yer yer kırıklar bulunmakta.

Vücut çıplak. Vücutun omuzları, arka bölümü aslan postunun, önde göğüs hizasında bağlanması ile örtülü vaziyette. Aslan postunun pençeleri göğüslerin yan taraflarına sarkmış. Vücut ağırlığı sol bacakta, sağ bacak hafif dizden bükük ve biraz ileride duruyor olmalıdır. Bu duruş şekli vücutun üst tarafına hafif sol tarafa yatırmıştır. Bu duruşla vücutun sol tarafındaki kaslar sıkışmış. Sağ tarafındakiler ise gerilmiş ve geniş duruyor. Aslan postu arkada sağdan sola gidiyor ve bel hizasından öne doğru kıvrılıyor. Sağ köprücük kemiğinin üstünden itibaren aşağısı postun sola dönmesinden dolayı açıktır.

Sol el dirsekten hafif yukarı doğru kırık olmalı ve postun arkadan gelen bir kısmı kolun üstünden dolanıp aşağıya sarkmalıdır. Avuç içinde de Hesperitlerin elmaları bulunmalıdır. Diğer elinde ise olasılıkla sopası vardı. Bu tipin değişik örneklerinde ise yine aslan postu göğüste bağlanmış olarak sol elinde sopası, sağ elinde elmalar tasvir edilmiştir.

Göğüs üstünde bağlanan aslan postunun kıvrımları matkapla delinip detaylandırılmıştır. Heykel perdahlanmış. Vücudun sol yanında kolun altında kolun kısımda ince olarak görülmektedir. Bu kısım içte kaldığı için törpülenip, perdahlanmamış, göbek deliğinin konturları da matkapla açılmıştır. Sirtında çıplak kalan yerlerde yer yer tarak izleri görülmekte. Postun detayları matkapla açıldıktan sonra keski ile meyil verilmiştir. Kalçaları ayırmak için kuyruk sokumundan başlayarak matkap ile bir çizgi çekilmiştir. Kalçaların alt kısımları ve iki bacağın birleştiği yerlerde tarak izleri görülüyor. Ön tarafta da iki bacağın birleştiği yer matkapla detaylandırılmış.

Tarih : M.S. 1. yüzyıl

Heykelin tip olarak benzerleri; Stau e in Florenz, Kansteiner 2000, **a.g.e.** fig. 50 Oxford, Ashmelon Mus. 1928, 529, Palermo Mus. Reg 5558, Constanza Mus. 5429, Tegea Mus. 50, Clay Campana relief. Vienna, Kunsthistorisches Mus. V 1895, Copenhagen, GalyptothequeNy Carlsberg 484 ve 504.; Citta del Vaticano, Musei Vaticani, Galleria dei Candelabri 30, Roma, Museo Nazionale Romano 182596, Leningrad, Ermitage A 147.; New York, Metropolitan Museum of Art 1903, Palermo, Museo Regionale 5558.

Kaynakça: J. Pouilloux a, “Herakles”, **LIMC IV-1**, 728-838 (Zürich und München: Artemis Verlag, 1984), s. 752 vdd.; Fuchs W. AA, 1967, 410 fig. 13 ; Canarache V. **Das Archaologische Museum in Constanta.** (Constanta: Muzeu de Archeologie din Constanta, 1969), s. 67.; Sieveking J. **Die Terrakotten der Sammlung** (Loeb) (Berlin: William Heinemann, 1916), s.56 vd., pl. 113.

5. 2. Torso Herakles Farnese

Levha 20

Env. No : yok – geçici 13

Buluntu Yeri : Bilinmiyor (Satınalma)

Korunduğu Müze : Eskişehir müzesi (Salon 3 vitrin: 12)

Boyut : Y : 17.5cm G : 18.5cm K : 10cm

Malzeme : Kalın grenli beyaz mermer

Restorasyon yapılmamıştır. Baş, boyunun gövdeye birleştiği yerden kırık ve kayıp. Bacaklar baldır başlangıcından kırık ve kayıp, sol kol aşağı uzanmış ve elin uç

kısmı kırık ve eksiktir. Sol koltuk altında bulunan destek bacakların bükülme hizasından kırık, arkada destek kırığı kuyruk sokumu hizasına kadar yükseliyor.

Vücut çıplak ve sol tarafında koltuk altında bulunan desteğe doğru yaslanmış durumdadır. Cepheden bakıldığında vücudun ters (S) şeklinde kıvrıldığı görülmekte. Vücut ağırlığı sol kol altında bulunan destek üzerinde, ayrıca ağırlığın bir kısmı sağ bacak üzerindedir. Sağ kol dirsekten kıvrılarak arkaya kalça üzerinde, bel hizasında avuç içi dışadönük şekilde durmaktadır. Elinde beş tane altın elma tutmakta. Sanki elmaları saklar vaziyette elini arkasına götürmüştür. Sol kol biraz yana açılmış ve koltuk altında kalan boşluğa Herakles'in sopası destek olarak konmuştur. Sopa ile vücudun arasında matkap ile açılmış delikler görülmektedir. Bu aralık iyi işlenmemiş ve kaba işli bırakılmıştır. Sopa ile sol kolun arasında matkap izleri görülmekte, yine bu bölüm ayrıntısı ile işlenmeden bırakılmıştır. Sol el ile sopanın (desteğin) birleştiği yerde aslan postunun pençeleri görülmektedir. Her iki kolda da kolun hareketine göre kaslar doğal halinde betimlenmiştir. Sağ kol dirsekten kırılıp arkaya döndüğünden pazu kısmı gerilip hareketlenmiş. Sol kolda da koltuk altında bulunan destek nedeniyle pazu hafif dışa doğru çıkmıştır.

Vücut kasları oldukça orantılı betimlenmiş. Vücudun dönüş hareketine ve yaylanmasına göre kaslar genişleyip daralmaktadır. Vücudun sol koltuk altındaki yaslanmasıyla sol tarafta kalan karın kasları açılıp genişlemiş sağ taraftakiler ise vücudun bu yanda yaptığı baskı ile daralıp kısalmıştır. Göbek deliği belirtilmiştir. Sağ bacak duruş hareketine göre hafif geride ve gergin olmalıdır. Sol bacak ise bunun tam aksi şekilde hafif önde ve dizden kırık durmalıdır. Pubius kılları kabartı şeklinde belirtilmiştir. Arka cepheden bakıldığında sırttaki kaslar anatomik olarak olması gerektiği gibidir. Yine vücudun hareketine göre kaslarda kısalıp uzamalar görülmektedir. Kalçalar vücudun yaslandığı tarafta sıkı ve şişkin diğer tarafta yani dışa doğru çıkan tarafta daha yayvan ve daha gergindir.

Destek olarak kullanılmış sopanın ön tarafı arka tarafına nazaran daha derin dik oyuklara sahiptir. Arka tarafı yukarıdan aşağıya doğru genişleyen düz hatlar halinde betimlenmiştir. Sopanın sol el ile birleştiği yerin biraz üzerinde aslan postuna ait pençeler üst üste hafif çapraz biçimde betimlenmiştir.

Heykelciğin göğsü derin nefes almış ve nefesini tutar gibi şişkin betimlenmiş, göğüs kasları üzerinde ince tarak izleri gözlenmektedir.

Heykelin; sol koltuk altındaki destek ile arasında matkap izleri görülmekte, destek ile vücudun birleştiği tarafta matkap ile açılmış iki oyuk bulunmaktadır. Kol ile destek arasında ise 7 tane matkap izi görülmekte, ayrıca destek ile sol elin birleştiği nokta ve pazıda birleştiği nokta matkapla şekillendirilmiştir.

Heykelin göğüs kasları üzerinde tarak izleri görülmekte, aynı tarak izlerine heykelciğin sırt bölgesinde de rastlanmaktadır. Sırtında ayrıca kürek kemiklerinin üstünde ince düz keski izleri görülmektedir. Mura izlerine destek ile heykel arasında kalan boşluklarda rastlanmaktadır.

Heykelin sol koltuk altındaki desteğin arka kısmı düz ince keski ile şekillendirilmiştir. Desteğin cephe yüzündeki detaylar ve üzerinde ki aslan postuna ait pençelerin detayları ince ve sivri uçlu mura ile işlenmiştir.

Heykelin elindeki elmalarda sivri uçlu mura ile detaylandırılmıştır. Heykelciğin sırt kısmında çekiç izlerine de rastlanır. Sırtın bazı bölümlerinde mermer kalın grenli olduğu için içte çekiç darbelerinden doğan ezilmeler görülmektedir.

Heykel Herakles Farnese'nin bir varyantıdır.

Tarih : M.S. 2. yüzyıl.

Heykelin tip olarak benzerleri : Thessalonique, Musee Archeologique 11034 ; Chiceti, Museo National Br. 15006, 1-14

Kaynakça ; Pouilloux 1984 a, "Herakles", **LIMC IV-1**, 728-838 (Zürich und München: Artemis Verlag, 1984), s. 764. Bol, P.C. "Die Sculpturen des Schiffsfunde von Antikythera", **Athenische Abteilung**, Beiheft: 2, (Berlin:1972), s. 48 vdd.

5. 3. Kovalık Höyük'de Bulunan Herakles Farnese Tipli Heykel Levha 21-22

Env. No : 1917(4420)

Buluntu Yeri : Kovalık Höyük Afyon-Çavdarlı

Korunduğu Müze : Afyon Müzesi (Salon 8)

Boyut : Y : 93 cm G : 44 cm K : 20 cm Kaide Y : 8,5 cm Kaide G : 25 cm

Malzeme : İnce grenli beyaz mermer.

Baş, boynun alt kısmında, enseden öne doğru düşey olarak kırılmış ve yapıştırılmıştır. Sağ bacak desteğin üstte bittiği yerde başlayarak sağ dizin üzerine doğru kırılmış ve yapıştırılmış, sağ ayak bileğinin üzerindeki kırıktan birleştirilmiştir. Sol

bacaktaki tek kırık bilek kısmındadır. Az parça kaybıyla heykel tümlenmiştir. Sol ayağın baş parmağı, sol dizin üzerinde bir parça kopuktur. Sol taraftaki sopanın altındaki bitim yeri destek mahiyetinde olan öküz başından kopmuş ve yapıştırılmıştır. Aslan postunun ön kısmında kırılmış eksik bir parça vardır. Aslanın ağız kısmı sağlamdır. Alttaki öküz başının iki boynuzunun da orta kısımları kopmuş ve kaybolmuştur. Sağ kaşında çatlak vardır. Herakles'in sol elinde tuttuğu yay ve ok benzeri atribütlerin ön tarafa gelen sağ kısımları kopmuş ve kaybolmuştur. En fazla tahribat Herakles'in başındaki asma yaprağı çelenginde vardır. Kopukluklar, arkasındaki düğüm kısmında, tepedeki alnın üst kısmına gelen öndeki, sağ tarafta yüze doğru sarkan yapraklarda uç kısımlarında görülüyor. Alının hemen üzerinde orta kısımda büyük bir parça, sol tarafta üstte kalan yaprağın yarısı ve başın tepe kısmı kırıktır. Sağ kaşa darbe sonucu aşınma, sakalın sağ tarafında altta darbe sonucu kopma vardır. Vücudun ön cephesinde büyük olasılıkla kazı sırasında oluşan darbe izleri vardır. Cinsel organı kopmuştur. Sağ taraftaki destek alt kısmında olasılıkla heykelin tüm alt kısmıyla birlikte kırılmış, fakat az bir parça kaybıyla tümlenmiştir. Kaidede sağ ön köşede yazıtı da içeren bir kopma vardır, fakat yapıştırılmıştır. Heykel çıplaktır. Sağ bacak taşıyıcıdır. Herakles'in başında asma çelengi ve arkasındayer alan sağ elinde, Hesperitlerin elmalarını tutmaktadır. Sol tarafta vücudun ağırlığını taşıyan aslan postlu sopası, sopanın altında boğa başı elinde de arka kısmı kartal (?) başı şeklinde biten yay (?) ve arkası dikdörtgen uçlu biten kılıç kını tarzında ok (?) vardır. Hem ok hem yay ön cephede kopmuştur. Vücut ve atribütler tamamen perdahlanmıştır. Perdahlanan kısımlar beyaz, perdahlanmayan kısımlar sarı renktedir.

Yazıt:

1. Satır: APTACAΛCZANΔPOYMYHNOCBENNAP

2.Satır: XHCCOYANTHNΩNTONHPAKΛCACYN

3. Satır: TΩBΩMΩAπAΛΩNIANCΘHKENKAIKAΘI

Thomas Drew Bear'in incelediği yazıtta; Tanrı Herakles'in bir başka tanrı olan Apollon'a adandığı yazmaktadır.

Heykelciğin, kaidenin ve sağdaki desteğin arkasında murç, bacak arasında tarak izleri vardır. Ayrıca saçta sakalda ve uzuvların vücuttan ayrıldıkları yerde belirgin matkap izleri görülür.

Bu heykel bir adak heykeli olarak yapılmıştır ve Herakles Farnese'nin Roma dönemi kopyasıdır.

Tarihi: M.S. 2. yüzyıl

Heykelin tip olarak benzerleri: Napoli, Museo Archeologico Nazionale 60001, Firenze Palazzo Pitti, From Roma Palatine,

Kaynakça : Bear T.D. “Afyon Müzesi’nde Bir Heykel Definesi”, **X. AST.** 147-152, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi,1993), s.149; Uçankuş T., **Phrygia.** (Ankara: TTK Basımevi, 2002), s. 447 vdd; J.Pouilloux b, “Herakles” **LIMC IV 2**, 444-559, (München: Artemis Verlag, 1984), s. 493 vdd; J.Pouilloux, “Herakles”, **LIMC V**, 5-262, (München: Artemis Verlag 1988) s. 22 fig.1726ve s. 143 fig. 3195.

5. 4. Kovalık Höyük’ten Stel

Levha 23

Env. No : 1932 (4437)

Buluntu Yeri : Kovalık Höyük Afyon-Çavdarlı

Korunduğu Müze : Afyon Müzesi (Salon 8)

Boyut : Y : 30,8 cm G : 19,5 cm K : 4,5 cm

Malzeme : İnce grenli beyaz mermer.

Stelin daha çok üst kısmı tahrip olmuştur. Sitalize yapılmış bir eser olan Herakles steli alınlıklı steller grubuna girer. Alınlığın tam ortasında daire şeklinde bir figür yer almaktadır. Büst kıvrıkcık saçlı, atletik yapılı genç bir erkeği tasvir etmektedir. Yanında Herakles’in budaklı sopası durmaktadır Köken itibariyle Thrak olan bölge halkının bu eseri tek olduğu için tarihlemek de zordur. Fakat figürün işlenişi, kullanılan malzemenin yerel oluşu ve buluntu yerindeki diğer eserlerle birlikte değerlendirildiğinde Roma döneminin başlarına tarihlendirmeyi uygun bulmaktayız. Ayrıca saç tipi de tarihlendirmede bize yardımcı olmaktadır.

Yazıt: ANΘINIHAπOλλωNI

CYXHN

Göz bebekleri işlenmiş, çıplak, arka kısımda ortada çekiç izleri vardır. Kenarlarda törpü izleri görülüyor.

Tarih: M.Ö. 1. yüzyıl.

Kaynakça: Şahin, M. **Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları.** (1. baskı, Ankara: TTK Basımevi, 2000) s. 50vdd ; Karagöz Ş. **Anadolu’dan Mezar Stelleri.** (1. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1984), s.10; J.Pouilloux

b, **LIMC IV-2**, 444-559, (München: Artemis Verlag, 1984), s. 469, fig. 360, s. 161 fig. 3518.

5. 5. Torso Herakles

Levha 24

Env. No : E 1798

Buluntu Yeri : Bilinmiyor (Satınalma)

Korunduğu Müze : Afyon Müzesi Depo

Boyut : Y : 13 cm G : 9.2 cm K : 6 cm

Malzeme : İnce grenli beyaz mermer.

Heykelcik torso olarak bulunmuştur. Baş kısmı omuzdan itibaren kırık ve eksiktir. Sağ kol koltuk altından itibaren kırık ve eksiktir. Sol kolun arka kısmı, omuz ile sırtın bir kısmı noksanıdır. Sol kol ön cepheden pazu kısmından itibaren kırıktır. Sağ el bilekten kırık ve eksiktir. Sağ bacak ve sol bacak baldır kısmından, sol bacak ön cepheden kasığa kadar kırık ve eksiktir.

Heykelin elegeçen şeklinden vücudun bir (S) kıvrımı yaptığı anlaşılmaktadır. Sol bacak biraz öne doğru çıkmış ve olasılıkla diz hafif bükülmüş olmalıdır. Vücut ağırlığını sağ bacak taşır, sol bacağa göre daha geride ve daha gergin durmaktadır. Vücut sağ yana doğru hafif yatmış, sağ tarafta bulunan karın kasları bu tarafta gevşek gösterilmiştir. Vücudun sol yanı ise bu durumun aksine gergindir. Sağ kol arkaya doğru uzanmış ve kalça üzerinde avuç içi dışarı dönük olarak vücuda dayanmıştır.

Vücudun genel hatlarını oluşturmak için keski kullanılmıştır. Göğüs kafesi üzerinde törpü izleri görülmektedir. Heykelin göbek deliğinde matkap kullanılmıştır. Heykelin arka cephesinde kalçaların birleştiği kuyruk sokumu da matkapla açılmıştır. Başın gövdeye birleştirildiği delikte geniş uçlu bir matkapla açılmıştır. Sırt kısmı da elin vücutla birleştiği yerde ince uçlu keski ve yer yer matkap izleri görülür. Sırttaki omurilik izini belirleyen çizgi keski ile açılmış ve törpü ile düzeltilmiştir. Heykelin sırt kısmı yüzeysel olarak daha az hasar gördüğünden burada törpü izleri daha nettir.

Heykel Hesperitlerin elmalarını alan Herakles'i tasvir etmektedir ve Herakles Farnese'nin bir varyantıdır.

Tarih: M.Ö. 2. yüzyıl.

Heykelin tip olarak benzerleri: National Museum Pozarevac, No: 1007,

Kaynakça: Tomovic M. **Roman Sculpture in Upper Maesia**, Boegrad: Archaeological Institute, 1992. J.Pouilloux b, “Herakles” **LIMC IV-1**, 728-838, (München: Artemis Verlag, 1984), s.764, fig. 725-726.

5. 6. Kolosal Herakles Farnese

Levha 25-26-27

Env. No : E 1428-6899

Buluntu Yeri : Süğülün

Korunduğu Müze : Afyon Müzesi Bahçesinde sergilenmektedir

Boyut : Y : 194 cm G : 116 cm K : 70 cm

Malzeme : İnce grenli beyaz mermer.

Heykelin sol kolu omuz hizası pazu başlangıcından itibaren, sağ bacak üst baldır kısmının ortasından itibaren, sol bacak ise kasık ve bel hizasından kırık ve eksiktir. Cinsel organında ve çevresinde yüzeysel kırıklar mevcut, cinsel organ eksik, arkada bulunan sağ elin başparmak kısmı kırık, parmak uçlarında da yüzeysel kırıklar vardır. Sağ dirsekte de yüzeysel kırıklar görülüyor.

Tipik bir Farnese varyantı, baş hafif sağa dönük, vücut ağırlığı sağ bacak üzerinde ve sol bacak hafif önde ve dizden kırık olmalıydı. Sol koltuk altında bulunan sopasına yaslanarak dinlenmektedir. Bu tipin özelliği olarak sağ el arkaya gitmiş ve bel ile kalça arasında, avuç içi dışarı bakacak şekilde vücuda yaslanmış, sağ elinin avuç içinde iki tane elma tutmaktadır.

Baş kısmında saçlarda ve sakalda yoğun bir matkap kullanımı görülüyor. Gözün burunla birleştiği yer, burun delikleri ve ağız boşluğu matkap kullanılarak yapılmış, uzuvların vücutla birleştiği yerlerdeki derin yerler matkap kullanılarak açılmış ve sonra keskilerle şekillendirilmiştir. Göbek deliği sivri uçlu bir keski ile açılmış, vücudun yüzeyi keski ve törpü kullanılarak düzeltilmiştir.

Heykelin tip olarak benzerleri: Napoli, Museo Archeologico Nazionale 60001; Firenze Palazzo Pitti, From Roma Palatine; Argos, Musae Archaologique; Athens, Musae de l'Agora s 1241;Thasos, Musae Archaologique 2446;Thessalonique, Musae Archaologique 11034; Chieti, Museo National Br. 15006.

Tarih: M.Ö. 2. yüzyıl.

Kaynakça: Kansteiner S. **Herakles: die Darstellungen in der Grossplastik der Antike**, (Köln: Böhlau Verlag, 2000), s.1; Bol, P.C. “Die Sculpturen des Schiffsfundes von Antikythera”, **Athenische Abteilung, Beiheft: 2**, (Berlin:1972), s. 43 vdd; Smith R.R.R., **Hellenistik Heykel**, Çeviren: Ayşin Yoltar Yıldırım, (1. basım, İstanbul: Homer Kitapevi, 2002), s. 71 vdd; Wunsche R. **Herakles Hercules**. (München: Ernst von Siemens Kunstfonds, 2003), s.361; Palatia O., Pollitt J.J., “Personal Styles in Greek Sculpture”, **Yale Classical Studies Vol: XXX**, 76-79 (Cambridge: 1996), s. 77vdd; Pouilloux 1984 a, “Herakles”, **LIMC IV-I**, 728-838 (Zürich und München: Artemis Verlag, 1984), s. 763; J.Pouilloux, “Herakles” **LIMC V 2**, 6-161, (München: Artemis Verlag, 1984), s. 22, fig. 1726-s.143, fig. 3195.

5. 7. Çocuk Herakles

Levha 28

Env. No : 833

Buluntu Yeri : Belli değil (Satınalma)

Korunduğu Müze : Kütahya Müzesi

Boyut : Y : 19.5cm G : 18.5cm K : 13cm

Malzeme : İnce grenli beyaz mermer.

Sol boyun ile omuzun birleştiği yerden çene altına ve oradan sağ koltuk altına kadar olan bölgeden aşağısı eksik ve kayıptır. Sağ kolun dirseğinde yüzeysel bir kırık bulunmakta, yüz kısmında, elmacık kemikleri, burunu, çenesi ve dudığında küçük yüzeysel kırıklar vardır. Yanak kısımlarında da yer yer çizikler oluşmuştur. Yılanı tuttuğu sağ elin üzerinde ve başparmağının üst kısmında kırıklar vardır. Ayrıca yılanın üzerinde de yüzeysel kırıklar bulunuyor.

Sadece baş kısmı ve sağ kolu bulunan heykelin baş kısmı hafif sağa dönüktür. Çocuk Herakles'in saçları kısa ve bukle bukle şekillendirilmiş, sağ elini başının üzerine ve arkaya kaldırmış, avucunun içinde de yılanın başını tutuyor. Yılan Herakles'in dirseğinden bileğinin arka kısmına kadar dolanmış, yılanın kuyruğu bilekle baş arasından geçerek arkaya ensesine doğru uzanmıştır. Herakles'in sağ kolu bebek olmasına rağmen oldukça iri tasvir edilmiş, ayrıca bebek olmasının getirdiği tombulluk kollarda belirgin olarak işlenmiştir.

Çocuk Herakles'in saçları keski ile şekillendirilmiş, bu izler fazla derin değil ve farklı yönlerde yapılarak saç hareket kazandırılmıştır. Başın hemen yanındaki sağ elin

avuç içinde açılan oyuk matkapla yapılmış, ayrıca elin tırnak kısımları da matkapla şekillendirilmiştir. El ile başın birleştiği noktada matkap izlerinin yanı sıra keski izleri de görülmektedir. Yılanın kola dolandığı ve başa birleştiği yerlerde de matkap ve keski birlikte kullanılmıştır. Yılanın yüzeyinde tarak izleri görülüyor. Herakles'in sırtında ve kollarında da tarak izleri bulunmaktadır. Göz yuvalarının şekillendirilmesinde, burun kısmına yakın yerlerde matkap, şakak kısmına yakın yerlerde keski kullanılmıştır. Burnunun kırık olan uç kısmından, burun deliklerinin matkapla yapıldığı açıkça görülüyor. Ayrıca kulak kısmında da matkap kullanılmıştır.

Tarih: M.S. 1. yüzyıl.

Heykelin tip olarak benzerleri: New Haven ve Malibu, Poul Getty Müzesi'ndeki Caligula portrelerini, ayrıca Louvre'daki Germanikus yontusunu anımsatır. Ayrıca Aydın Müzesine bulunan Drusus Major Portresi saç sitili ve yüz şekli bakımından eserimizle örtüşmektedir. Münich, Münzlg. A. 2001, Soardonyx ringstone;Copenhagen, National Museum 3397; London, British Museum 2300; London, Harari Coll.;Florance UFF 322; Leningrad, Hermitage A. 76.

Kaynakça: Pouilloux 1984 a, "Herakles", **LIMC IV-1**, 728-838 (Zürich und München: Artemis Verlag, 1984), s. 828; Özgan R. "İ.S. 1. Yüzyıl Tralleis Yontuculuğu", **X. Türk Tarih Kongresi**, C. 1, s. 247-283 (Ankara: TTK Basımevi, 1985)

5. 8. Torso Herakles ? (Atlı ?)

Levha 29-30

Env. No : E 9231

Buluntu Yeri : Dinar Tekke Mahallesi

Korunduğu Müze : Afyon Müzesi Deposu

Boyut : Y : 58.5cm G : 42 cm K : 34.5 cm

Malzeme : İnce grenli beyaz mermer.

Heykelin başı boyundan itibaren eksiktir. Sağ kol havaya kalkmış ve koltuk altından itibaren kırık ve eksiktir. Heykelin belden aşağı kısmı ele geçmemiştir. Göğüste birleşen aslan postunun pençeleri üzerinde yüzeysel kırıklar bulunuyor. Heykelin solunda bel hizasında ikinci bir figüre ait izler vardır. Vücudun bel hizasına gelen kısımdaki ikinci figür tümüyle eksiktir. Sırtındaki aslan postunun burnunda ve yüzünde yüzeysel kırıklar vardır. Ayrıca aslan postunun yelelerinin yüzeyide zedelenmiştir.

Sırttaki aslan postu detaylı işlenmiş ve heykelin görünen kısmının tamamını kaplamaktadır. Pelerin şeklinde giyilmiş olan aslan postunun baş kısmı figürün ense kısmına denk geliyor. Aslan postu aşağıya dökülürken yay şeklinde kıvrımlar yapmıştır. Herakles'in boyun kısmının öne doğru eğimli oluşu başın hafif öne doğru eğildiğini yukarıdan aşağıya doğru baktığını gösteriyor olmalıdır. Pelerinin altında kısa bir tünik giymiş, bel kısmında bu elbisenin kemeri ince bir ip şeklinde belirtilmiştir. Aslan postu pelerin göğüs kısmında aslanın bacakları ile bağlanmıştır. Sağ kol yukarı doğru hareketlenmiş, hatta yukarıdaki son hareketini tamamlamış, çünkü vücuttaki gerginlik bunu gösteriyor. Figür ne tam cepheden ne de tam yandan gösterilmiş hafif çapraz bir duruşu vardır. Bel hizasında ki ikinci figür de olasılıkla bir at figürü olmalıdır. Ata binmiş Herakles düşmanına son darbeyi indirmek üzere tasvir edilmiş olarak düşünülebilir.

Aslan postunun detaylandırılmasında matkap ve sivri uçlu keski kullanılmış, bel hizasında tarak izleri belirgin, iki figür arasında kalan kısmın konturları matkapla işlenmiştir.

Bu figürlerin benzerleri İ. Delemen'in eserinde görülmektedir⁴⁰⁶

Tarih: M.Ö.2. yüzyıl.

Kaynakça: Delemen İ. **Anatolian Rider Gods (A Study on Finds from the Regions of Lyci, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period)**. (Bonn: Dr.Rudolf Habelt GmbH, 1999), s. 5 vdd.

5. 9. Herakles-Telephos

Levha 31-32

Env. No : A-774

Buluntu Yeri : Dinar Tekke Mahallesi

Korunduğu Müze : Seyitgazi Müzesi

Boyut : Y : 191 cm G : 70 cm K 45: cm

Malzeme : İnce grenli beyaz mermer.

Heykelin ayak kısımları ve sağ yanındaki desteğin alt kısmı restorasyona tabi tutulmuştur. Ayrıca Bebek Telephos'un da baş kısmı kırık yerinden tümlenmiştir.

⁴⁰⁶ Delemen İ. **Anatolian Rider Gods (A Study on Finds from the Regions of Lyci, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period)**. (Bonn: Dr.Rudolf Habelt GmbH, 1999), fig. 24-26, 36-38, 42-68.

Herakles'in sağ kolu dirsekten kırılmış ve onarılmıştır. Sol eli de bilekten itibaren kırılmış ve onarılmıştır. Sağ elin bilekten aşağısı kırık ve eksiktir. Bunun dışında Herakles'in sırtında olasılıkla kazı ve taşınma sırasında oluşmuş çizikler görülmektedir. Telephos'u tutan sol elinde de parmaklarda yüzeysel kırıklar vardır. Kucağındaki bebek Telephos'un ise her iki bacağı da diz üstünden itibaren kırık ve eksiktir. Telephos'un, Herakles'in göğsüne dayadığı sol elinden çok küçük bir kısım kalmıştır. Omuzla el arası tamamen kırık ve eksiktir. Telephos'un sonradan restore edilerek birleştirilen başı maalesef yerinden sökülerek çalınmıştır.

Herakles oğlu Telephos'u kucağında tutarken tasvir edilmiştir. Heykelin vücut ağırlığı sağ bacadır, sol bacadaki dizden hafif kırık ve ileri doğru uzatılmıştır. Vücudun bu hareketiyle baş ve gövde yavaşça sola dönmüştür. Kucaktaki Telephos basına sarılırcasına ona doğru uzanmıştır. Telephos'un başı hafif sola yatık vaziyettedir. Bir eli Herakles'in göğsünde diğer elide onun sol kolundadır. Herakles'in aslan postu sol koluna asılı durmaktadır. Postun detayları ve vücut hatları oldukça yumuşak verilmiştir.

Herakles'in saç ve sakalında oldukça yoğun bir matkap kullanımı vardır. Matkap ayrıca figürlerin ve vücut uzuvlarının gövdeden ayrıldığı yerlerde yoğun olarak kullanılmıştır. Heykelin tümü perdahlanmıştır. Keski ve törpü daha çok saçların detaylandırılmasında kullanılmıştır.

Tarih: M.S. 2. yüzyıl

Heykelin tip olarak benzerleri: Roma'da Villa/ Albani, Roma'da Plazzo Barber, National Museum, Boegrad, No: 3020/III, Paris, Musee du Petit Palais Dut 17

Kaynakça: Cameron A.-Cox C.W.M., **MAMA vol. V: Monuments From Dorylaion and Nakoleia.** (Manchester: The Manchester University Press, 1937), s. 55 vdd, no: 182; Gönülal Ö., "Seyitgazi Müzesindeki Herakles Heykeli", **I. Uluslararası Seyyit Battal Gazi Semineri Bildirileri**, (10-11 Eylül 1990), Eskişehir, 29-45, (Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları,1990); Özçatal F. - B. Y. Olcay, "1997 yılı Seyitgazi (Nakoleia) Kurtarma Kazısı" **VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, 7-9 Nisan 1997 Kuşadası, 529-550, (Ankara: MK Basımevi,1998); Tomovic M. **Roman Sculpture in Upper Maesia**, (Beograd: Archaeological Institute, 1992), s. 100, No: 119, fig. 32.4; Kansteiner S. **Herakles: die Darstellungen in der Grossplastik der Antike**, (Köln: Böhlau Verlag, 2000), s. 49, fig. 98. s. 133, No:Va 4.

SONUÇ

Anadolu coğrafyasında kendine özgü bir kültür geliştiren Phrygler, yaptıkları sanat eserleri ile bu kültürün özelliklerini bizlere ulaştırmışlardır. Thrak kökenli olan Phryg halkı Anadolu kültürü ile Thrak kültürünü kaynaştırmış, iki köklü uygarlığın bir sentezini gerçekleştirmişlerdir. Bu sentezde Yunan ve Roma kültürleri de sanatsal ve toplumsal olarak etkilerini hissettirmektedir. Anadolu halkının yerel özelliği olan, idarecileri tanrısal varlıklar gibi kabullenmeleri, Yunan kültüründeki idarecilerin soylarını tanrılara dayandırma gelenekleri ve Roma'nın gelenekçi ama baskıcı olmayan eyalet sistemi, hepsi birlikte Phryg unsurlarıyla birleşerek bir uygarlık oluşturmuştur. Bölgede ele geçen Phryg eserlerinde, oluşturulan bu uygarlığı tüm yönleriyle görmek mümkündür.

Tanrı Herakles tipolojisini incelerken Yunan, Roma ve Thrak özellikleri eserlerde ilginç yönleriyle karşımıza çıkmaktadır. Heykeller, yapıldıkları dönemin sanat anlayışını yansıtmasının yanı sıra, o dönemlerde daha çok dini, siyasi ve sosyal işlevleri bakımından önemliydiler. Yapılan her heykel başlıca dört amaca hizmet ederdi. Bunlar, Kült heykelleri, adak heykelleri, ölen kişinin ardından onun adına dikilen ve yaşayan birini onurlandırmak için dikilen heykellerdir. Tezimizde incelediğimiz Herakles heykelleri arasında çoğunlukla adak heykelleri bulunmaktadır. Bu heykeller uygulanan tip ise Herakles Farnese'dir. Eskişehir ve Afyon Müzelerinde Herakles Farnese varyantı olan adak heykel ve heykelcikleri incelenmiştir. Bunlardan Afyon Müzesi'nin bahçesinde sergilenen Kolosal Herakles Farnese heykeli oldukça önemli bir Hellenistik dönem Roma kopyasıdır. Diğer Herakles Farnese heykelleri torso olduğundan çok fazla detay vermezler. Yine Afyon Müzesi'nde sergilenen bir başka Herakles Farnese heykeli olan Kovalık Höyük Herakles Farnese adak heykeli daha çok yerel özellik gösterir. Heykelin vücut ölçülerindeki orantısızlık, işçiliği ve atribü olarak kullanılan diğer figürler yerel özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kült heykelleri, o bölgede kendisine inanılan tanrının tapınağındaki kişiselleşmesiydi. Tanrının yerel halkın düşüncesindeki anlamı kült heykellerinde şekillenirdi. Phrygia halkı kendi yerel inançlarına göre Herakles'e farklı görünüşler ve farklı işlevler yüklemişlerdir. Thrak kökenli olmaları nedeniyle ata verdikleri önemi,

Herakles'i at üzerinde tasvir ederek göstermişler, atlı tanrı tasvirlerine bir yenisini eklemişlerdir. Yunan Roma gibi farklı uygarlıklarda da at üzerinde yapılmış heykeller görülür, fakat bunlar tamamen kralların yada komutanların kendilerini farklı göstermek için uyguladıkları şekilsel bir anlayıştır. Phryg halkı ise atı, hayatlarında çok önemli bir yere sahip olduğu için inandıkları tanrılarla birlikte tasvir etmişlerdir.

Adak heykelleri ise tanrının yardım ve korumasını sağlamak amacıyla belirli bir tanrı adına yapılırdı. Adak heykelleri için bir konu sınırlaması yoktu, genellikle yerel gelenekler bu konuda belirleyici olmaktadır. En yoğun olanı adak adanan tanrı yada adağı adayan kişinin tasviri bu heykellerin konusunu oluştururdu. Phrygia bölgesinde de daha çok tanrı figürleri adak heykellerinin konusunu oluşturmaktadır. Tanrı Herakles adına yapılan adak heykelleri ve adak stellerine örnek çok fazla olmamasına rağmen bu konudaki yerel bilgilere incelenen yazıtlardan ulaşıyoruz. Phrygia bölgesi bu konuda da diğer bölgelerden ayrılan farklı bir geleneğe sahipti. Bir tanrı için, başka bir tanrı tasvirli heykeli adak olarak adamaktaydılar. Afyon-Çavdarlı'da Kovalık Höyük'te bulunan ve araştırmamızda incelediğimiz Herakles heykeli de yazıtından öğrendiğimize göre Apollon'a adanmıştır. Ayrıca yine bu araştırmada incelenen ve aynı yerde ele geçen yazıtlı bir stelde figür yine Herakles iken adağın adandığı tanrı Apollon'dur. Kovalık Höyük buluntuları Phrygia halkının Roma dönemindeki dini inançlarını ve heykeltıraşlık sanatını ortaya koymasından çok önemlidir. Bu eserler olasılıkla fanatik Hıristiyanların tahribinden korunmak amacıyla bir eve saklanmıştır.

Herakles Phrygia bölgesinde, kendisine inanılan, saygı duyulan hatta Kıtistes (Şehir kurucusu) olarak bazı şehirlerde görülen bir tanrıdır. Örneğin Dorylaion kentine adını veren Dorylos kendisinin Herakles soyundan geldiğini söylemektedir. Ayrıca bir dönem Pergamon krallığının hakimiyeti altında kalan Phrygia kentleri içinde bulunan Nakoleia kenti de Telephos'u Kıtistes olarak benimsemiş, Telephos'un oğlu olması nedeniyle Herakles kültü de dolaylı olarak Nakoleia kentinde benimsenmiştir. Bölgede el geçen Herakles-Telephos heykel grubu, bu gurubun tipolojisinde önemli bir örnektir.

Tezimizde incelediğimiz Herakles tasvirleri konu olarak Herakles'in Hesperitlerin elmalarını aldıktan sonraki dinlenme anını göstermektedir. Bu betim Herakles'in en çok kullanılan mitolojik tasviridir. Heykel tipleri oluşturulurken beğenin yanı sıra o dönemdeki modanında etkili olduğu düşünüldüğünde aynı konunun çok defa tekrar

edilmesi aslında çok önemlidir. Bu sayede dönemin modası hakkında bilgi sahibi olduğumuz gibi, farklı yerlerde yapılan aynı konulu heykellerin karşılaştırılmasıyla da yerel özellikler saptanabilmektedir.

Phrygia bölgesi Herakles heykelleri tipolojisini oluştururken, Klasik ve Hellenistik dönem Herakles heykellerinde kullanılan tiplerdeki değişikliklerde, bölgesel inanışların etkili olduğunu göstermektedir. Coğrafya, düşünce ve yaşayışın etkin olarak rol aldığı heykeltıraşlıkta, Phrygia Bölgesi'nde de Atlı Herakles gibi yeni bir tipin oluşması son derece normaldir. Phrygia Bölgesinde yapılan Herakles heykellerinde yerel özellik olarak işçilik ön plana çıkmaktadır. Heykellerde kaba işçilik, detaylarda az ayrıntı, figürlerin desenlerinde sert hatlar yerel özelliklerdir.

Tipolojik açıdan olmasa bile Phrygia bölgesi'nin bir diğer önemli özelliği de bu bölgede çıkartılan kaliteli ince kristalli beyaz mermerlerdir. Antik çağda aranan bir malzeme olan Dokimeion beyaz mermeri heykeltıraşlık için çok uygun bir malzemedir. Hammadde konusunda şanslı olan Phrygia Bölgesi'nde malzemeyi işleyen çok ünlü işçilerden de söz edilmektedir. Fakat ne yazık ki bu işçiler mermeri daha çok binalar için işlemiş ve heykeltıraşlık konusunda Pergamon yada Tralleis gibi bir okul yada ekol yaratamamışlardır.

EKLER

Ek 1. Levhalar Listesi	99
Ek 2. Levhalar	103
Ek 3. Şekiller	135

LEVHALAR LİSTESİ

- Levha 1:** a. Herakles olarak adlandırılan Dionysos (Kütahya Müzesi)
b. Dionysos'un yandan görünüşü (Kütahya Müzesi)
- Levha 2:** a: Galat boylarından Tolistobogilerin yaşadığı kent Pessinus sikkesi (Arslan 1990, **a.g.e.**,47,58-60)
b: Galat boylarından Trokmilerin yaşadığı kent Tavium sikkesi (Arslan 1990, **a.g.e.**,59)
- Levha 3:** Pergamon Telephos Frizi, (Poilloux J. 1988, **a.g.e.** fig. 1643)
- Levha 4:** Herakles ve Omphale (Shur 1953, **a.g.e.**, pl. 73, fig 1)
- Levha 5:** a: Korkuteli-İmecik'te bulunan Atlı Tanrı adak stellerinden biri
(Delemen 1999, **a.g.e.**,pl. 3, No: 15)
b: Burdur yakınlarından Kekasboe/Herakles adak steli (Delemen 1999, **a.g.e.**, pl. 2, no: 13.
c: Burdur yakınlarından adak steli Kekasbos/Herakles (Delemen 1999, **a.g.e.**, pl. 10, no: 130)
- Levha 6:** a: Kotiaieion kentine ait Herakles-Kybele tasvirli sikke (Barclay 1906, **a.g.e.** s.162, No: 18, Pl. XX, No: 6)
b: Herakles Lansdowne (Howard 1966, **a.g.e.** s. 4, fig. 5).
- Levha 7:** a: Galykon'un Herakles Farnese'si (Heintze 1972, **a.g.e.** s. 148, fig. 140)
b: Synnada kenti Herakles Farnese tasvirli sikke (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 3986)
- Levha 8:** a: Gordion III dönemine ait Herakles Farnese tasvirli üç adet Kiybra kenti sikkesi (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 3748, 3749, 3750)
b: Akmoneia kenti Herakles Farnese tasvirli sikke (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 3384)
- Levha 9:** a: Lenbach Herakles'inin baş tipi (Kansteiner 2000, **a.g.e.** fig. 41)
b: Lenbach Herakles'i tipine Roma'dan bir örnek (Kansteiner 2000, **a.g.e.** fig. 35)

- Levha 10: a:** Herakles Plazzo Piti tipi (Kansteiner 2000, **a.g.e.** fig. 4)
b: Roma Aventine de bulunmuş heykel (Caskey 1925, **a.g.e.** No: 64 s.134)
- Levha 11: a:** Nakoleia kenti Domitian dönemi sikkesi (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 3893)
b: Tmenothyrai sikkesi, Hesperitler ve Herakles (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 4008)
- Levha 12: a:** Herakles, Hermes ve Lykobos Sozon tasvirli sikke(Aulock 1964, **a.g.e.** No: 4020)
b: Atribülerdeki kompozisyon değişiklikleri ile başka bir ayakta duran Herakles tasviri (Aulock 1967, **a.g.e.** No: 6230)
- Levha 13: a:** Appia kenti sikkesi, sakalsız baş (Herakles ?) (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 3518)
b: Peltai kenti sikkesi, yaşlı ve sakallı bir baş figürü (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 3910)
- Levha 14: a:** Sebaste kentinden, genç Herakles başı tasvirli sikke (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 3947)
b: Stekterion kentinden başında aslan postu olan genç Herakles tasvirli sikke (Aulock 1964, **a.g.e.** No: 3957)
- Levha 15:** Vatikan / Villa Albani Herakles-Telephos grubu (Kansteiner 2000, **a.g.e.** fig. 50)
- Levha 16:** Herakles olarak tasvir edilmiş Commodus (Heintze 1972, **a.g.e.** s.178, fig. 174)
- Levha 17: a:** Aslan postunun başı örter şekilde tasvir edildiği heykellere örnek (Kansteiner 2000, **a.g.e.** fig. 46)
b: Statue in Florenz (Kansteiner 2000, **a.g.e.** fig. 57)
- Levha 18: a:** Temenothyrae sikkesinde Herakles ve Eros tasviri (Barclay 1906, **a.g.e.** s. 410, No: 12, pl. 47, no: 11)
- Levha 19: a:** Eskişehir Müzesi Bahçesinden torso Herakles önden görünüşü
b: Eskişehir Müzesi Bahçesinden torso Herakles arkadan görünüşü.
c: Eskişehir Müzesi bahçesinden Torso Herakles sağ yandan görünüşü.
d: Eskişehir Müzesi bahçesinden Torso Herakles sol yandan görünüşü.

- Levha 20:** a: Torso Herakles Farnese önden görünüşü.
b: Torso Herakles Farnese arkadan görünüşü.
c: Torso Herakles Farnese soldan görünüşü.
d: Torso Herakles Farnese sağdan görünüşü.
- Levha 21:** a: Kovalık Höyük Herakles Farnese önden görünüş.
b: Kovalık Höyük Herakles Farnese arkadan görünüş.
c: Kovalık Höyük Herakles Farnese soldan görünüş.
d: Kovalık Höyük Herakles Farnese baş detayı.
e: Kovalık Höyük Herakles Farnese destek detayı.
- Levha 22:** Kovalık Höyük Herakles Farnese kaide, yazıt detayı.
- Levha 23:** a: Kovalık Höyükten stell ön yüzü.
b: Kovalık Höyük stelinin arka yüzü.
c: Kovalık Höyük stelindeki yazıt.
- Levha 24:** a: Afyon Müzesi torso Herakles ön yüzü.
b: Afyon Müzesi torso Herakles arkadan.
c: Afyon Müzesi torso Herakles yukarıdan detay.
- Levha 25:** a: Kolosal Herakles Farnese Afyon Müzesi.
b: Afyon Kolosal Herakles Farnese soldan görünüşü.
- Levha 26:** a: Afyon Kolosal Herakles Farnese sağdan görünüş.
b: Afyon Kolosal Herakles Farnese soldan detay.
- Levha 27:** a: Afyon Kolosal Herakles Farnese baş detayı.
b: Afyon Kolosal Herakles Farnese arkadan detay.
c: Afyon Kolosal Herakles Farnese sağdan detay.
d: Afyon Kolosal Herakles Farnese yüz detayı.
- Levha 28:** a: Kütahya Müzesi Çocuk Herakles önden görünüşü.
b: Kütahya Müzesi Çocuk Herakles yandan görünüşü.
- Levha 29:** a: Afyon Müzesi Torso Herakles ? (atlı-?) arkadan görünüşü.
b: Afyon Müzesi Torso Herakles ? (atlı-?) sağdan görünüş.
c: Afyon Müzesi Torso Herakles ? (atlı-?) önden görünüş.
d: Afyon Müzesi Torso Herakles ? (atlı-?) soldan görünüş.
- Levha 30:** a: Afyon Müzesi Torso Herakles ? (atlı-?) tam arkadan detay.
b: Afyon Müzesi Torso Herakles ? (atlı-?) sol arkadan detay.
c: Afyon Müzesi Torso Herakles ? (atlı-?) ön yüzünde belden detay.

- Levha 31:**
- a:** Seyitgazi Müzesi Herakles-Telephos ön cepheden görünüşü (Telohos'un başı sağlamken).
 - b:** Seyitgazi Müzesi Herakles-Telephos soldan görünüşü (Telohos'un başı sağlamken).
 - c:** Seyitgazi Müzesi Herakles-Telephos önden görünüşü.
 - d:** Seyitgazi Müzesi Herakles-Telephos sağdan görünüşü.
- Levha 32:**
- a:** Seyitgazi Müzesi Herakles-Telephos arkadan sırt ve baş detayı.
 - b:** Seyitgazi Müzesi Herakles-Telephos sol yandan baş detayı.
 - c:** Seyitgazi Müzesi Herakles-Telephos arkadan görünüşü.
 - d:** Seyitgazi Müzesi Herakles-Telephos sol yandan detay.

KAYNAKÇA

Andreae B. **Schönheit des Realismus, Auftragneher, Schöpfer, Betrachter Hellenistischer Plastik**. Mainz: Philip von Zabern Verlag, 1998.

_____, **Sculptur des Hellenismus**. München: Hirmer Verlag, 2001.

Akarca A. **Şehir ve Savunması**. 3.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

Akşit O. **Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö.27-M.S.192)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

Akşit B. **Phryg'ler ve Phrygia ile İlgili Antik Kaynaklar**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 1993.

Aktüre S. "16. Yüzyıl Öncesi Ankara", **1981 Seminer Bildirileri, Tarih İçinde Ankara**, Der.: Yavuz Erdem, 1-40. Ankara: TTK Basımevi, 1984.

Akurgal E. **Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athene Tapınağı**. Ankara: TTK Basımevi, 1983.

_____. **Anadolu Uygarlıkları**. İstanbul: Net Turistik Yayınları, 1995.

_____. **Anadolu Kültür Tarihi**. Ankara: Tübitak Yayınları, 1997.

Alanyalı H.S., "Die Herakles-Telephos-Gruppe von Nakoleia in Phrygien", **Ramazan Özgan'a Armağan**, 1-7, İstanbul: Ege Yayınları, 2005.

Albek S. **Dorylaion'dan Eskişehir'e**. Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Yayınları Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1991.

Arrianos, **Anabasis I**, Çeviren: William Heineman, New York: 1921.

Arslan Mehmet. **Antik Çağda Anadolu'nun Savaşçı Kavmi Galatlar**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

Arslan Melih. "Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Phrygia ve Galatia Bölgesi Şehir Sikkeleri" **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1989 Yıllığı**, 144-175, Ankara: TTK Basımevi, 1990.

Aulock von, H. **Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland, Phrygien**. Berlin: Verlag Gebr. Mann, 1964.

_____, **Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland, Galatien, Kappadokien, Kaiserzeitliche Kistophoren, Posthume Lysimachus, Alexander-Tetradrahmen, Incerti**. Berlin: Verlag Gebr. Mann, 1967.

_____, "Münzen und Städte Phrygiens Vol.I", **IstMitt.- Beiheft 25**. Tübingen: 1980.

_____. "Münzen und Städte Phrygiens Vol. II", **IstMitt.- Beiheft 27**. Tübingen: 1987.

Bakır T. "Daskylaion'da Phrygler," **Anadolu'da Doğdu, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan**. Der. : Taner Korkut ve diğerleri, 55-67, İstanbul: Ege Yayınları, 2002.

_____. A. Erdoğan, H Bulut, H. Yıldızhan, "Daskylaion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları", **25. KST 2. Cilt**, sayı, 25. Ankara: Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi, 2004.

Barclay V. H.,Litt, D. **Catalogue Greek Coins of Phrygia**. London: Oxford University Pres, 1906.

Barrow R. H., **Romalılar**. İstanbul: Varlık Yayınları, 1965.

Bautier R.H., **Lexikon des Mittelaltes, Band IV**. München: Artemis Verlag, 1989.

Bean G. E. **Eski Çağda Ege Bölgesi**. 2. Baskı. İstanbul: Arion Yayınevi, 1997.

_____, **Eski Çağda Güney Kıyıları**. 2. Baskı, İstanbul: Arion Yayınevi, 1999.

Bear T.D. “Frigya ve Pisidya’da Epigrafik Yüzey Araştırmaları”, **20. AST**, 2. cilt, 27-31 Mayıs 2002, s. 77-82, Ankara: Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi, 2003.

_____, “Afyon Müzesi’nde Bir Heykel Definesi”, **X. AST**, 147-152, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993.

Bergquist B. **Herakles on Thasos**, Uppsala: Uppsala University, 1973.

Bol, P.C. “Die Sculpturen des Schiffsfundes von Antikythera”, **Ath.Mitt**, Beiheft: 2, Berlin: 1972.

Bosch C.E. **Roma Tarihinin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet**, Çev: Sabahat Atlan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940.

Bosch C.E. **Quellen Zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum**. Ankara: TTK Basımevi, 1967.

Buluç S., H. Kuruyazıcı. “Ankara”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. Cilt 1**, Der.: Ali Gevgilili ve diğerleri, 103-106, İstanbul: YEM Yayınevi, 1997.

Blunt A.W.F., **Batı Uygarlığının Temelleri**. Çev. Müzehher Erim, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979.

Calder W.M., **Monumenta Asiae Minoris Antiqua I**, Manchester: Americans Society for Archaeological Research in Asia Minor, 1928.

Cameron A.-Cox C.W.M., **MAMA vol. V: Monuments From Dorylaion and Nakolea** Manchester: The Manchester University Press, 1937.

Can Ş. **Klasik Yunan Mitolojisi**. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994.

Canarache V. **Das Archäologische Museum in Constanza**. Constanta: Muzeu de Archeologie din Constanta, 1969.

Caskey L. D., **Catalogue of Greek and Roman Sculpture**. Boston: Cambridge University Press, 1925.

Cömert B. **Mitoloji ve İkonografi**. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999.

Delemen İ. **Anatolian Rider Gods (A Study on Finds from the Regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period)**. Bonn: Dr.Rudolf Habelt GmbH, 1999.

Demircioğlu H. **Roma Tarihi**. 2. Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 1987.

Diodorus. **Bibliothekes Historikes**. Çev: C. H. Oldfather (Loeb), London, 1952 – 57.

Erzen A. **İlkçağda Ankara**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946.

_____, “Ankaralı Gayus Iulius Severus’un Kitabeleri ve Anadoluluların Roma İmparatorluğu Üzerindeki Nüfuzları”, **III. Türk Tarih Kongresi**, 625-634, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1948.

Flocliere R.- P. Devambeş, **Herakles** Paris: E. De Boccard, 1966.

Fragmenta A. **Respublica**, Çev.: C. Müller, II, 163-191, Paris: F.G.H., 1853.

Frei P. “Phrygische Toponyme”. **Epicrastica Anatolica**, 34-277, Bonn: Rudolf Habelt verlag, 1988.

Graves R. “Herkules”, **New Larousse Encyclopedia of Mythology**, 169-179, Portugal: Homlyn, 1968.

_____, **Greek Mythos**. London: Pergum Books, 1981.

_____, **Yunan Mitleri**, Çeviren: Uğur Akpur, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2004.

Grimal P. **La Mythologie Grecque**. Paris: P.U.F., 1953.

Gönülal Ö., “Seyitgazi Müzesindeki Herakles Heykeli”, **I. Uluslararası Seyyit Battal Gazi Semineri Bildirileri**, (10-11 Eylül 1990), 29-45, Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, 1990.

Grant M., J. Hazel, **Who’s Who in Classical Mythology**. New York: Roudledge, 2003.

Gulthrie W.K.S., **The Greeks and Their Gods**. Boston: Beacon Press, 1955.

Gülekli N.C. **Ankara -Tarih - Arkeoloji**, Ankara: Doğu Matbaası, 1948.

Hall Alan - Waelkens M., “Two Dokimeon Sculpturos in Iconium”, **AnatSt**, XXXII, 151-155, Manchester: Puplicaton of the, 1982.

Hamilton W.J., **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia, I-II**. London: Asia Minor Studien, 1842.

Hamilton E., **Mythology**. New York: Penguin Group, 1942.

Haspels C. H. E. **The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments, I: The Text; II: The Plates.** New Jersey: Princeton, 1971.

Heintze H.von, **Roman Art.** London: Weidenfeld und Nicolson, 1972.

Herodot. **Herodot Tarihi.** Çeviren: Müntekin Ökmen. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1991.

Hnila P. – Sikora M. P. “Erken Demir Çağı’nda Troia (Troia VIIb 1-3),” **Troya Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk, Troy journey to a City Between Legend and Reality.** Der.: Ekrem Işın, 83-107, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. 2002.

Howard S. **The Lansdowne Herakles.** J. Pouly Getty Museum Publication No: 1, Malibu-California: 1966.

Hölscher T. **Archäologie und Geschichte.** Heidelberg: Vering Archäologie und Geschichte, 1995.

Homer, **İlyada.** Çeviren: A. Erhat, A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları, 1993.

Işık A., **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi.** Ankara: TTK Yayınları, 2001.

Kansteiner S. **Herakles: die Darstellungen in der Grossplastik der Antike,** Köln: Böhlau Verlag, 2000.

Karagöz Ş. **Anadolu’dan Mezar Stelleri.** 1. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1984.

Karamut İ., “Dokimeion Heykelleri”, **Belleten,** Cilt LV, Sayı 212, 605-620, Ankara: TTK Basımevi, 1991.

Kaya M. A. **Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi**. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.

Kitzinger Ernest, **Byzantine Art in the Making**. London: Faber and faber, 1977.

Korfmann M. "1998 Yılı Kazı Sonuçları", **21. KST**, C. 1, 21: 287-298, Ankara: MK Basımevi, 2000.

_____ "Troia 1999 Kazıları", **22. KST**, C. 2, 22, 279-288, Ankara: MK Basımevi, 2001.

_____ "2000 Yılı Troia Kazı Sonuçları", **23. KST**, C. 1, 23, 1-10, Ankara: MK Basımevi, 2002.

Körte A., "Kleinasiatische Studien III, Die Phrygischen Felsdenkmaler", **Ath.Mitt**, 23, 80-153, 1898.

Laborde Leon de. **Voyage de l'Asie Mineure par Mars. Alexandre de Laborde, Leon, Becker, Hall et Leon de Laborde**, Paris: et dela Syrie, 1838.

Leake W.M., **Journal of a Tour in Asia Minor with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country**. London: 1824

Leakey L.S.B. **İnsanın Ataları**. Çev.: Güven Arsebük. Ankara: TTK Basımevi, 1988.

Levy G.R. "The Oriental Origin of Herakles", **JHS**, LIV, s. 40-53, München: 1934.

Livius T. **Roma Tarihi (Ab Urbe Condite)**. Çev. : Sabahat Şenbark. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1992-2001.

Magie David, **Roman Rule in Asia Minor: To the end of the third century after Christ vol. I.** New Jersey: Princeton University Press, 1950.

Mansel, A. M. **Ege ve Yunan Tarihi.** 6. Baskı. Ankara: TTK Basımevi, 1995.

Mitchell S. **Anatolia I, Lend, Mend and Gods in Asia Minor.** London: Cleerandon Press, 1993.

Nolle J. "Forschungen in Selge und Ostpamhylien," **VI. AST, 1988.** 257-260, Ankara: TTK Basımevi, 1989.

Özçatal F. - B. Y. Olcay, "1997 yılı Seyitgazi (Nakoleia) Kurtarma Kazısı" **VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri,** 7-9 Nisan 1997 Kuşadası, 529-550, Ankara: MK Basımevi, 1998.

Özgan R. "İ.S. 1. Yüzyıl Tralleis Yontuculuğu", **X. Türk Tarih Kongresi,** C. 1, 247-283, Ankara: TTK Basımevi, 1985.

Özsait M., "Anadolu'da Roma Egemenliği", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi** C.2, 380-416, İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.

_____, **Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi,** İstanbul:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.

Öztepe E., " Yunan Heykeltıraşlığında Kumaş Dokusuna Dair İzler ve Formları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi,** No: 1, 2004, s. 209-219, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004.

Palatia O., Pollitt J.J., "Personal Styles in Greek Sculpture", **Yale Classical Studies** Vol: **XXX,** 76-79, Cambridge: Yale Universty Press, 1996.

Parman Ebru, **Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları no: 1347, 2002.

Pausanias, **Descriptia Graeciae**, Çeviren: W.H.S. Jones, London: William Heinemann, 1964.

Paz de Hoz M **Die Lydischen Kulte im Lichte der griechischen Inschriften**, Bonn: Dr. Rudolf Habelt Verlag, 1999.

Peterich E., **Küçük Yunan Mitologyası**, Çeviren:Dr. Suat Yakup Badur, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946.

Plinius. **Naturalis Historia**, Çeviren: H. R. Rackham, London: William Heinemann, 1947.

Polybios, **Historiae**, ed. L. Dindorf, Lipsiae: William Heinemann, 1882-1904.

Pouilloux J. “Aster”, **LIMC II**, 903-904, Zürich und München: Artemis Verlag, 1983.

_____ a, “Herakles”, **LIMC IV-1**, 728-838, Zürich und München: Artemis Verlag, 1984.

_____ b, “Herakles”, **LIMC IV-2**, 444-559, Zürich und München: Artemis Verlag, 1984.

_____, “Herakles”, **LIMC V**, 5-262, Zürich und München: Artemis Verlag 1990.

Prayon F. **Phrygische Plastik**. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag, 1987.

Radet G., “En Phrygie, Rapport sur une mission scientifique en Asie Mineure”,
Nouvelles Archives, VI, 425-594, 1895.

Ramsay W.M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**. Çeviren: Mihri Pektaş. İstanbul:
Milli Eğitim Basımevi, 1960.

Richter G.M.A. **Catalogue of Greek Sculptures**. Cambridge: Harvard University
Press, 1954.

_____, **The Sculpture and Sculptors of the Greeks**, New Haven: Yale
University, 1962.

Rheidt K., “Aizanoi 2000 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları”, **22. Kazı Sonuçları
Toplantısı 2001**, C. 2, 21, 200-205, Ankara: TTK Basımevi, 2001.

Rose H. J., **A Handbook of Greek Mythology**. London: Methuen, 1969.

Robert L. “Local Cults in Anatolia” **BCH**, 497-599, Bonn: 1983.

Roller L. E. **In Search of God the Mother**. California: University of California
Press, 1999.

Rumpf A. **Yunan ve Roma Sanatı**. Çev: Jale İnan, İstanbul: Pulhan Matbaası,
1949.

Schefold K.- Jung F. **Die Urkönige, Perseus, Bellerophon, Herakles und Theseus
in der klassischen und hellenistischen Kunst**. München: Hirmer Verlag,
1988.

Schneider H.- H. Cancik, “Herakles”, **Der Neue Pauly**, Band V. 387-394
Stuttgard: J.B. Metzler, 1998.

Schröder S. **Katalog der antiken Skulpturen des Museo del Prado in Madrid**
Madrid: Philipp von Zablen, 1993.

Sevin V., “Anadolu’da Pers Egemenliği”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**,
Cilt 2, 310-332, İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.

_____, **Anadolu Arkeolojisinin Abc’si**, İstanbul: Simavi Yayınları, 1991.

_____, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I**. Ankara: TTK Basımevi. 2001.

_____, **Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar),
Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim Yayınları,
2003.

Shur E.G. “Herakles and Omphale”, **AJA** 57. 251-263, Ekim 1953.

Sieveking J. **Die Terrakotten der Sammlung Loeb**. München: Buckholz, 1916.

Smith R.R.R. **Hellenistik Heykel**, Çeviren: Ayşin Yoltar Yıldırım, 1. basım,
İstanbul: Homer Kitapevi, 2002.

Sinanoğlu N. H. **Grek ve Romen Mitolojisi**. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası,
1921.

Sivas T.T. **Eskişehir – Afyonkarahisar – Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg
Kaya Anıtları**. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir: 1999.

_____, “Ana Tanrıça / Matar Kubileya Kültü ile Bağlantılı Phryg Kaya Altarları
Üzerine Yeni Gözlemler”, **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Dergisi** 2002, Cilt 1, 3, 335-353, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
Yayınları 2002.

Strabon. **Antik Anadolu Coğrafyası**. Çeviren: Prf. Dr. Adnan Pekman. 3. Baskı.
İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.

Şahin, M. **Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları**. 1. baskı, Ankara: TTK Basımevi, 2000.

Şahin S. "Phrygia Epiktetos". **VI. AST**. Ankara: TTK Basımevi, 1986.

_____, "Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna", **Adalya I**, 45-53, Antalya: Suna İnan Kırarç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 1996.

Temizsoy İ.-İ. Esen-H.Ç. Aslan, "Ankara Roma Hamamı 1998 Yılı Çalışmaları", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1999 Yıllığı**. 42-65 Ankara: Kültür Bakanlığı Basımevi, 2000.

Texier Ch. **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 2**. Çeviren: Ali Suat. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

Tomovic M. **Roman Sculpture in Upper Maesia**, Boegrad: Archaeological Institute, 1992.

Uçankuş T. **Phrygia**. Ankara: TTK Basımevi, 2002.

H. Üreten, "Herakles Tasvirli Bir Grup Alında Sikkesi", **Aydın Eski Eserleri Sevenler Derneği Aylık Tarih ve Kültür Dergisi**. Yıl, 2, Sayı:16, Haziran 2005, Aydın: 2005.

Vermaseren M.J. **Corpus Cultus Cybelae Attidisque, Etudes preliminaires aux religions orientales dans l' Empire romain** 50, 1, Leiden: Brill Verlag, 1987.

Vermeule C.C. **Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor**. Cambridge: Harvard University Press, 1968.

Vries S. D., Luykx T., Henderson W. O. **An Atlas of World History**. London: Nelson, 1965.

- Waelkens M. **Dokimeion. Die Werkstatt der repräsentativen kleinasiatischen Sarkophage**, Berlin: Gebr. Mann verlag, 1982.
- Weitzman K., **Greek Mytology in Byzantine Art**, Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Wheeler M., **Roma Sanatı ve Mimarlığı**. Çeviren: Zeynep Koçal Erdem, İstanbul: Homer Kitapevi, 2004.
- Wood S. **Roman Portrait Sculpture M.S. 217-260**. Leiden: Brill, 1986.
- Wunsche R, **Herakles-Hercules**. München: Ernst von Siemens Kunstfonds, 2003.
- Xenophon. **Anabasis**. Çev.: O.J. Todd, VI , 2 , 10. New York: William Heineman, 1922.
- Yörükan T. **Yunan Mitolojisinde Aşk**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Zanker P., **The Power of Images in the Age of Augustus**. Michigan: University of Michigan Press, 1990.
- Zeigler K.- W. Sontheimer, “Herakles”, **Der Kleine Pauly**, Band 2, 1049-1053, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1979.

Levha 1

a

b

Levha 2

a

b

Levha 3

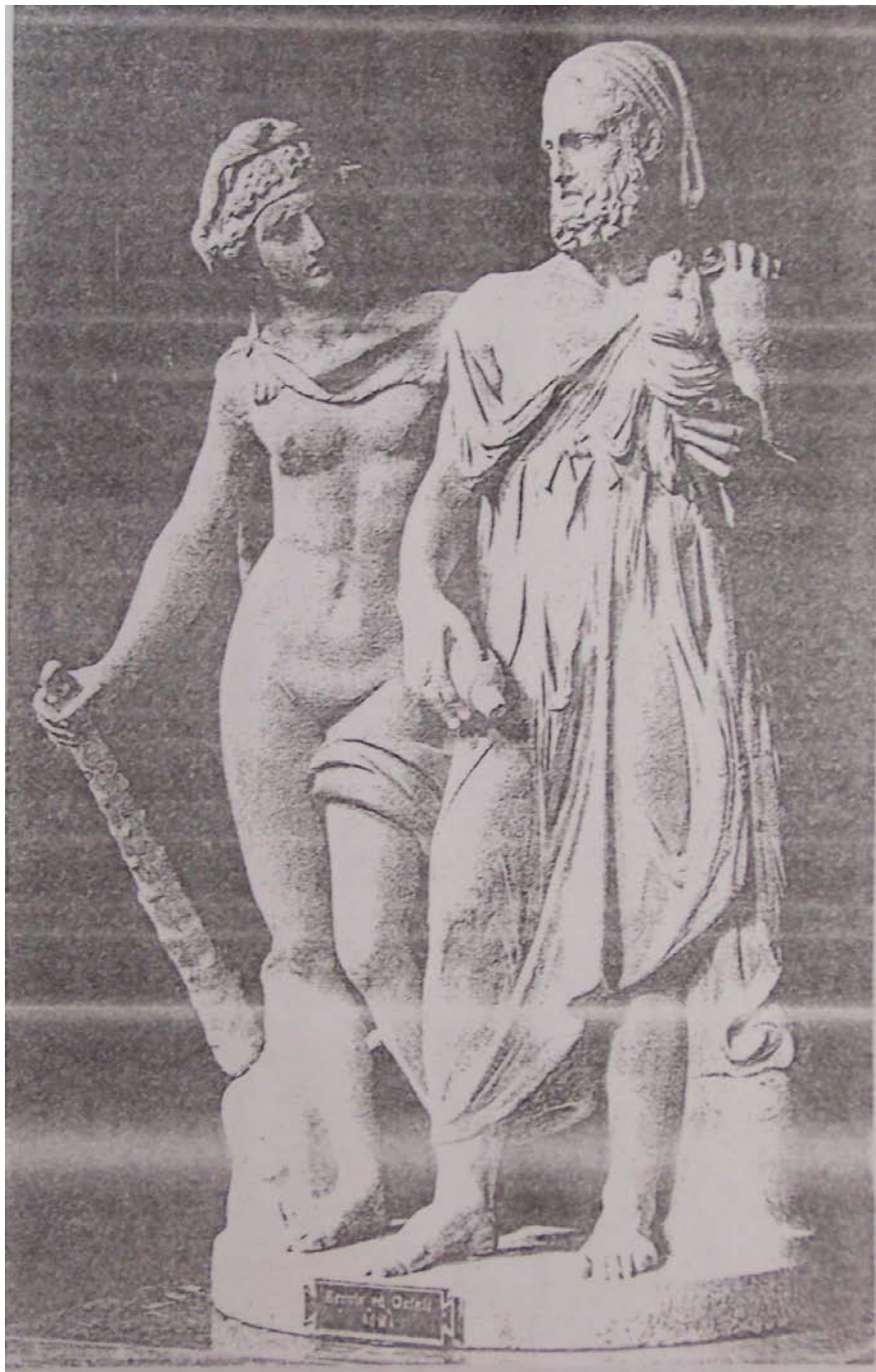
a

b

c

Levha 5

a

b

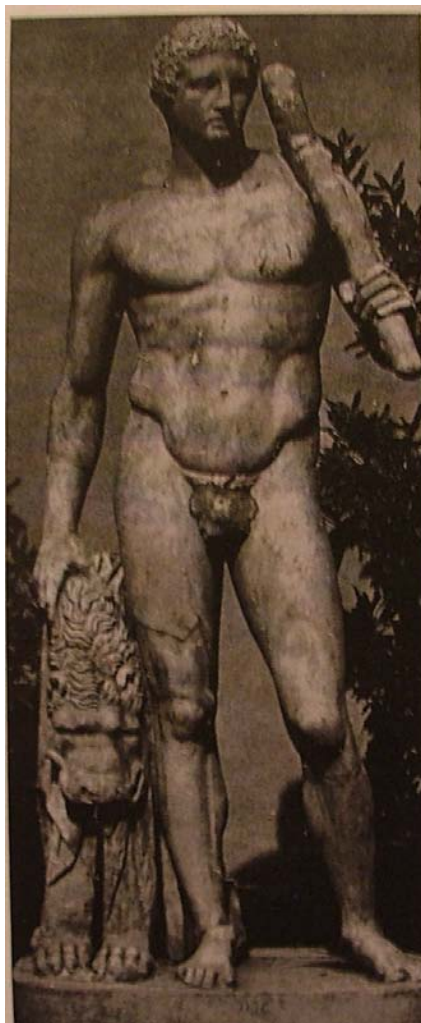

c

Levha 6

a

b

Levha 7

a

b

Levha 8

a

b

a

b

Levha 10

a

b

Levha 11

a

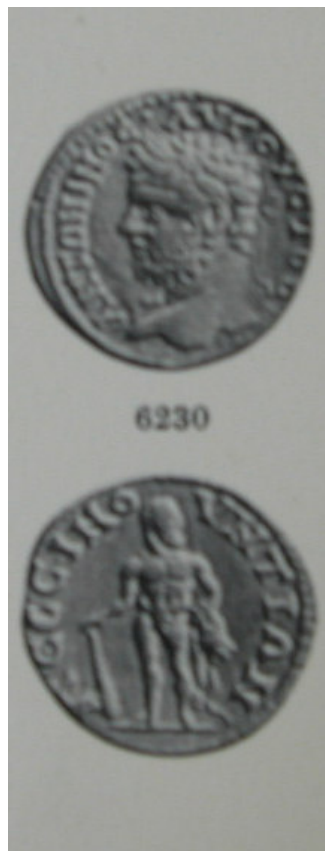

b

Levha 12

a

b

Levha 13

a

b

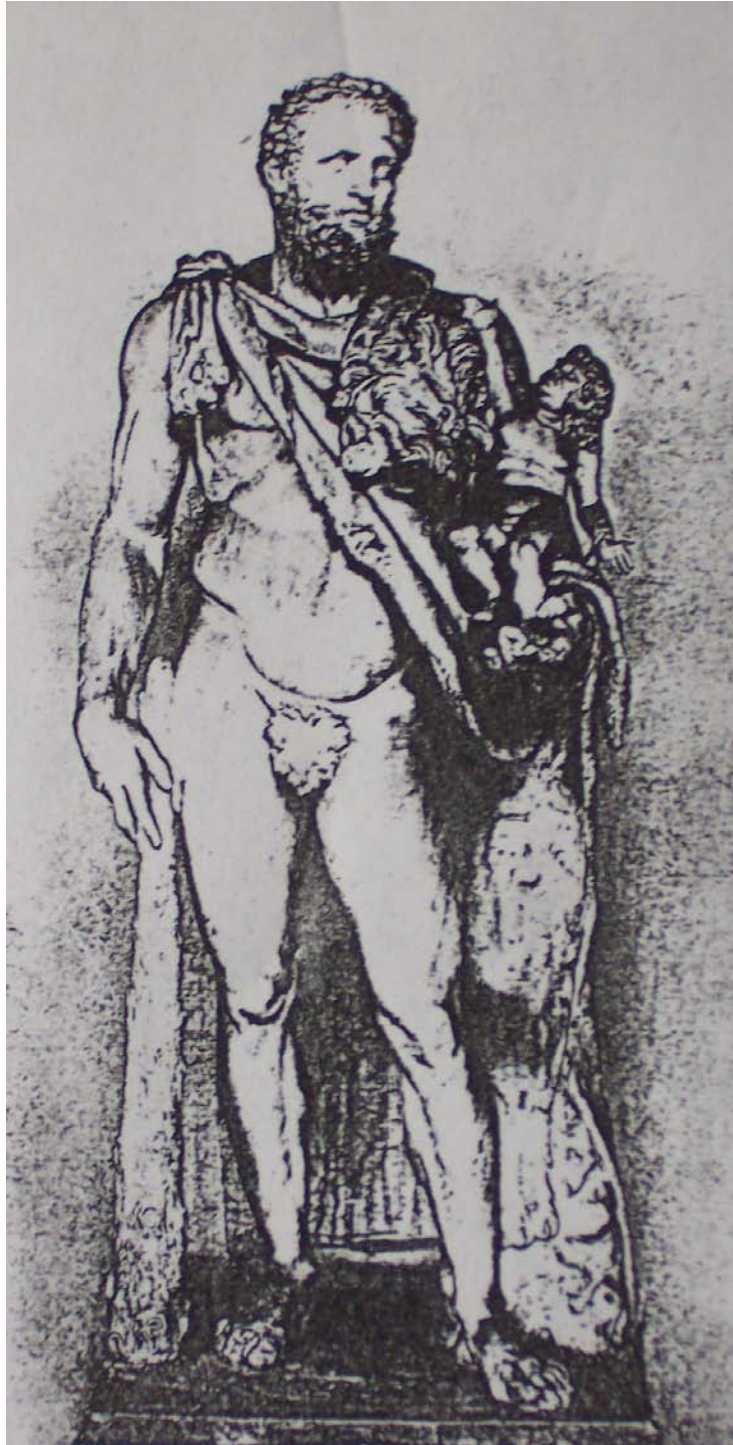
Levha 14

a

b

Levha 17

a

b

a

b

c

d

Levha 20

a

b

c

d

Levha 21

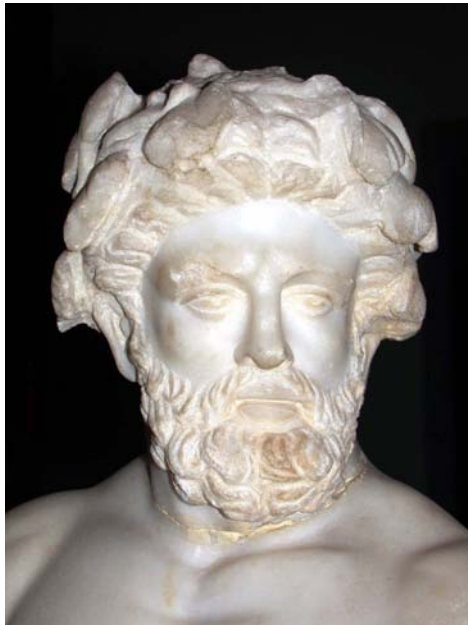
a

b

c

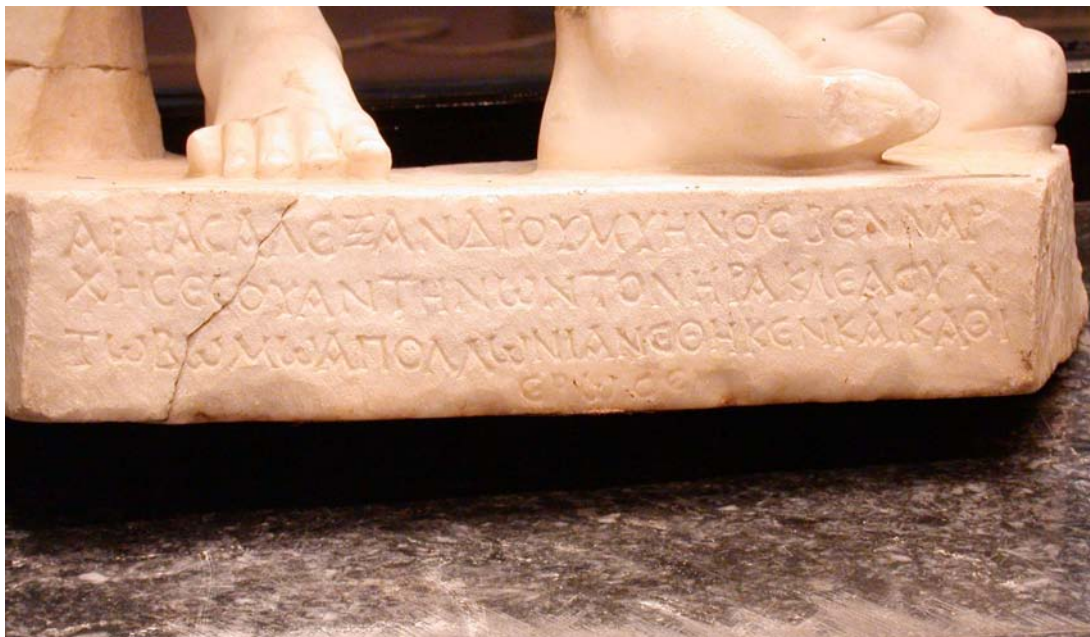

d

e

Levha 22

a

b

c

Levha 24

a

b

c

Levha 25

a

b

Levha 26

a

b

Levha 27

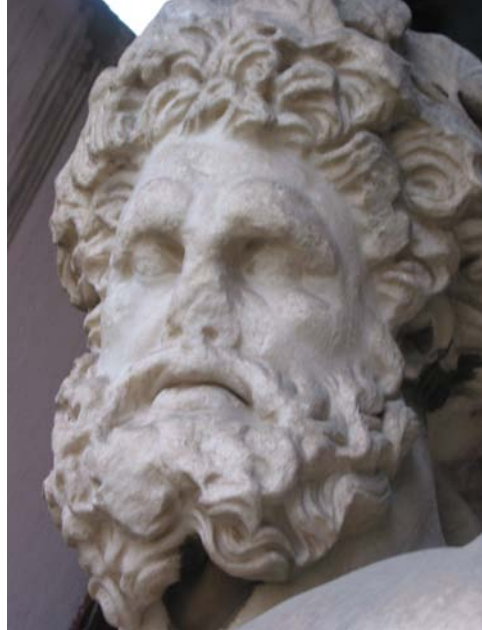
a

b

c

d

a

b

Levha 29

a

b

c

d

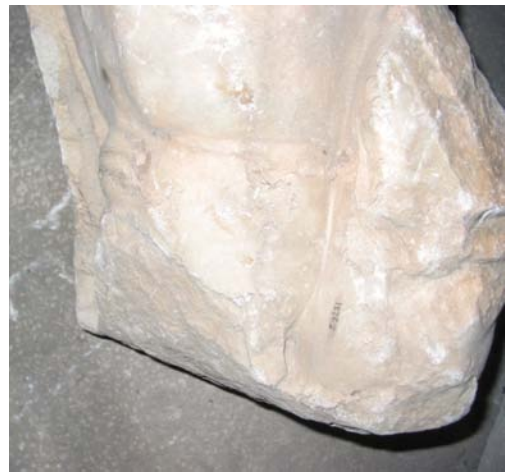
Levha 30

a

b

c

Levha 31

a

b

c

d

a

b

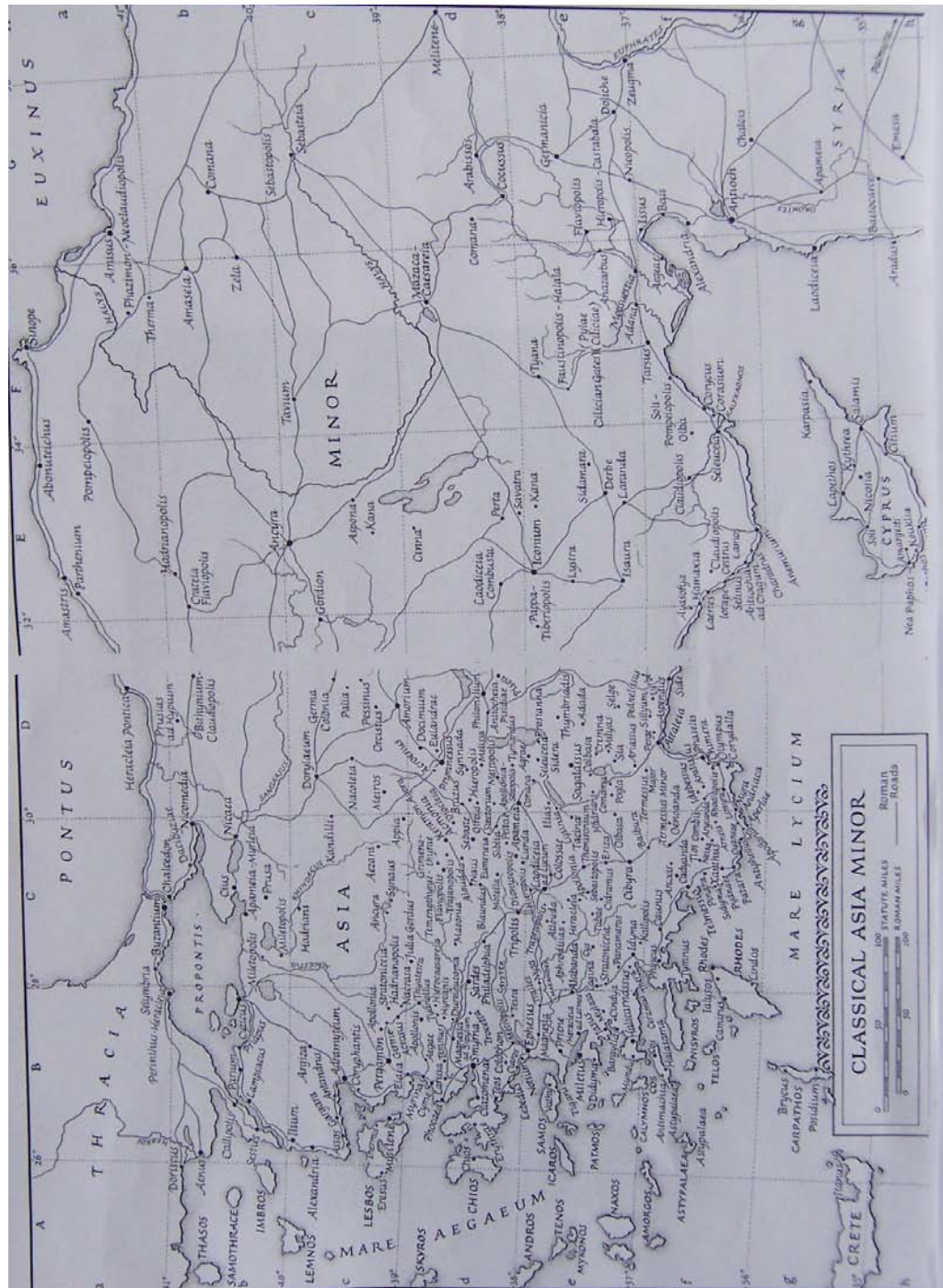

c

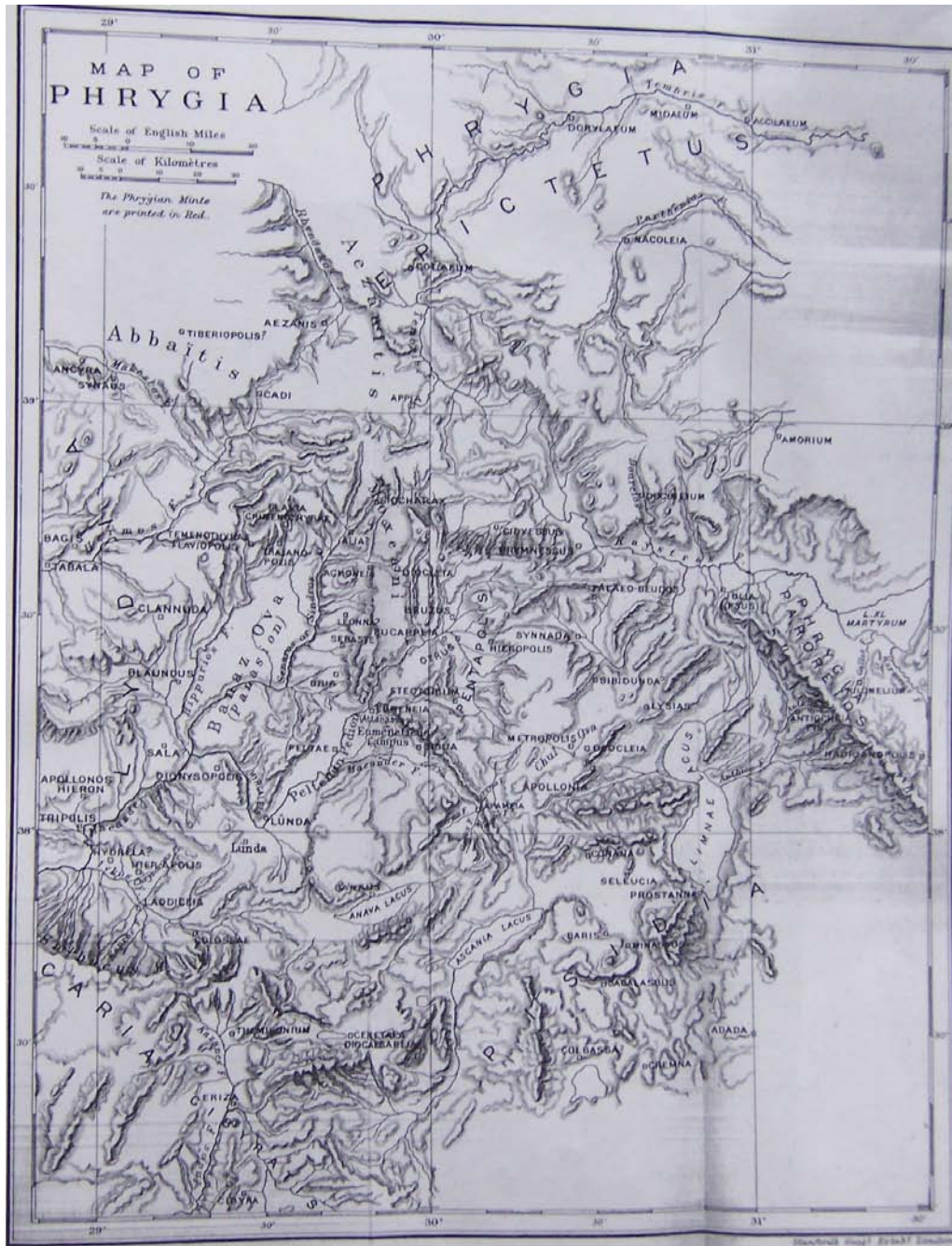

d

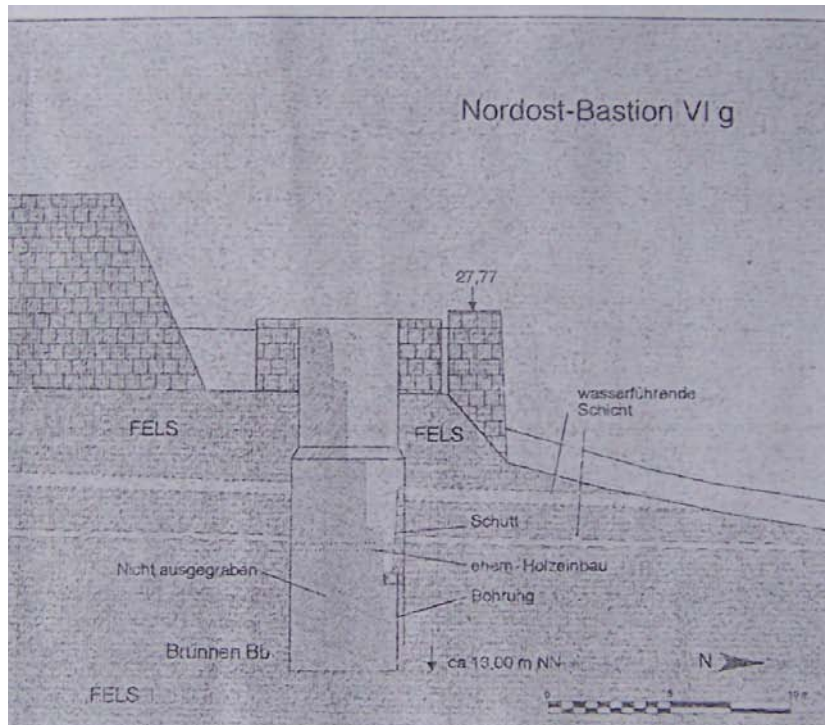
Şekil 1

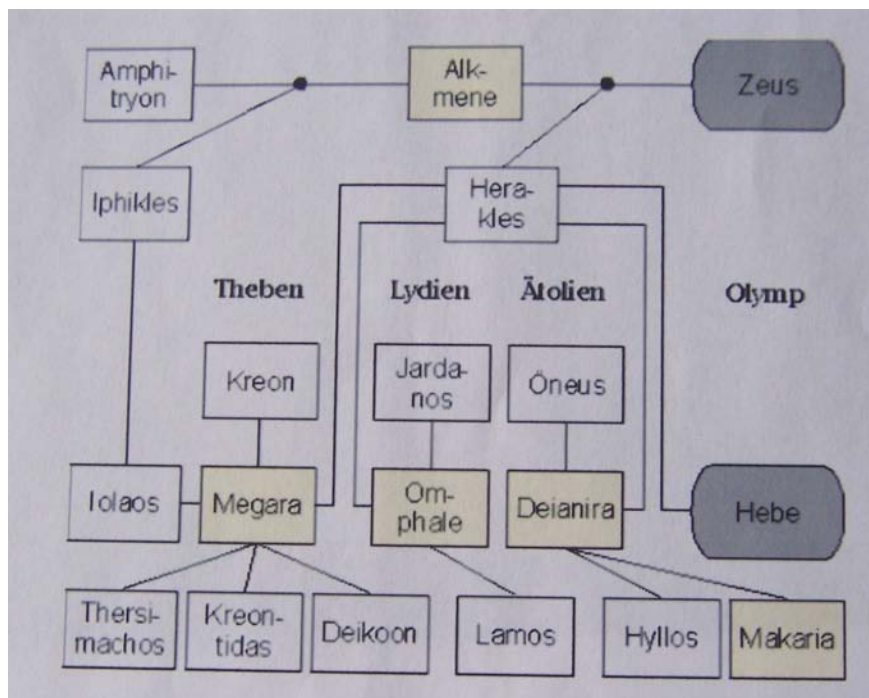
Şekil 2

Şekil 3

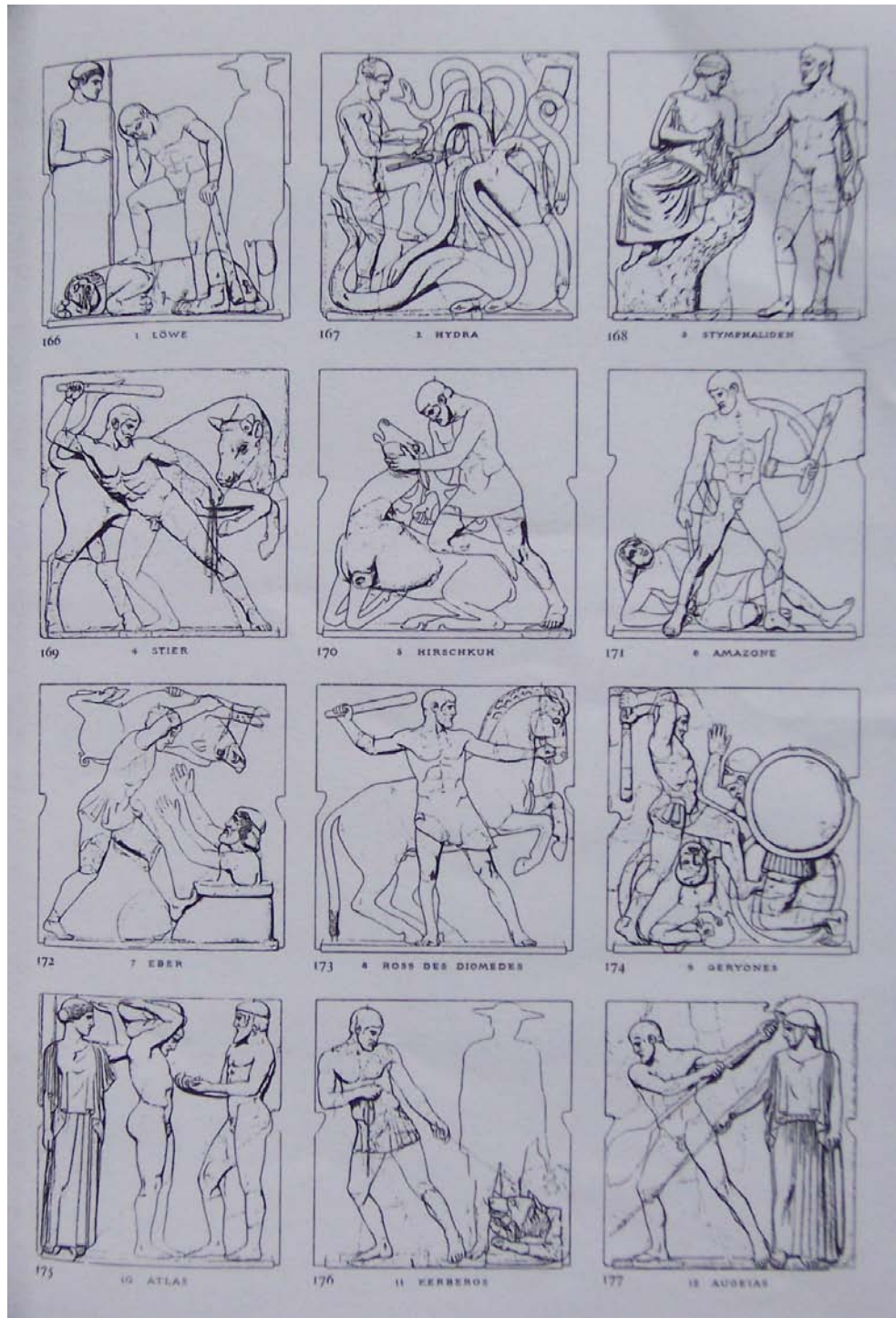

a

b

Şekil 4

Şekil 5

Apollodorus	Diodorus	Hyginus Fabulae	Euripides
Nemea Aslanı	Nemea Aslanı	Nemea Aslanı	Nemea Aslanı
Lerna Bataklığı Canavarı	Lerna Bataklığı Canavarı	Lerna Bataklığı Canavarı	Girit Boğası
Kyreneia Geyiği	Erymanthos Domuzu	Erymanthos Domuzu	Kyreneia Geyiği
Erymanthos Domuzu	Kyreneia Geyiği	Kyreneia Geyiği	Diomedes'in Atları
Augias'ın Ahırları	Stymphalos Gölü Kuşları	Stymphalos Gölü Kuşları	Augias'ın Ahırları
Stymphalos Gölü Kuşları	Augias'ın Ahırları	Augias'ın Ahırları	Hesperitlerin Elmaları
Girit Boğası	Girit Boğası	Girit Boğası	Erymanthos Domuzu
Diomedes'in Atları	Diomedes'in Atları	Diomedes'in Atları	Stymphalos Gölü Kuşları
Hippolyte'nin Kemerı	Hippolyte'nin Kemerı	Hippolyte'nin Kemerı	Hippolyte'nin Kemerı
Geryoneus'un Sürüleri	Geryoneus'un Sürüleri	Geryoneus'un Sürüleri	Lerna Bataklığı Canavarı
Hesperitlerin Elmaları	Kerberos'un Tartaros'tan Getirilmesi	Hesperitlerin Elmaları	Geryoneus'un Sürüleri
Kerberos'un Tartaros'tan Getirilmesi	Hesperitlerin Elmaları	Kerberos'un Tartaros'tan Getirilmesi	Kerberos'un Tartaros'tan Getirilmesi